

Deme László-
emlékkonferencia
2021. június 16.

Édes Anyanyelvünk

2021. JÚNIUS

43. ÉVF. 3. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Búcsú Kemény Gábortól

Lengyel Klára:
Oltakozunk?

Balázs Géza:
Jól értjük a Himnusz első sorait?

Kérdéseinkre válaszol:
Erdélyi Erzsébet, Esztergályos Jenő,
Halmai Tamás, Szálinger Balázs,
Várady Tibor

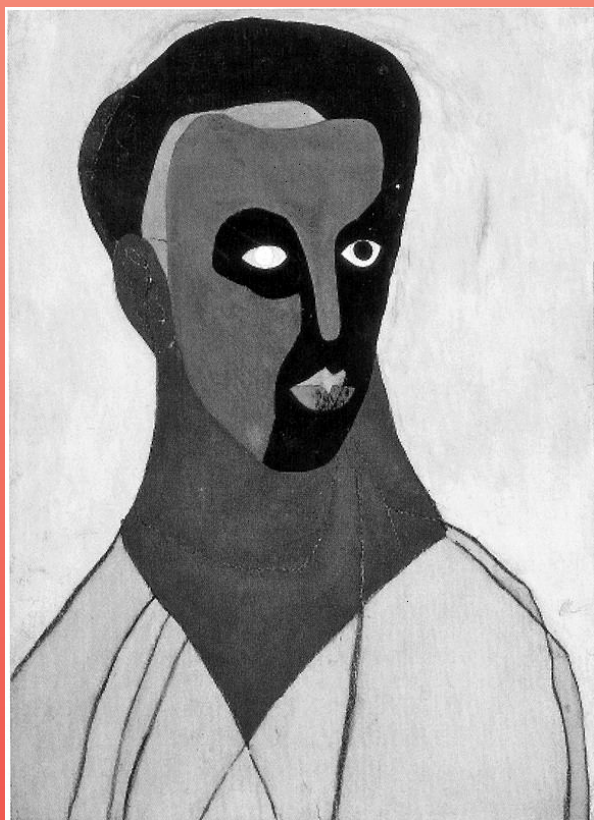
Blankó Miklós:
Mese, mese, mátka

Molnár Zsolt:
Trianonra vésett sorok

H. Varga Márta:
Felülüberol – felülüberel

Vargha Fruzsina Sára:
Moldvai nyelvjárási korpusz

És: helyesírási teszt,
nyelvi rejtvények

Vajda Lajos:
Álarcos önarckép

É
A

Magyaróra

Magyaróra-tábor (korábbi nyelvész-tábor). Sátoraljaújhely, Kazinczy Múzeum, 2021. jún. 30. Megnyitó, Élő Magyaróra. Júl. 1. Digitális magyaróra (előadások), Műelemzés online! (vezeti: Terdikné Takács Szilvia). Júl. 2. Irodalmi kirándulás a Bodrogközbe, valamint a szabolcsi földvárhoz. Júl. 3. Széphalmi szép napok: nyelv-művészek. Az MNYKNT esszékonferenciája a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumában. Júl. 4. Séta a sátoraljaújhelyi Trianon- emlékműhöz. Érdeklődés: iroda@e-nyelv.hu.

Deme László

Száz éve született, tíz éve halt meg Deme László. Az Anyanyelv- és Szóhasználati Szövetség ünnepi eseményekkel, emlékülésekkel és könyvbemutatókkal tiszteleg a tudós nyelvész és a beszédművelő mozgalom nagy egyéniségének emléke előtt. Emléklés: 2021. június 16. 11.00, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, V., Károlyi u. 16., díszterem. Levezető elnök: Nyíri Péter. Filmrészlet Deme Lászlóról. Juhász Judit: Köszöntő. Juhász Dezső: Centenárium gondolatok. Keszler Borbála: Deme László, a legsokoldalúbb tudós, a kiváló tanár és ember. Kiss Jenő: Deme László, a dialektológus. Balázs Géza: Deme László nyelvésze. Cs. Nagy Lajos: Deme László és a helyesírás. Kerekes Barnabás: Deme László és az anyanyelvi mozgalom. Kovács Dániel: Deme László hatása (könyvbemutató). Az Anyanyelv- és Szóhasználati Szövetségének évfordulós kiadványai: Deme László: Magyarul szólni (Válogatott tanulmányok, szerk.: Kovács Dániel); Wacha Imre (szerk.): „Diófát ültettek...” Deme László emlékezete; Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna és Kovács Dániel (szerk.): Szárnyal a szó, Wacha Imre emlékezete.

Vajda Lajos (Zalaegerszeg, 1908. augusztus 6. – Budakeszi, 1941. szeptember 7.) Magyar festő és grafikus, a modern magyar művészet egyik vezéregyénisége, életműve a magyar avantgarde kiemelkedő eredménye.

A Képzőművészeti Főiskolán Csók István növendéke volt, majd a Kassák Lajos szerkesztette Munka c. lap fiatal konstruktív művészeihez csatlakozott. 1930 és 1934 között Párizsban élt, ahol szürrealista jellegű, drámai erejű fotomontázsokat készített. Hazatérése után felváltva élt Budapesten és Szentendrén, de népművészeti motívumokat gyűjtve hosszabb időket töltött Szigetmonostoron is. Stílusában a népi motívumok absztrakt és szürrealista jegyekkel, szimbólumokkal ötvöződnek. Hatott rá a prehisztórikus kor, a primitív népek művészete is. Később egyre súlyosbodó tüdőbetegsége és a háború közelsége hatására kezdett ősi félelmeket kivetítő szörnyeket, maszkokat festeni. Halála előtt, az utolsó korszakában nagy méretű szénrajzokat készített csomagolópapírra, ahol fekete formák, víziók, lidérces álmok kavarnak a légtérben, nyomasztó próféciaként hatva a nézőre.

TARTALOM

Grétsy László: Búcsú Kemény Gábortól	3
Lengyel Klára: <i>Oltakozunk?</i> Egy új szóalak grammatikai vizsgálata	4
Balázs Géza: Jól értjük a Himnusz első sorait? Jól!	5
Balázs Géza: „A költészet az emberiség anyanyelve” (2.)	6
Kemény Gábor: Szép magyar novella. Karinthy Frigyes: Kacsapecsenye	7
Halmi Tamás költőt kérdezi Balázs Géza	8
Halmi Tamás: Szép magyar vers. Lét alatti rétegek	9
Blankó Miklós: Szó szót követ. Mese, mese, mátká	10
Molnár Zsolt: Trianonra vésett sorok	11
Várady Tibor jogászprofesszort kérdezi Balázs Géza	12
Esztergályos Jenővel, az Apáczai Kiadó alapítójával beszélget Bincze Diána Ibolya	13
Erdélyi Erzsébetet kérdezi Blankó Miklós	14
Kemény Gábor: Új szavakat tanulok	15
H. Varga Márta: <i>Felülüberol – felülüberel</i>	16
Büky László: <i>Plajbász és penkala</i>	17
Vargha Fruzsina Sára: Moldvai nyelvjárási korpusz Tánczos Vilmos néprajzi gyűjtéséből	18
Szálanger Balázssal beszélget Birtalan Andrea	19
Balázs Géza: A vándorlások és a betakarítás éve. Kovács Dániel monográfiái	20
Kemény Gábor búcsúztatása (Illésné Kovács Mária, Balázs Géza)	21
Fekete László: Segítség! Szóvégi h!	22
Minya Károly: Korrektúrára fel!	22
Hírek – tudósítások	23–25
Pontozó	26
Keresztretjtvény	27
Új szavak, kifejezések (115.)	27
Minya Károly (összeállító): Kérdések és válaszok. www.manyszi.hu	28

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelv- és Szóhasználati Szövetség

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazs.geza@gmail.com,

Kemény Gábor

Kovács Zsuzsanna (titkár)
kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé

Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu
Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Az ASZ tagjai a lapot a tagdíj fejében
illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év,
tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Bankszámlaszám: 11705008-20132015.

Bélelési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelv- és Szóhasználati Szövetség,
1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Búcsú Kemény Gábortól

Valakitől végleg, örökre elbúcsúzni nyomasztó kötelezettség. Ha az a valaki a búcsúzóhoz közel álló, jól ismert, kedves kolléga, már-már jóbarát, akkor szinte elviselhetetlen teher. Mivel rám ez az utóbbi vonatkozik, ennek roppant súlyát érezve írom meg búcsúsoraimat.

Gábor, aki 1971-ben magyar nyelv és irodalom szakon kiüntetéses diplomával végzett az ELTE-n, azonnal az MTA Nyelvtudományi Intézetébe került, mégpedig tudományos ösztöndíjas gyakornoknak. Ez az időszak ugyan a tudományos munkaköröknek a legalacsonyabb foka, de mégsem fölösleges, sőt arra nagyon is jó az ifjú tudósjelöltek számára, hogy megszokják a tudományos légkört, s megismerkedjenek az intézetben dolgozó, már befitott, neves kutatókkal. Gábor tette, amit tennie kellett, de amikor nem voltak közvetlen feladatai, gyakornoki idejében is „jelen volt”, s letette a névjegyet szerzőként is. 1972-től már több cikke is megjelent a Magyar Nyelvőrben. Közülük a „Fo-kutya volt-e a fakutya?” című, hétoldalas szó-, illetve szólástörténeti tanulmánya a legemlékezetesebb, mert nagyon jól megmutatja, szerzője mennyire tudós alkat, s már fiatalon is milyen jól eligazodik a szakirodalom rejtelseiben. Persze, ez nem csoda, hiszen édesapja, Kemény G. Gábor is tudós ember, neves történész volt.

(Kép: B.G.)

Bár én már 1958-tól az intézetben dolgoztam, közelebbről csak 1973-ban ismertem meg; akkor, amikor befejeződött gyakornoki tevékenysége, s teljes munkaidejében a mai magyar nyelvi osztály tagja lett. Ekkor már én voltam az osztály vezetője, mivel Lőrincze Lajos, akkoriban az ország nyelvűvelője, aki teli volt olyan, a Nyelvtudományi Intézet hatáskörén kívüli, túli feladatokkal is, amelyeket el kellett látnia, lemondott osztályvezetői tevékenységéről, s tudományos tanácsadói szerepben dolgozott tovább. Ettől az időtől kezdve az egyéni tudományos munkáinkon kívül tulajdonképpen mindvégig együtt, egymás mellett dolgoztunk Gáborral. Még akkor is, amikor már egyikünk sem volt az intézet főállású alkalmazottja, ugyanis akkor meg a korábbi barátságunkon kívül az Édes Anyanyelvünk folyóirat is összetartott bennünket.

1973-ban a szerkesztésében megjelent egy Anyanyelvi kaleidoszkóp című kötet, amely az Élet és Tudomány akkor már tíz éve általam vezetett „Nyelv és élet” rovatának válogatott anyagát tartalmazta; mintegy ötven szerző cikkeit, persze, köztük a magaméit is. Biztatásomra Gábor is írt egy cikket, s természetesen az is megjelent a kötetben. Ez sport tárgyú cikk volt, hiszen sportrajongóként olyannyira érdekelték a különböző sportágak és az elért eredmények, hogy amikor egy volt osztálytársa meghívta őt 1984-ben a Los Angeles-i olimpiai játékokra, nagy örömmel fogadta a meghívást, holott azon az olimpián állami döntésre a magyar sportolók nem is vehettek részt. Igaz, a romániai magyarok kint voltak, őket lehetett biztatni!

Gábor az intézetben a hivatali ranglétra minden fokát végigjárta aránylag rövid idő alatt. 1973: tud. segédmunkatárs, 1976: tud. munkatárs, 1986: tud. főmunkatárs, 1988: tud. osztályvezető, 2002: tud. tanácsadó 2010-ig, nyugállományba vonulásáig. Tudományos fokozatai: 1973: egyetemi doktor, 1987: a nyelvstudomány kandidátusa, 2002: az MTA doktora. Mivel egy barátja biztatására egyetemi oktatásra is adta a fejét, s a Miskolci Egyetem bölcsészkaránál kezdve bő másfél évtizedig több főiskolán és egyetemen is oktatott,

egyetemi tanári címet szerzett, 2002-ben habilitált, 2018-ban pedig a professor emeritus címet is elnyerte. Tudományos közéleti szerepléséhez az is hozzátartozik, hogy számos kongresszusnak, konferenciának volt résztvevője, előadója, jó néhány tudományos társaságnak, szövetségnek, bizottságnak, szerkesztőségnek tagja.

Munkásságának két nagy területe volt: nyelvészet és stilsztika, s ehhez talán még hozzávehetjük a szótárkészítést is, hiszen több egynyelvű szótárnak volt társszerzője, lektora. Két szótárt társszerkesztőként jegyeztünk, s nekem egy kicsit mindkettő a szívemhez nőtt. Az egyik az Akadémiai Kiadónál 1992-ben megjelent Képes diákszótár, amely a 10–15

éves diákokhoz igazodva 14 000 címszót tartalmaz, valamint 80 képtáblában 3 000-nél is több ügyes képcskét, amely nemegyszer a szócikk szerepét veszi át, illetve jól kiegészítik egymást. A másik közös munkánk, a Nyelvűvelő kézikönyvtár (Auktor Könyvkiadó, 1996) olyan sikeresnek bizonyult, hogy egy fiatal kiadó már néhány év eltelté után kezdeményezte a vállalta új, kibővített változatának megjelentetését (Tinta Könyvkiadó, 2005). Mind a két munkának mi voltunk a szerkesztői, de a

munkából derekasán kivette a részét a mai magyar nyelvi osztályunk szinte minden munkatársa.

A már említett két nagy témakör, a nyelvészet és a stilsztika nagyjából egyforma helyet és szerepet töltött be Gábor életében. Amikor hozzánk jött, nyilván nyelvészként jött, de hogy az irodalom és az irodalomtörténet is vonzotta, azt jól mutatja, hogy az ELTE magyar nyelv és irodalom szakos hallgatójaként speciális témának a 20. századi magyar irodalom történetét választotta. Gyakornoksága két éve alatt el kellett készítenie egyetemi doktori értekezését is. Ez stilsztikai tárgyú is volt, egyúttal pedig a 20. század egyik kiemelkedő írójával kapcsolatos, tehát nem nyelvészeti. A címe: Krúdy képalkotása (1974). Ez volt az első önálló kötete, amely egyébként a Nyelvtudományi Értekezések 86. számaként jelent meg. Már ebből is jól látszik, hogy a nyelv- és az irodalomtudomány, valamint a stilsztika jól megfér egymással, de Gábor egész életműve nagyszerű példa erre. További fontos művei ebből a témakörből: Képekbe menekülő élet (1993), Bevezetés a nyelvi kép stilsztikájába (2001), A nyelvtől a stílusig (2010), Krúdy körül – Stilsztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról (2016). A napjaink nyelvhasználatával való foglalkozás az osztályunk közös feladata volt, s Gábor ebben rendszeresen részt vett, de egyéni munkájában is mindig jelen volt a nyelvűvelés is. Bizonyosság rá két kiváló összefoglaló műve: Nyelvi mozaik – Válogatás négy évtized nyelvűvelő írásából (2007), valamint Tanuljunk magyarul is! – Válogatott nyelvűvelő cikkek 2009–2019 (2020).

Bár tudós emberről van szó, akit elsősorban tudományos művei éltetnek, mégis sok mindent kellett volna még róla elmondanom – hogy nagyon szerette családját, s büszke volt gyermekeire, unokáira; hogy az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségének mindvégig lelkiismeretes, részrehajlás nélküli, kiváló tagja volt; hogy kollégái, ismerősei, barátai, tisztelői szerették, nagyra becsülték stb., de a fájdalom s a szomorúság – hogy idő előtt veszítettük el – még a számológép előtt ülve is fojtogatja torkomat. Feledhetetlen, drága barátunk, requiescas in pace!

Grétsy László

Kis magyar grammatika az iskolában

OLTAKOZUNK? Egy új szóalak grammatikai vizsgálata

Az élő nyelv új szóhasználati komoly gondolkodásra késztetik az anyanyelvi beszélőket, különösen azokat, akik felelősséget is éreznek nyelvük kifejezőképessége, harmóniája, törvényszerűségeinek megtartása, valamint a nyelvhasználat pontossága, szépsége iránt. A beszédben észrevehető változások a legtermészetesebb módon váltanak ki érzelmeket (negatívakat is, pozitívakat is). A vírusjárvány idejében létrejövő új szavunk: az *oltakozik* is heves indulatokat váltott ki, amint azt elsősorban Balázs Géza és Minya Károly írásaiban, valamint az azokra érkező olvasói visszajelzésekben láttam. A szó megítéléséhez érdemes a morfológiai felépítettség szabályosságát, valamint a szó rendszerbe (az ige alaktani rendszerébe) illeszthetőségét is figyelembe venni. Ehhez járulok hozzá írással.

Balázs Géza és Minya Károly cikkeiben egyaránt központi érv a szó elfogadhatóságát illetően, hogy az *oltakozik* szabályosan képzett visszaható ige. Azonban arra is utalnak mindketten, hogy e képzett alakban mégis van olyan mozzanat, amely alapján valamelyest kilóg az „átlagos” visszaható igék sorából. Ez igaz. – Nézzük meg ennek a hátterét és az okát!

A magyar igéknek – alaki és mondattani szempontok alapján – hat igenemük különböztethető meg.

Cselekvő igék, pl. ír, jár, megköt. Az ige alanya maga a cselekvő.
Mediális, azaz történést kifejező igék, pl. fénylik, fagy, leburnul. Az ige alanya a történés átléje.
A cselekvőkből képezhetők a műveltető igék, pl. írat, járat, megkötöttet. Az ige alanya a cselekvés végeztetője.
Szenvedő igék, pl. íratik, megkötetik. Az ige alanya a cselekvés objektuma, vagyis az, amire vagy akire a cselekvés irányul.
Visszaható igék, pl. tolakodik, vakaródzik. Az ige alanya a cselekvés végzője, mely azonos az ige tárgyával, vagyis a cselekvés visszahat önmagára.

Az *oltakozik* kapcsán a visszaható igékre kell fordítanunk figyelmünket. A visszaható jelentést egy képző jelentése hordozza. *Mos-sa magát = mos-akod-ik, fészül-öm magamat = fészül-köd-öm, begombol-od magadat = gombol-köz-ol, rejt-jük magunkat = rejt-öz-ünk, (a macskák) nyal-ják magukat = nyal-akod-nak, vonszolókat magukat = vonszol-ód-tok.*

A visszaható ige képzése nem automatikus, mint a műveltető vagy a szenvedő igéé. Műveltető igét csaknem minden cselekvőből képezhetünk, szenvedő igét csaknem minden tárgyas cselekvőből képezhetünk. A szenvedő ige megalkotását még receptszerűen is felírhatjuk: végy egy tárgyas igét, tégy hozzá egy műveltető ige képzőt, használd ikesen, és kész a szenvedő, pl. *hozatik, vétetik, beoltatik, motoztatik* stb.

A visszaható ige alkotása, felismerése, elfogadása sokkal lassabb és nehezebb. Ennek több oka van. A legfőbb ok a visszaható ige jelentése: kevés olyan cselekedet van, amit egy

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport és a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda egy helyen összegyűjtötte – a közérdeklődést és polémiát kiváltó – *oltakozik* igével kapcsolatos írásokat az E-Nyelv Magazin című folyóiratában: Balázs Géza: (Oltakozunk!), Lengyel Klára (Oltakozunk?), Horváth László (Oltakozik), Minya Károly (Oltakozik). Itt olvasható: www.e-nyelvmagazin.hu.

cselekvő önmagára szokott irányítani. Természetesen ez nem grammatikai ok.

Az automatizmus hiányának grammatikai oka az, hogy többféle visszaható képzőnk van. Fontos tudnunk, hogy a magyar nyelvben kizárólagos visszaható képző nincs, vagyis nincs olyan képzőnk, amely csakis visszaható ige képzésében venne részt. A visszaható igék képzői egyes igetövek mellett kölcsönös, más igetövek mellett folyamatos vagy gyakorító jelentést hordoznak.

Érdemes egy kirándulást tenni a kérdéses igék képzőjének jelentésárnyalataiban. Az *oltakozik* morfológiai összetétele a következő: *olt-* (tárgyas cselekvő ige abszolút töve) + *-akoz* (visszaható ige képző) + *-ik* (általános, ikes igei személyrag, egyes szám, harmadik személy). Azt *olt-* igetű tárgyasága előfeltétele, de nem kötelező oka a képző visszaható olvasatának. Az ikes ragozás azonban kötelező sajátossága a kölcsönös igéknek, ez feltétlenül erősíti a képző kölcsönös jelentésű olvasatát.

Maga a *-koz/-kez/-köz* képző (előhangzókkal is) a következő alapjelentéseket hordozza:

törül-köz-ik = visszaható (törli magát)

fogad-köz-ik = gyakorító (többször megfogad valamit)

vár-akoz-ik = folyamatos (hosszan vár)

ölel-kez-ik = kölcsönös (X öleli Y-t, Y is öleli X-et)

Mint előbb láttuk, az *olt-* valóban alkalmas tö ahhoz, hogy visszaható igét alkossunk belőle, hiszen tárgyas ige. Ezen az sem változtat, hogy a cselekvés eszközlője, vagyis az a személy, akivel végeztetjük a cselekvést, nem magunk vagyunk. Valójában itt van az a pont, ahol az *oltakozik* – némely más igéhez hasonlóan – eltér az átlagos visszaható igéktől, és amely különös jelentést Balázs Géza és Minya Károly is megérez. Ebben a jelentésben egy rejtett műveltetés is jelen van, tudniillik a cselekvés irányítója és végzője/eszközlője nem feltétlenül azonos, tárgya azonban azonos az irányítóval.

A visszaható igék közé soroljuk azokat az igéket is, amelyek jelentéskörében mások végzik a cselekvést a mi parancsunkra, de a cselekvés ránk hat vissza. Pl.

iratkozom = én – engem írnak – nem én írok;

bérmálkozom = én – engem bérmálnak – nem én bérmálok;

méretkezem = én – engem mérnek – én is mérek, más is mérhet, eszköz is mér;

temetkezem = én – engem temetnek – nem én temetek;

nyiratkozom = én – engem nyírnak – nem én nyírok.

Vagyis a visszaható létrejöhet a cselekvés közvetítésével, egy eszközlő segítségével is. Az *oltakozik* új szóelődfordulás nyilván emiatt bántja néhány jó hallású, érzékeny anyanyelvi beszélő nyelvérzékét. Valóban, a jelen vírusjárvány oltási protokollját ismerve, az érintettek nem maguk oltják magukat, azonban a maguk indíttatására mással végeztetik el a cselekvést. A szó ily módon a visszaható igék e különleges, műveltetés is magában hordozó alcsoportjába tartozik.

Mindezek után az *oltakozik* szót grammatikailag szabályosnak, a kívánt jelentés kifejezésére megfelelőnek tekintjük.

Hasonló jelentésben, más kölcsönös ige képző felhasználásával a következő szóalakok megjelenésére is számíthatnánk:

oltakozik

oltatkozik

oltakodik

oltózik

oltódik

oltószik

Választhatunk, melyik legyen a visszaható jelentésű alak. Bármelyikre is tegyük voksunkat, szokatlan lesz. És fejezzük ki a reményünket, hogy bármelyiket választjuk ideiglenesen, nem kerül bele véglegesen egyetlen szótárunkba sem, hisz a járvány megszűnése után elfelejthetjük az *oltakozást* úgy, ahogyan van.

Lengyel Klára

Miért érdekes?

Jól értjük a Himnusz első sorait? Jól!

Kaptam egy levelet: Tegnapelőtt egy baráti társaságban, amely kifejezetten azért jött össze, hogy a magyar kultúra napján versekkel és prózai művek részleteivel múlassa az időt, a jelenlévők egyedüli nyelvész tagjaként nem tudtam megállni, hogy ne okoskodjak egy kicsit a Himnusz második sorával kapcsolatban. Tavaly ugyanis megkaptam Nyáry Krisztián Általad nyert szép hazát című könyvét, amelynek a 43. oldalán egyebek közt az alábbiak állnak: „Kölcsy versének jó kedve és bősége (...) nem az anyagi javak helyét veszi át, sőt nem is a magyar népre vonatkozik. A régi magyar nyelvben és a korai protestáns prédikátoroknál a jó kedv kegyelmet, isteni jóindulatot jelentett. (...) A Himnusz első sora nem az áldásban részesülők-re, hanem az áldást osztóra vonatkoztatható, jelentése pedig 'Isten, áldd meg a magyart – kegyesen, bőségesen'." Ez nekem teljesen új volt, legalábbis nem rémlik, hogy akár az általános iskolai, akár a gimnáziumi magyartanárunk szóba hozta volna a dolgot, azaz 2020-ig én is úgy értelmeztem az említett verssort, mint gyaníthatóan a legtöbb mai beszélő. Miután azonban lelkesen világáig kürtöltem az értesülésemet, belefutottam az Index cikkébe (https://index.hu/kultur/2021/01/22/de_mit_jelent_a_himnusz_masodik_sora/), és ez egy kissé elbizonytalanított. Bár egy publicisztikai szösszenetnek természetesen nem adok akkora hitelt, mint a kitűnő Nyáry Krisztián-opus bibliográfiájában szereplő A. Molnár Ferenc-cikknek (Jól értjük-e a Himnusz első sorait?), azóta sem hagynak nyugodni a következő megállapítások: „Örök vita, hogy a Himnusz szövegét pontosan hogyan is kell érteni és énekelni. Már rögtön az első két sornál elakadt több irodalomtudós. Bár szörszálhasogatásnak tűnhet, de az Isten, áldd meg a magyart // Jó kedvvel, bőséggel egyszerre jelentheti azt, hogy egyszerre fohászokunk jókedvéért és (!) bőségért, illetve azt is, hogy csupán azért imádkozunk, hogy bőségesen áldjon meg minket Isten derűvel. Az első olvasat a gyakoribb, de azért a második megfejtésnek is vannak hívei”. Ezek után kérdezem:

(1) Jól sejtem-e, hogy a 'kegyesen, bőségesen' olvasat csak a nagyközönség számára új, mert a magyar nyelvtörténészek és irodalomtörténészek körében lerágott csont?

(2) Jól sejtem-e, hogy az említett szakemberek közül nem mindenki tartja eléggé meggyőzőnek A. Molnár Ferenc következtetéseit, és azok ezért nem kerültek bele a tankönyvekbe, illetve nem mentek át a köztudatba?

(3) Jól sejtem-e, hogy az 'adj nekünk vidámságot és gazdagságot' értelmezést inkább a mai nyelvtanilag támogatja, ezért sokan inkább csak kompromisszumként (nevezzük nevén: gondolkodási restségből) intézik el annyival, hogy végső soron ez is, az is elfogadható?

Megáld valakit valamivel

Az alapeset: Isten, áldd meg a magyart jó kedvvel, bőséggel. A megáld valakit valamivel szerkezet nyelvtanilag (alakilag) két jelentést is magában foglalhat: lehet állandó határozó és lehet módhatározó. Tehát egyaránt lehet, hogy valaki megáld valakit valamivel (pl. javakkal: jókedv, bőség) és valamilyen módon (kegyesen, bőségesen). Vagyis a nyelvtan nyitva hagyja a választ.

Kedv, jó kedv

A jó kedv szókapcsolat értelmezésére (lexikailag, szókészlettanilag) is több lehetőség kínálkozik. A. Molnár Ferenc a jó kedvvel jelentést a történeti-etimológiai szótár kedv címszavá-

ból veszi (TESz. 2/422). Ám ott is több jelentés van megadva: 1. tetszés, kívánság, 2. valaminek az érdekében, valami miatt, 3. (gyakran jó jelzővel) szeretetteljes indulat, jóakarat valaki irányába, 4. élvezet, kedvelés, 5. hangulat, lelkiállapot. A kedv szavunk első (tetszés, kívánság) és harmadik (szeretetteljes indulat, jóakarat) jelentése egyaránt a Jókai-kódexből (1372u/1448 k.) származik. Ezek szerint a két jelentés már az ómagyar korban egymás mellett létezett. Ellenőriztem a Jókai-kódex adatait: ötször fordult elő a kedv (26, 80, 80, 83, 86) és egyszer a jó kedv (70) szerkezet. P. Balázs János kéziratos szójegyzéke szerint a kódexben a kedv (kedu...) jelentése: amor ('szeretet, kedv, vágy'), causa ('ok, alkalom, tekintet, érdek'), occasio ('kínálkozó alkalom, kedvező időpont'), a jó kedvű (yo kedűew) benevolus ('jóakaró, szíves, kegyes, odaadó') jelentésben. A jó kedvű tehát nem alapesetben (jó kedv) fordul elő, hanem jelzőként. Úgy tűnik tehát, hogy már a 14. században kontextustól függő jelentése volt a kedv szónak. Ez pedig gyengíti azt a feltételezést, hogy a több jelentés közül csak egyet válasszunk ki, vagyis azt, hogy a jó kedv azt jelenti: szeretetteljes indulat, jóakarat valaki iránt.

Kölcsy korában mit jelent a jó kedv?

A korban Kölcsyhez viszonylag közel álló Arany János költészetében a kedv szónak hét jelentése van (érzelmi állapot; jó hangulat, jó kedv; állandó lelki hajlam valakihez, valamihez; hirtelen támadt készség valamire; vágy, kívánság, tetszés; szándék; kívánság szerinti cselekedet), de nincs közte olyan, hogy: szeretetteljes jóindulat (Beke József: Arany-szótár, 2/344–345). Rákerestem Kölcsy verseiben a kedv szóra. Sokszor fordul elő, de egyetlenegy sem találtam, mely isteni kegyelemre, jóindulatra utalt volna. Kivétel nélkül a ma ismert jelentések fordulnak elő: „Igyunk derűre, / Igyunk borúra, / Ugy is hol kedvre, / Ugy is hol bura” (Bordal), „Bal sors akit számkivite / Kedv és öröm közül, / Cellájában a remete / Kulcsolt kezekkel ül” (Remete). Egyértelmű, hogy ezekben a Kölcsy-sorokban a kedv az öröm szinonimája és a ború ellentéte. De a kedv szó és a jó kedv szókapcsolat Himnusz-beli helyes értelmezésére szerintem maga a Himnusz is kulcsot ad, és pedig egy későbbi versszakban:

Vár állott, most kőhalom, / Kedv s öröm röpkedtek...

Egyértelmű, hogy a kedv itt is, mint a Remete című versben, az öröm szinonimája. De vajon a jó kedv nem jelenthet-e mégis mást Kölcsynél. Bizony nem. Erre is rákerestem, Kölcsynél – a Himnuszon kívül – háromszor fordul elő a jó kedv szerkezet:

- Ej, nincs jó kedvünk! – fölszólalt egy nagy bajuszu, ki elől éppen a második palack fogyott el, s harmadikat parancsolt. – Öcsémuramék! indítsanak valamit.

- úgy látszik, mintha jó kedv és makacsság lett volna inkább karakterek;

- mert az ifjú asszonyok rendszerint vígak, jó kedvűek.

Vagyis Kölcsy más műveiben is mind a kedv, mind a jó kedv csak a jó hangulat, öröm stb. jelentésben fordul elő, s nincs olyan vallásinak mondott jelentése (szeretetteljes jóindulat, jóakarat), mint ahogy egy alkalommal a Jókai-kódexben, avagy a későbbiek során. A. Molnár Ferenc tanár úr egy vallásos nyelvhasználat szűkebb körű jelentését vette elő, de a kedv szó több jelentése párhuzamosan együtt élt, Kölcsynél pedig nincs nyoma, hogy ezt használta volna. A Himnusznak kétségtelenül van vallásos vonatkozása, de általánosabb érvényű: fohász a magyar nép öröméért (jó kedv), gazdagságáért (bőség), vígságáért (hozzá reá víg esztendő) – a hungaropesszimizmus ellen. A vers pesszimista állítássorozata a tragikus történelmi események felsorolásával, amire végre (isteni segítséggel) jöhetne már jó kedv, öröm, bőség. Ezt alátámasztja a korszellem, például az MTA 1830-ban választott jelmondata is (állítólag Széchenyi sugallta): Borúra derű! – vagyis legyen végre derű, vígság, boldogság a magyarságon!

Balázs Géza

„A költészet az emberiség anyanyelve” (2.)

Írásom első részében arról volt szó, hogy a kultúra hajnalán a művészeti és nyelvi tevékenységek ősi szinkretizmusban (differenciálatlan formában) jelentek meg, ezek együttesen indították el az ember kulturális fejlődését. Azonban az evolucionista, racionalista, materialista elképzelés mellett helyet követel magának a szellemtörténeti, metafizikai magyarázat is.

Hamvas Béla megközelítésében ugyanis „minden fordítva van”. A világ, a kultúra, a nyelv egykor teljes volt: „A nyelvet ugyanaz a mérhetetlen gazdagság jellemezte, ami a látást: a képek, vonatkozások, hasonlóságok, különbségek, intenzitás, mélység oly zsúfolt és élő szervezetű, amelyet ma még a legintenzívebb költői nyelv is csak igen ritka részleteiben tud elérni” (1995: I/170). A szellemtörténeti kiindulópont egyébként nem esik messze az ősi szinkretizmus elképzeléstől: a „hen kai pan, egy és minden, vagyis hogy minden egy: (...) Mert hen panta einai: minden Egy.” Bővebben: „analógia van az egyes ember lélekvilága, testi élete, a közösség sorsa, életrendje, története, a csillagok járása között. De a csillagok járása is utal a még felsőbbre: az ideák világára és a szellemvilágra. (...) Az analógia azt jelenti, hogy ami fent van, az ugyanaz, mint ami lent van: az ember szeméből a csillagok néznek, s az ember tenyerében kozmikus vonalak futnak...” (1995: II/171–172).

„minden kisgyereken költő rejtőzik”

Ez a képnelv az ősképlátáson alapult, amelyet az emberiség elvesztett: „Az őskori hagyomány idején élt látáshoz hasonlóval, mint Guénon is mondja, ma csak a művészetben találkozunk. (...) „A történet folyamán a látásban jelentkező, egyre növekvő megvakulás párhuzamosan halad a beszédben jelentkező egyre növekvő megnémulással. A látás és a szó között szoros összefüggés van” (Hamvas 1995: I/169). De miért volt ilyen az őskori nyelv? „A nyelv lényege nem az, hogy a dolgok között hasonlóságokat mond ki, hanem az, hogy a világ dolgai között levő analógiákat feltárja” (1995: I/167); „az őskori ember az analógiákat közvetlenül látta, élte, kimondta, állan-

dóan új analógiákat fedezett fel, új képeket látott meg... Az őskori nyelvben levő képek nem költői hasonlatok, hanem az ősképeknek, platóni értelemben vett ideák tartalmának megfelelői, ami nem egyéb, mint a transzcendentális intelligencia” (Hamvas 1995: I/167).

Az őskori ember történetivé (mai szóval: civilizálttá) válásával azonban ez a tudás, a transzcendentális intelligencia elhomályosult, kiveszett. Thass-Thienemann láttelepe: „A költők gyakran úgy érzik, hogy céljaikra a nyelv kifejező, fölszólító, érzelmi és szimbolikus ereje nem kielégítő”; „Elvesztettük a parabolikus és szimbolikus kifejezés iránti eredeti vonzalmunkat”; „Belőlünk kiveszett az a szimbólumalkotó képesség, amely megvan a költőkben, az álmokban, a kisgyermekekben és a mentális regresszió esetében” (2016: 87, 73, 56). Példaként említi még a hangok asszociációit, a költői rímeket, szóvicceket, sőt álomképeket (2016: 288). A szemiotikus Ivanov ugyanerre utal. Az ősi szinkretizmusra utalnak bizonyos visszaütések, regressziók is. Például a skizofrénekre jellemző az írás jeleinek és az ábrázolás jeleinek összekeverése, ez esetben „az archaikus formákhoz való visszatérésnek lehetünk tanúi”. Ugyancsak ezt mutatják egyes gyermekrajzok, amelyek ősi szimbólumokat idéznek (Ivanov 1982: 142, 145).

Tehát ma éppen a művészet, azon belül a költészet lehet a kapocs, visszatérés az ősihez, a természeteshez: „a költői nyelv a mai értelmi és köznyelvnél nemcsak eredetibb és elsődlegesebb, hanem igazabb és teljesebb is. Mint mondják: a költészet az emberiség anyanyelve.” S ez azért van, mert a költészetben maradt fenn az ősnelv ereje, a képnelv (Hamvas 1995: II/157, I/160).

A „széplelkek” irodalomszeretete mélyén tehát egy elveszett, ősi, képi, szimbolikus, harmonikus világ újramegtalálása rejlik. Ezért érdemel figyelmet a gyermeknyelv, a gyermekfolklor, az álmok világa, de mindenekelőtt a költészet. A vers nem pusztán a széplelkek pihenőhelye, hanem magunk jobb megismerése.

Várkonyi Nándor is – Weöres Sándorral levelezve – a gyermekben látja az ősi kreativitást, képzelőerőt: „hitem szerint minden kisgyereken költő rejtőzik, legalább egy életszakaszában, ha nem tör is felszínre, vagy utóbb elfelejti” (2004: 359). Weöres a kezdeti (gyermek)versekben a „litániaszerűséget” és a „variálódást” emeli ki: 12 évesen írt „verseim valami őskori értelemben nagyon szépek; tökéletesen tökéletesek. Olyanok, mintha sziklatömbökből lenne ügyetlen kézzel kivésve valami” (2004: 361).

A költészetben rejlik az ember ősi kreativitása, ami hűen mutatja a „minden egy”, illetve az ősi szinkretizmus nyomait. Nem véletlenül, hogy a „megtalált ritmus” ma is létezik minden emberi fizikai és szellemi tevékenységben, gondoljunk csak az ütemesen végzett fizikai munkára, avagy a mindennapi dúdolgatásainkra. Ez ragadható meg a költészet újrászületésében. Nem egy költőnk említi, hogy első versét vonaton, a kerekek ritmikus ütemére írta. Például Szabó Lőrinc: „Első versemet egy nyári napon / írtam, a hortobágyi vonaton. (...) úgy kábított már a tücsökgépe / meg a sínek egyhangú üteme. (...) Ásítottam. Dudoltam valomit, / valami zsongót: zsongott, kattogott / vonat és világ. S egyszer csak, ahogy / rakosgattam a ringó szavakat, / rímbe kattant bennem két gondolat” (Az első vers).

Emiatt az ősi együttállás miatt használhatunk olyan (jellemzően magyar) kifejezéseket, mint tárgyi, kézműves, zenei anyanyelv. És ezért kulcs az anyanyelv, valamint a költészet. És ezért mondja Zalabai Zsigmond: „második anyanyelvünk: a költészet” (1981: 37).

Balázs Géza

Idézett művek:

Freund Tamás: Mindennapos katarzis – interjú Freund Tamással az Innotéka Magazinban. NAP 2.0 (Nemzeti Agykutatói Program). <https://agykutas.hu/interju/mindennapos-katarzis-interju-freund-tamassal-az-innoteka-magazinban/>

Hamvas Béla 1995. Scientia sacra I. és II. Medio, Szentendre.

Harlap M. G. 1982. A népi-orosz zenei rendszer és a zene eredete. 218–277. In: Nyekljudov szerk. 1982.

Ivanov, V. V. 1982. A művészet és a piktográfia egy archaikus jeltípusáról. 111–146. In: Nyekljudov szerk. 1982.

Meletyinszkij, Je. M. 1982. A szó művészetének ősi forrásai. 147–190. In: Nyekljudov szerk. 1982.

Nyekljudov, Sz. Ju. szerk. 1982. A művészet ősi formái. Gondolat, Budapest

Sebeok, Thomas 1983. A művészet előzményei. (Ford.: Pléh Csaba). Akadémiai, Budapest.

Thass-Thienemann Tivadar 2016. A nyelv interpretációja. I. A nyelv szimbolikus jelentése. Tinta, Budapest.

Várkonyi Nándor 2004. Pergő évek. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

Zalabai Zsigmond 1981. Tűnődés a trópusokon. Madách, Bratislava.

SZÉP MAGYAR NOVELLA

Karinthy Frigyes: Kacsapecsenye

Karinthy novelláját a Magyar Elektronikus könyvtár szövege alapján idézem és elemzem. Nyomtatásban többek között itt olvasható: Jelbeszéd. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1978. II. köt. 16–20.

A cím egy Krúdy- vagy egy Móricz-novella címe is lehetne. De ez az elbeszélés nem azokról szól, akik a kacsapecsenyét megeszik, hanem magáról a kacsáról, aki pecsenyeként fogja végezni az ebédlő asztalán. A novella folyamán bepillantást nyerünk az „áldozat” tudatvilágába, és ezáltal óhatatlanul azonosulunk vele. Ez módot adhatna groteszk megformálásra is, de Karinthy novellája inkább tragikusnak mondható.

Ezt a hangulatot már az első mondat megteremti. Ez a mondat mindössze három szóból áll, és önálló bekezdést alkot: „Így történt, láttam.” Mint a legtöbb szövegkezdő mondat, kataforikus funkciója, vagyis az utána következőkre mutat rá, fenyegető előreutalásul szolgál. Ezt a szigorú, személytelen hangot legközelebb a novella utolsó mondatában fogjuk hallani, szintén háromszavas tömörséggel, szintén külön bekezdésként, sőt II. részként elkülönítve (mindaz, ami előtte volt, a novella I. része). Ebben a mondatban megismétlődik a címbebeli főnév, de objektivitását elveszítve egészen sajátos hangulatot kap, szinte gyászjelentésként hat: „Ebédre kacsapecsenye volt.”

Az állati tudatba való belehelyezkedés már a második bekezdésben megkezdődik. Ez elvben lehetne az eredeti narrátor beszéde is, de olyan elnevezéseket tartalmaz, amelyek már a főszereplő, a kacsá nézőpontját érzékeltetik:

„A Végtelen Úrban hangtalanul forogtak el a sötét korongok: túl a láthatáron felbukkott *Fényes Valóság*, amit csak tudni lehet, ránézni nem. Kezdődött a hangverseny: előbb halkán, aztán egyre merészebb, követelőbb vidámsággal. Kezdte a *Tarajos*, hosszú, hetyke kukurikú – utána belevágtak a disznók. Aztán gágá és kotkodács – pár perc múlva élt az udvar, cuppogott a sár, az itatóban locsogott a víz, lefetyelő csőrök habarták. A kerítés lécein át megjelent *Nagy Tollas* és *Pici Pelyhecskék*, csipogva, lázas fontoskodással.” (A dőlt betűs szavak itt és a továbbiakban az én kiemeléseim, K. G.)

Az ilyen körülíró (*Fényes Valóság* = a Nap) vagy metonimikus (*Tarajos* = kakas, *Nagy Tollas* = tyúk, *Pici Pelyhecskék* = kiscsirkék) megjelölések a nagy kezdőbetűs írásmód következtében tulajdonnévszerűvé válnak. Azt a tudatállapotot tükrözik, amikor a dolgoknak még nincsen nevük, csak utalni lehet rájuk. Ez úgyszólván a nyelv születésének állapota. Később – Karinthy írását nyilván függetlenül – némelyek állatregény (Felix Salten, Fekete István) vagy az ősemberekéről szóló regény (Szentiványi Jenő: A kőbaltás ember) alkalmazza ezt a megoldást.

Karinthy elbeszélésében (ahogy egyébként Salten *Bambijában* vagy Fekete Istvánnál is) az állati tudat emberszerű vonásokat mutat. Az olvasó ennek az antropomorfizációnak a segítségével tud egyre inkább beleilleszkedni az állati szereplők helyzetébe, érzésvilágába. Nyelvileg ez az áthelyeződés az úgynevezett szabad függő beszéd alkalmazásával valósul meg. A narráció továbbra is egyes szám 3. személyű, de amit tartalmaz, az már nem a narrátor tudattartalma, hanem a szereplőé (ezért is nevezték régebben ezt az elbeszéléstechnikai megoldást átképzeléses előadásmódnak). Példaképpen nézzük a következő bekezdés néhány részletét:

„Reggel volt, a mindig megújuló, örökkévaló, végtelen Élet és Lét reggele – vér és vágy az ereken, a begyekben pedig jóízű, nyeldekli készülődés halvány árpaszem, sárga kukorica

morzsolására. *Hevenyében beosztotta magának a legközelebbi teendőket* [...] átbújik a palánkon: előbb az itató, aztán keresgélés az eperfa alatt [...] Aztán verekedés a libákkal [...] Aztán sütkérezni a forró fényességben, töltött beggyel – utána ki a kapun, le a folyóhoz [...] Aztán álom, a vér csöndes bugyborékolása ereiben, meleg, édes szárnyai alá dugott csőrrel, egyenletesen pihegve, örökké.”

Az átmenet egészen finom, fokozatos: „a begyekben pedig jóízű, nyeldekli készülődés” – ez még az állati létezés szférája, de a következő mondat már határozottan emberszerű gondolkodásra, tervezésre utal: „*Hevenyében beosztotta magának a legközelebbi teendőket.*”

„Hősünk” tervei azonban csak egészen kis mértékben valósulhatnak meg: az itatóig még eljut, teleszívja begyét vízzel, de amikor az eperfához ér, bekövetkezik a nem várt, tragikus fordulat, megjelenik a színen „Szárnyatlan Óriásisten”, vagyis az ember, a baromfiudvar világának mindenható ura.

Eddig tartott a kényelmes expozíció, a szövegnek éppen az egyharmadáig. Ami ezután következik, az a valós időben csupán egy-két percig tarthat, de elbeszélése a terjedelem kétharmadát tölti ki. Mintha lassított felvételen látnánk, pontosabban élnénk át az ezután következőket, a kacsá megfogásának és leölésének naturalisztikus részleteit. Ezekből itt nem idézünk, csak arra a fontos mozzanatra utalunk, hogy az „áldozat” kezdetben valami tévedésre gyanakodik, hiszen gazdája eddig csak kukoricát szórt elébe, nem bántotta (igaz, hogy egyszer már megtapogatta, mi sejtethjük, azért, hogy hízátságát, levágásra való alkalmasságát felmérje). Most azonban „valami csillogó, villogó hosszú” van a kezében (a kacsá nem ismeri a kést, eddig még nem találkozott vele, ezért nem tudja megnevezni, csak körülírja). Amikor azonban „Szárnyatlan Óriásisten” elmeszi a nyakát, így méltatlankodik: „ez nem lehet... ez nincs rendjén... ez tévedés... [...] most egy rettenetes, iszonyú lehetlenség történt...”

De a tévedés (utoljára, az utolsó előtti bekezdésben már nagybetűvel írva: *Tévedés*) nem volt az, hanem tervszerű gyilkosság. Bekövetkezik a vég: „És az udvart és Kékfejt és a palánkot abban a pillanatban elnyelte a Végtelen Úr, és Fényes Valóság az égen nagyot lobbant és kialudt. És Kozmosz, a Világmindenség megszűnt: időtlen időkre, örökön-örökké.”

A történetnek lehet egy olyan olvasata, milyen szörnyűség megölni egy élő-érző lényt, hogy húsát elfogyasszuk. Feltehetőleg ezért közli Karinthy novelláját a Kagylókürt, az ind filozófia jegyében szerkesztett portál, amely másutt ilyen cikket is közzétesz: Miért lettem vegetárius? Ez azonban olyan, mint amikor – állítólag – Jászai Mari az antialkoholisták egyesületében szavalt a *Ady Ős Kajánját*.

Szerintem az író szándéka ennél mélyebb, radikálisabb lehetett. Az állat kiszolgáltatottsága és nyomorúsága, számára felfoghatatlan pusztulása az emberi kiszolgáltatottság allegóriájává válik. Ha az megtörténhetett, ami vele történt, akkor bármi megtörténhet mivélünk, olvasókkal is.

Fokozza az elbeszélés drámaiságát, hogy ez az emberszerű kacsá nem akármilyen ember, hanem költő és filozófus. Nem mindenki csodálná így meg „a mindig megújuló, örökkévaló, végtelen Élet és Lét reggelét”, nem képzelné el a születése előtti idilli állapotot, nem élné át a faj emlékezetét (mindezt a víz, a folyóvíz, „a hús, csobogó nedvesség” jelképezi, amelyhez azonban már nem juthat el). Bizonyára nem véletlen, hogy ő esik áldozatul, nem pedig fajtársa, az élelmes Kékfejű, aki meg tud szabadulni az őt megragadó kezek közül, és az epret is hamarabb kapja fel a földről.

Gyakran idézik Karinthy Frigyesről ezt az aforizmát: „Úgy használnak engem, mint a krumplit Európában [ti. amikor áthozták az Újvilágból] – virágomat és gyümölcsömet (humor és vicc) tépik, a gyökérgumót (filozófiámat) eldobják.” Valóban, Karinthy nemcsak humorista volt (bár annak is a legnagyobb egyike), hanem költő és filozófus is. Ahogyan ezt a most elemzett novella is tanúsíthatja.

Kemény Gábor

„Szebb a rend a magánkáoszok párbeszédénél”

**Halmai Tamás költőt kérdezi
Balázs Géza**

Első köteted azt a címet viseli: Amsterdam blue. Mit jelent neked Amsterdam, és mit jelent Pécs, merthogy pécsi vagy. Pécs pedig meghatározó irodalmi város...

A *Millió Dolláros Hotel* című Wim Wenders-film egyik megragadó betétzenéje volt az *Amsterdam blue*, a címet onnan kölcsönöztem. A kötetben ehhez Spinoza alakja kapcsolódott – tehát filozofikus tónust kapott az utalás. Ennél részletesebb közöm nincs Hollandiához; avagy csak annyiban, amennyiben hajlamos vagyok időszakonként más és más földrajzi és kulturális térséget fölfedezni magamnak. Nem utazóként, hanem az írásaimban. Innen származnak például japán és kínai versciklusaim, koanjaim. Pécs szellemi miliője nyilvánvalóan hatott rám, az egyetemtől a tavaly elhunyt Bertók Lászlóig sok szál köt ide. Az utóbbi években a Dunakanyar (Esztergom és környéke) látott el lelki-szellemi élményekkel. Hálás vagyok érte.

Thomas Mann írja: művének nem biztos, hogy legjobb értője az alkotó. Talán egy költőnek nem is kell tudnia értelmezni a művét. Te pedig versesköteteid mellett sorozatban jelentesz meg kismonográfiákat és versértelmezéseket mai magyar költőkről. Az említett Bertók László mellett Fodor Ákosról, Iancu Lauráról, Imre Flóráról, Károlyi Amyról. Hogy fér össze a költői és az irodalmári szerep?

Halmai Tamás

„Ha szeret olvasni, a szavak is szeretni fogják”

A több műfajúság gyakori jelenség volt mindig is a magyar irodalomban; ma is sokan közlekednek műfajok, sőt műnemek között. Esetemben a híradás ambíciója lehet az elsődleges indíték: ha szépet, fontosat olvasok, szeretem megosztani mással is az örömet. Különösen, ha kortársamat népszerűsíthetem. Ennek az olvasati ajánlatnak pedig kézenfekvő módja az esszé, az elemzés, a monográfia.

Verseidet olvasva (legutóbb a Mindennapi angyalaink című kötetet) föltűnő a jelentésjáték: új a vallás a vállalás ó, „Az angyalok korát / angyal jelenti be / de benned ér az odaát / ide”; kedveled az oximoront: „a végtelennek ő a vége / az örökléte örökletes.” Van erre alkotói vagy irodalmári magyarázat?

Szeretek a nyelv ajánlközásaira hagyatkozni: a rímek, szójátékok, retorikai vagy ritmikai megoldások többségükben nem a szerző vívmányai, beérem a rátalálás és elrendezés munkáit. Amit gyakran valami önfeledt, gyermeki játékosággal is megtámogat a szöveg szelleme.

Verseidből sugárzik a metafizikai hangulat. Hamvas Béla gondolata jut eszembe: „a költői nyelv a mai értelmi és köznyelvénél nemcsak eredetibb és elsődlegesebb, hanem igazabb és teljesebb is. Mint mondják: a költészet az emberiség anyanyelve.” És a nyelvész Thass-Thienemann Tivadar: „Belőlünk kiveszett az a szim-

bólumalkotó képesség, amely megvan a költőkben, az álmokban, a kisgyermekekben és a mentális regresszió esetében.” Neked is van ehhez kapcsolódó két sorod: „Onnan tudod, hogy angyal járt itt, / hogy itt van még, s szavakkal játszik.”

Sokféle költészet, sokféle versnyelv létezik. De valóban archaikus forrásvidék emlékezete zubog föl minden versből. Ez az ősiség kinek-kinek mást jelent: mágiás energiákat, misztikus tapasztalatot, mesék és mondák igazságait... Transzcendens (rajtunk túlmutató) régiókba egyelőre nagyobb eséllyel nyit számunkra utat a képzleti szemantika (avagy a verstudat öntörvényűsége), mint a NASA – különben varázslatos – technológiai eredményei.

A költők, írók nem föltétlenül jó helyesírók. Neked viszont Alfonz, a barátom címmel „korrektorglosszáid” jelentek meg. Tehát neked fontos a jó helyesírás?

Bár voltam magyartanárra, és dolgoztam korrektorként is, a helyesírást elsősorban illemtani kérdésnek gondolom. Egy élhető, közös rend érdekében hasznos, ha közös szabályokhoz igazodik az írásbeliségünk. Szebb is a rend a magánkáoszok párbeszédénél. De nem múlnak ezen életek, és a nyelvhasználók személyiségéről sem a mozgószály ismerete fog árulni. Ezer oka lehet annak, ha valakinek gyöngébb a helyesírása. Ami közös bennük: egyik sem tartozik rám. Illetéktelenek vagyunk egymás életében, ha nem a szabadságunkat befolyásoló vonatkozásokról van szó. Írjunk helyesen, amennyire tudunk! De a hibákat is inkább csak érdekességnek, mint vétkeknek tanácsolnám látni.

Ha nem szakmai érdeklődésből, hanem „csak úgy” szeretnél olvasni, kiket, mely könyveket veszel elő?

Jellemzően verseket, illetve spirituális esszéirodalmat szeretek olvasni. A sci-fi és a fantasy is sűrűn magához vonz. Egyszerűbb talán néhány kedves nevet említenem: Pascal, Hölderlin, Simone Weil, Babits, Pilinszky... Kortársaink közül például Alessandro Baricco, Ken Wilber, Neil Gaiman... És persze számos mai magyar költő Filip Tamástól Iancu Lauráig.

A Hangodon szól című versedből idézek: „Milliárd évig vándorolt / az az erő hogy nyelveden / mondat legyen / (és a mondatból szerelem) // vigyázatosan pártfogold / a szavak szeretetét / hangodon szól egy régi kozmosz / az eljövendő csillagokhoz / bölcsen bolondozz / dadogásod angyalmód szorgos / istenbeszéd...” Mit jelent neked a nyelv?

Semmiképp nem eszköz. Inkább társ, sőt alkotótárs. Olyan entitás, akire döntő dimenziókban: az önismeret, a társas létezés és a művészet zónáiban számíthatunk... A nyelv nélküli identitás emberi eszmélettel aligha hozzáférhető. Ha belegondolsz: most sem én beszélek, hanem a nyelv mondja azt is, hogy „én”.

És mit jelent a magyar nyelv?

Irodalmat, kultúrát, köztörténelmi emlékezetet és kommunikációs hálózatok megtartó bőségét. Anyanyelvet tehát, ebben a szétszálazhatatlanul összetett értelemben. Mely épp úgy egyedi és éltető, mint más tájék lakójának a maga anyanyelve.

Hogyan lettél ilyen „érzékeny” költő? Talán születni kell hozzá? Talán tanárok? Talán olvasmányok? És mit ajánlanál egy mai középiskolás diáknak, hogy léphet be a költészet világába?

Olvasmányok is, tanárok is, igen... Minden alakít bennünk valamit. Ez ma is így van, legföljebb tudatosabban látok rá ezekre az alakulásokra. A költészet világába viszont, azt hiszem, nem kell külön elhatározással belépni: benne vagyunk, eleve, mind. Hiszen nyelv és világ vesz körül, fények és szavak sorjáznak keresztül rajtunk. Ha úgy érted a kérdést, hogyan induljon el egy fiatal a költővé válás útján, a válasz egyszerű: írjon verseket. Aminek még egyszerűbb előfeltétele, hogy olvasson. Verset és verstant, regényt és blogot, bármit és mindent. Ha szeret olvasni, a szavak is szeretni fogják. S az már vers.

SZÉP MAGYAR VERS

Lét alatti rétegek

Pilinszky János (1921–1981) az *Újhold* folyóirat köréből indult nemzedék talán legnagyobb hatású alkotója, a késő vagy másodmodern irodalom korszakos költője, a neokatolikus európai szellemtörténelem részese. Költészete a „keresztény agnoszticizmus” (Németh G. Béla) jegyében áll; műveiben a 20. század második felének Auschwitz utáni kultúrája – a holokauszt mint „botrány” tapasztalata – talál érvényes nyelvre. Az a transzcendens reveláció, hogy „[a] tények mögül számított Isten időről időre átvérzi a történelem szövetét.”

A költő ars poeticáját értekező prózai írásai fejtik ki. „*Evangéliumi esztétika*”, „*új mezítelenségi fok*”, „*jóvátenni a jóvátehetetlennel*” – olyan ambíció hívószavai ezek, amely az írásbeliségnek identitást felülíró hatalmat tulajdonít: „*Az irodalom szerepét még nem látja tisztán. Lehet, hogy a világ lebontását szolgálja, s egyúttal egy neogeneizist készít elő.*” Ítélezésmentes szelídsége egy gyónással felérő önismeret ethoszát testesíti meg: „*Isten – úgy érzem – a világot nem is jókra és gonoszokra osztja, hanem a bennünk lévő jóra és a bennünk lévő gonoszra.*” – „*Menthetetlenül egyek vagyunk.*”

A *Trapéz és korlát* (1946) ígéretes pályakezdése s a *Harmadnapon* (1959) máig kultikus szólamai után, a *Nagyvárosi ikonok* (1970) és főként a *Szálkák* (1972) című kötetől Pilinszky János lírájában új korszakot, második kiteljesedést szokás számontartani. Ez a lazább, szellősebb, eszköztelenebb versbeszéd fölnyitja a korábbi pályaszakasz poétikai zártságát, a strofikus-rímes formanyelvet élőbeszédszerű, rímtelen jambusi sorokra cseréli, a biblikusan komor szövekeket kopárabb s köznapiabb vizualitásban rajzolja át, és halkabb lélegzetű, enigmatikusabb közlésrendű műveket bocsát ámuló figyelmünk elé. Kuklay Antal szavaival: „A konkrét költői képeket elrejtette egy teljesen lecsupaszított szöveg mögé, és az olvasónak kellett megfejtenie ezeket. Ez volt a késői verseinek formai újítása, amiről úgy gondolta, nem fogják tudni követni, és ebben igaza is volt, mert a mai napig nem értékelik ezt a korszakát. [...] Pilinszky nem változott meg, csak a művészből misztikus lett.”

Az elemzésre választott, *Szálkák*-béli versben a címmel együtt háromszor szerepel a „hiszem” ige. Minthogy katolikus élménykörbe rajzoló költői korpuszról beszélünk, a hitmentális-kognitív alakzata különös nyomatékot kap a verstudatban. Pedig a fölütés áttetszően profán: az „Azt hiszem” óvatos fordulata csaknem töltelkes funkciót lát el napi dadogásainkban; itt azonban a közlés halk, tapintatos, önvizsgáló jellegét nyitja meg.

Szerelmi vallomást olvasunk? Úgy érezzük. De olyan szerelem ez, mely a szeretet természetét is tanúsítja. (A szöveg nem bocsát rendelkezésünkre egyértelmű szerelmes vonatkozásokat.) A páros identitás általános, sőt egyetemes dicséretként fejtik ki a mű. A megszólítás grammatikája a mindenkor *te* ontológiáját érinti.

A szerkezet iskolásan tiszta. Az első szakasz az alapállapotot rögzíti (szeretlek, ámde akadályok szabdalják közös sorunkat); a második strófa az érzelmi és tárgyi viszonyok földol-

gozását artikulálja (mit teszek, mit tehetek ebben a helyzetben?); a záró rész – a „hiszem” új nyomatékot (s talán szakrális dimenziót) kapó elismétlésével – keresetesen térít vissza a kezdetekhez. Az „Azt hiszem...” bizonytalansága az „újra hiszem” bizonyosságába fordul. (A szólamok formalizmusa is tetszetős: akárha az „Azt hiszem” szükségességét bontaná-teljesítené ki az „*Azután* / *újra hiszem*” katartikus konklúziója...)

Esküszérű ez a vallomás. S önismereti munkát is kifejt, kapcsolati analízisre is hajlik. Mindebben a nyelvi-poétikai megformáltság több eleme fajsúlyosan közrejátszik.

Nem *azért* vagy *amiatt*, hanem „azon” sírok, „*hogyan élsz*”. Az okhatározói bővítmény régies-választékos alakja intim pátoszba vonja a másik pusztá léte fölötti megrendülést. Az „istenek” mítoszi jelentőséget vetít a történetek mögé, a mondatrészhalmazozás („az istenek, / a por, meg az idő”) mintegy szövegszerűen demonstrálja a „buckák” jelenvalóságát: a három alany olvasást lassító hatása a hármas akadályoztatottságra vall rá. (Helyesírási megfontolások a „por” utáni vesszőt sem igényelnék.) – Megjegyzendő: a „buckák” gyermekdeden gyöngéd szóválasztás; ugyanakkor a „súlyos” jelző az „emel” mögötti erők komolyságára irányítja figyelmünket.

Ugyancsak a fogalmazás alakta-nában testesül meg a jelentés a következő sorban: a *közénk* helyett használt „közéd-közém” névmási forma az elkülönülést jelzi. (Voltaképp ezt a tapasztalatot előlegezte a „lehúnyt szemmel” vs. „láthatod” ellentéte is, már a fölütésben!)

A „szeretet tériszonya” kulcskefezésnek látszik, a szöveg origójában találjuk. A szeretet terekbe rémülő nyitottsága (avagy tereket magába ölelő határtalansága) metafizikai nézőpontot éleszt ki. Mielőtt azonban iszonyná válhatna a fölismerés, a további önreflexió lefokozón átértelmezi a félelmeket, a „kicsinyes” jelzővel a beszélő parányi voltát s a zsugori önféltés pszichológiáját egyaránt tudatosítva.

A második versszak a reflexió zónája. Az „ágy”-motívum az érzelmi viszonylatoktól megfosztott magány jelölője; a „természet”-hasonlat az animális szintekre szorított humán jelenlétről tudósít.

Mindazonáltal megváltó paradoxonba torkollik e részlet: jóllehet „hangtalanul és jelzés nélkül” félek, mégis hang és jelzés szabadul ki ebből a lelki süketzobából: a vers maga. – Úgy fest, a művészet emberen túli kompetenciáiban akkor is bízhatunk, amikor lét alatti rétegek foglyaként azonosítanánk magunkat.

A zárlat szerepét érintettük már. Egyetlen ráismerés még elmulasztatlannak látszik. Az *eredendően végső* összetartozásról ismét önreflexív nyelvi szerkezet ad számot. A „kezemet kezdedbe” figura etymologicája nemcsak a széphangzást szolgálja; a szóismétlő retorikában a morfémák is, mint jelöltjeik, egymásba illeszkednek: a „kezdedbe” helyhatározóba a „kezemet” töve simul. Nemcsak mi: szavaink is összefogódzkodnak. – Logosszá lesz a beszéd.

A három, egyre rövidülő szakasz a versbeszéd lényegekre összpontosulását mintázza ki; az esetlegesnek ható szöveggép, de a jambikus verstan kötelmét megtartó dikció (ez a *Szálkák*-korszakra olyannyira jellemző alaki kettősség) mindvégig a *kiművelt természetesség* poétikáját szolgálja.

Keresztury Tibor a versről szólva „[a] kétely és a bizonyosság, a magány és a feltétlen összetartozás csodálatos himnusz” leírással élt. Helyesen tette. De hozzászöhetjük: ez a himnusz egyúttal elégia is, s ez az elégia egyszersmind óda, imádás és konfesszió. Nemcsak a szerelem, de a szeretet dicsérete. Erős, filia és agapé aranykori egységébe térítve vissza eszméletünket, hódolatunkat.

Halmi Tamás

Pilinszky János Azt hiszem

Azt hiszem, hogy szeretlek;
lehúnyt szemmel sírok azon, hogy élsz.
De láthatod, az istenek,
a por, meg az idő
mégis oly súlyos buckákat emel
közéd-közém,
hogy olykor elfog a
szeretet tériszonya és
kicsinyes aggodalma.

Ilyenkor ágyba bújva félek,
mint a természet éjfél idején,
hangtalanul és jelzés nélkül.

Azután
újra hiszem, hogy összetartozunk,
hogy kezemet kezdedbe tettem.

Szó szót követ

Mese, mese, mátká

A tavalyi esztendő kulturális életének egyik fő vitája a mesék körül zajlott. Talán naivitás volt részemről, hogy azt gondoltam: ha valamiről, a meséről nem indulhat el ilyen erős, ideológiáktól sem mentes társadalmi diskurzus. Mégis ezrek tették le voksukat az újfajta mesék mellett vagy ellen. Nemcsak elismert szakemberek lettek pellengérré állítva bizonyos kijelentéseik miatt, hanem a klasszikus népmesék is soha nem látott kritikát kaptak.

Kérdésünk így szólt:

A mesék körüli vitákban egyesek szerint a „klasszikus” népmesék nyelve elavult, a gyermekek nem értik már őket, ezért érdemes lecserélni azokat újakra. Ön hogy véli? Milyen mesét olvas/olvasna a gyerekének?

PÉCSI RITA főiskolai docens • Apor Vilmos Katolikus Főiskola (Vác)

Ma minden a fejlesztésről szól. A népmesék és a klasszikus mesék szimbolikus, képzeletet iskolázó nyelvezete nem csupán a szókincset – és ezzel pl. a rugalmas, kreatív gondolkodást – gazdagítja, hanem számos más szempontból is igen fejlesztő hatású. Nagy hiba lenne azon a nyelven szólni a gyerekekhez, amely csupán az ő szókincsükre szorítkozik. A mesét főként nem a racionális gondolkodás útján fogjuk fel, hanem erősen aktivizálja a jobb agyféltekét: a képi gondolkodást, a színek, a hangok, a jelképek nyelvezetét. Ha nem is érti pontosan, mit jelent, hogy a legény csángál, surran, vagy milyen a töpörödött öregasszony, esetleg a bocskor, a gúnya vagy a rokolya, a szövegkörnyezetből, a hangulatból könnyen következtet minden gyermek. Nem beszélve arról, hogy mint a világ más jelenségeit, akár el is magyarázhatjuk neki...

SÁNDOR ILDIKÓ egyetemi docens • Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (Budapest)

Részen jogos az aggodalom, hiszen a forrásértékű népmeseközlésekben sok a tájszó és a nyelvi archaizmus. Ez Mikszáth nyelve vagy éppen Petőfi és Arany költészeté. Vajon kicserélné-e azokban bárki az „elavult” szavakat? Ugyanakkor a népmese eredendően nem írott, hanem a szóbeli költészet műfaja. A kortárs mesemondó mozgalom is így tolmácsolja; nem kötött szöveget adnak elő, hanem – a műfaji, poétikai szabályokat betartva – minden előadás során újraalkotják, variálják, improvizálják a mesét. Ennek köszönhetően mindenkor hallgatójukhoz igazítják azt, ami elhangzik, figyelembe véve életkori, szociokulturális sajátosságait a nyelvi és a művészi megformálás során. Saját gyerekeimnek (akik már felnőttek) vagy gyermek hallgatóság előtt a legkiválóbb paraszti mesélőtől választok: Ámi Lajos, Fedics Mihály, a kalotaszegi Ketesd kincseit mesélem újra, minden alkalommal másképp.

KESZEG VILMOS tanszékvezető egyetemi tanár • Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár)

Kutatóként a folklór folyamatos változásával, megújulásával kapcsolatos meggyőződésemet hangoztatom. Nostalgiaival vagy nem, de elfogadom és kíváncsian követem, hogy mi rostálódik ki, mi alakul át, mi születik. Az intézményszerű kultúrával szemben a folklór megmaradásáról, alakulásáról a használók döntenek: a népmesékben hagyományozott archaikus szavak, kifejezések, formulák, nyelvi fordulatok, regionalizmusok őrződtek meg. Nem hiszem, hogy ezeket szándékosan szabad lenne kiirtani. A népmese, a -ballada, a -dal, az archaikus ima, a ráolvasás, a halottbúcsúztató vers, a sírfelirat, a népi emlékirat a magyar nyelv regisztere. A nyelv médiuma a mesének, nem címője, amely lefejtendő róla. Az unokáimnak én is sok mesét olvasok. A meseolvasásra azonban felkészülök. Olvasáskor tudom már, hogy mit kell értelmezni, megmagyaráznom, esetleg kihagynom. Azt tapasztaltam, hogy

az én hallgatóimnak – nem csupán a családban, hanem az egyetemen is – a mesehallgatás és -olvasás nyelvi kaland is. A népmeséket újramesélik. Akit zavarunk a lejegyzésekben előforduló archaikus vagy tájszavak, ugyanazt a mesetípust megkeresheti a közelmúltban rögzített változatban. Nyilván újra lehet fogalmazni a mesét, de az már nem népmese, hanem irodalmi mese, iskolai mese, átalakított mese. Nem értéktelen, hanem más. Pontosan azért és annyiban más, amiért és amennyire valaki újraírja, -fogalmazza: mert zavarja egy-egy szó, fordulat, motívum, epizód. Aki nem népmesét szeretne olvasni gyermekeinek, tanítványainak, az ne a népmesét bántsa, hanem keressen műmesét! Én magam is szoktam.

MERÉNYI HAJNALKA adjunktus • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Semmiképpen nem cserélném le a népmeséket, bár van igazság a felvetésben, hogy a nyelvezetük (szókincsből, szerkezetben) kihívást jelent nemcsak a gyerekeknek, de olykor a mesélő felnőttnek is. Ugyanakkor épp a felnőtt kezében van a megoldás is: ha részben vagy egészben fejből mesél, alkalmazkodni tud a gyerek ismereteihez, ha pedig könyvből olvasza a mesét, jócskán talál olyan népmesekiadásokat, amelyek pl. az ismeretlen szavak jelentésének magyarázatával segítik a meseolvasót. Néhány idegen szó nem akasztja meg a gyerek figyelmét: ahhoz, hogy a történetet élvezni tudja, nem kell feltétlenül maga előtt látnia, mennyi az az egy véka liszt, és milyen hosszú egy rőf. Tudatossággal, odafigyeléssel a népmesék a ma és a holnap generációinak is örömforrást és építőerőt jelenthetnek.

TUBA MÁRTA magyartanár, óraadó oktató • Károli Református Egyetem (Budapest)

Nekem nem ez a véleményem. Már az én gyerekkoromban, a hatvanas évek végétől sem olvastak nyelvjárásban lejegyzett népmesét a városi gyerekeknek, ma pedig az is valószínűtlen, hogy falusi gyerek ilyet hall. (De ha mégis, akkor megérti, sőt élvezzi a mesehallgatást.) Kutatóként találkoztam először nyelvjárásban közölt népmesével. Ha a 19–20. századforduló átdolgozásait, alkotásait értjük „klasszikus mesén” (Arany L., Benedek E., Móricz Zs.), akkor sem változtatnék a szövegükön. Viszont ha a gyerekekünk kérdez, arra illik válaszolni. Sokféle mesét olvasnék a gyerekeknek, mint ahogy édesanyám tette: a Kis Mukktól kezdve Illyés Gyulán át Gazdag Erzsébet, sőt a Micimackót magnóra is mondta, amit esténként izgatottan hallgattuk a testvéremmel. Nekünk Lázár Ervin számított kortársnak, ma például Szabó T. Annát ajánlom.

ZÁHONY PIROSKA ny. óvodaigazgató (Pécs)

Ötven esztendőt töltöttem el az óvónői pályáján, több ezer gyermeket láttam felnőni csodálatos népmeséinken – szép volt. Hoztam be kortárs meséket is. A mesék a világot leegyszerűsítő mutatókat mutatják be, és éppen ezzel igazodnak a kicsik világához, akik az igaz és hamis, a jó és rossz, a férfi és nő, a felnőtt és gyermek, a királylány és koldusfiú archetipusokban könnyen el tudnak eligazodni, és csak később válnak képessé befogadni a környezet sokszínűségét teljes valójában. Éppen ezért szemlélem aggodalommal azt, amikor már iskoláskor előtt olyan mesei üzeneteket akarnak átadni, rájuk terhelni, amelyekhez még nem értek meg. Ha a pályám most kezdődne: maradnék a klasszikus meséknél.

VOIGT VILMOS professor emeritus • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A nemzetközi mesekutatás klasszikus szövegeket publikált, és a folklórkutatók is írásos szövegeket. Ezek között sok jó szöveg van. A mese nem avult el, de szörnyen átírni kár, és csak ront a szövegen.

Nem véletlenül Voigt professzor velős sorait illesztettem ide zárásként: okosan nyúlunk meséinkhez, ne rontsuk el azokat!

Blankó Miklós

Trianonra vésett sorok

Száz év telt el a Trianon-emlékkultusz köztéri megjelenése óta, s – a szovjet megszállás évtizedeit leszámítva – ezek az emlékművek máig itt élnek velünk. Településeink utcáin, terein sétálva gyakorta találkozhatunk Trianon-emlékművekkel. Sőt, napjainkban – a centenáriumi év kapcsán – kifejezetten reneszánszukat élik, ezért érdemes egy eddig kevésbé vizsgált szempontból is szemügyre venni őket: olvassuk el a rajtuk található feliratokat!

A képzőművészet és a tájépítészet eszközeit felvonultató Trianon-emlékművek gyakran élnek nyelvi kifejezőeszközökkel is, amikor egy-egy felvésett idézettel teszik nyomatékosabbá az általuk hordozni kívánt üzenetet. Az alkotásokon megjelenített sorok – a vers és a próza ereje miatt – leginkább a szépirodalomból, azon belül is a 19–20. századi magyar irodalomból származnak. Az alábbiakban ezekből válogattam ki a számomra legkedvesebbeket.

A hazafias gondolatok a modern nemzetfelfogással együtt a reforkorban teljesedtek ki először, így a Trianon-emlékezethez kapcsolódóan Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, de Petőfi Sándor verseivel is találkozhatunk. A Himnusz és a Szózat első sora több emlékművön is fellelhető, illetve népszerű idézet még Vörösmarty 1832-ben írt négysorosa az ezeréves hazáról: „Szép vagy o hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben, / Téridet országos négy folyam árja szegi; / Ám természetből mind ez lelketlen ajándék: / Naggyá csak fiaid szent akarátja tehet” (Magyarország címere). Meglepő, hogy mintegy tucatnyi Trianon-emlékmű idézi Vörösmartyt, viszont a szülőfalujában, Kápolnásnyéken emelt kettős kereszt alapzatán kortársa, Garay János verssorai állnak: „Csak törpe nép felelhet ős nagyságot, / Csak elfajult kor hős elődöket; / A lelkes eljár ősei sírlakához, / S gyűjt régi fényből új szöveteket. / S ha a jelennek halványul sugára: / A régi fény ragyogjon fel honára!” (Árpádok-ból). Petőfi sorai jóval ritkábban jelennek meg az emlékműveken. A Nemzet-hez című verséből az akasztói országzászlón olvashatunk: „Ébredj, hazám, mert ha most nem ébredsz / Soha többé nem lesz ébredés / S ha ébredsz is, annyi időd lesz csak / Míg nevedet sírkövedre vésed!”

A Trianon-emlékművek legnagyobb számban az 1920 után született, sok esetben a békére reflektáló irodalmi alkotásokból idéznek. A két világháború közötti korszak költő-írói szülőföldjük révén vagy életpályájuk egyes szakaszai miatt gyakran közvetlenül is kapcsolódtak az elszakított területekhez, így az országvesztés fájdalma nem hagyta érintetlenül műveiket. Ebből az időszakból Babits Mihály a leggyakrabban idézett költő, aki a Fogarason töltött tanári éve miatt személyesen is kötődött Erdélyhez, s haláláig őrizte az erdélyi táj semmihez sem hasonlítható hangulatát. Az ő sorai jelennek meg például a pécsi és zalaegerszegi emlékműveken: „Ne mondjátok, hogy a haza nagyobbodik. / A haza, a haza egyenlő volt mindig / ezer év óta már, és mindig az marad, / mert nem darabokból összetakolt darab: / egy test a mi hazánk, eleven valami! / Nem lehet azt csak úgy vagdálni, toldani” (Áldás a magyarra). Ugyanebből a versből az utolsó versszakot láthatjuk Zsámbékon és Mogyoródon: „Erős igazsággal az erőszak ellen: / így élj, s nem kell félned, veled már az Isten. / Kel-

nek a zsarnokok, tünnek a zsarnokok. / Te maradsz, te várhatsz, nagy a te zálogod. / Zsibbad a szabadság, de titkon bizsereg, / és jön az igazság, közelebb, közelebb...” Szentendrén, a történelmi Magyarországot formázó szabálytalan sziklatömbön szintén Babits-versrészlet olvasható: „Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat” (Hazám! Az igazi ország). Juhász Gyula – aki Máramaroszigeten, illetve Nagyváradon is tanított – Trianon című versébe a tragikus eseményre való emlékezés receptjét sűrítette bele: „Nem kell beszélni róla sohasem, / De mindig, mindig gondoljunk reá.” Ezek a sorok jelennek meg a hajdúnánási

Trianon-emlékkőre és a csátaljai nemzeti megbékélési emlékműre vésvé. Dsida Jenő szülővárosával, Kolozsvárral együtt Romániában rekedt a békediktátum után. Psalmus Hungaricus című verséből idéz a bonyhádi Petőfi Sándor Gimnázium díszudvarán felállított emlékmű: „de aki nem volt még magyar / nem tudja, mi a fájdalom!”

A kortárs irodalomból talán Szentmihályi Szabó Péter Trianon sebei című versét érdemes kiemelni, amelyből a Gárdonyiban felállított kettős fakeresztben idéznek: „Trianon sebeit a vér

beszötte, de a vér átüt még mindig a sebekben. / Meddig tűrjük még a gyalázatot? / Csak az urat kövessétek, ő a legfőbb bíró.” Bábolnán pedig Horváth Sándor beregszászi költő versrészlete olvasható: „Mert a haza a lelked része, határaidat beléd véste ezer éve a hit” (Mert a haza).

S végül szóljunk az ezredfordulón, a halála után felfedezett Wass Albertről, akinek vers- és prózarészletei a leggyakrabban idézett gondolatok az utóbbi másfél évtizedben született Trianon-emlékműveken. Nem véletlen, hogy e tekintetben őt illeti az „aranyérem”, hiszen az erdélyi szülőföld román megszállásának sokkja tízéves korában érte, s élete további nyolcvan esztendeje a Trianon-traumára adott válaszkísérletek sora volt. A Sárospataki felavatott csónakfejfa-emlékoszlop, mint a történelmi Magyarország „síremléke”, a hazájától megfosztott Wass Albertet idézi: „Hontalan vagyok, mert vallo, hogy a gondolathazám ott van a Kárpátok alatt.” A gyökereket jelentő szülőföld iránti hűség figyelhető meg a kerepesi Nagy-Magyarország-emlékhely kőszalagján: „Ki hűséget vet – életet arat, és a gyökér, az megmarad!” (A gyökér megmaradt). A magyarsághoz szóló Wass Albert-intelmekeket írták a siófoki Trianon-emlékmű betonfalába: „Azt üzenem, ébredjete fel, Magyarország! Legyetek / újra nemzet, váljatok nemzetté, ahol nem az a fontos, hogy / ki mennyi pénzt hoz az országba, hanem ki mennyi / jót, szépet és hasznosat tud cselekedni a magyar közösségért!” Az erdélyi író-költő egyik legszebb műve az Üzenet haza című vers, ahol a versszakok végén refrénszerűen tér vissza a megmaradás szimbóluma: „a kő marad”. Ez a gondolat jelenik meg gránitba vésvé a kisvárdai összetartozás-emlékparkban, valamint a felvidéki Nagymenyeren a centenáriumi alkalmából felavatott Trianon-alapító feliratában. Az idézet szemléletesen hangsúlyozza, hogy az emlékezés és az emlékeztetés kövei mindaddig állni fognak, amíg a Trianon-trauma fel nem oldódik a Kárpát-medencei népek tudatában.

Molnár Zsolt

Száz éve alakult az első magyar művelődési egyesület a trianoni határon túl

Várady Tibor jogászprofesszort
kérdézi Balázs Géza

Az utóbbi években behatóan kutatod családod és szülővárosod történetét. Így találtál rá arra a dokumentumra, amely azt bizonyítja, hogy a trianoni döntés után az első, határokon túli művelődési egyesület Nagybecskerekben alakult meg 1921. március 29-én.

Trianon után a határon túlra került magyar lakosságnak alapcélja (és feladata) a magyar nyelv és kultúra fenntartása lett. Ez száz év után is cél és feladat maradt. A törekvéseknek bizonyítékai maradtak az irattárakban és a sajtóban, de vannak próbálkozások, események, melyeknek nem található (vagy nehezen található) nyoma. A háborúk, hevületváltások (néha célirányosan) mostohán bántak az irattárakkal – és az emlékekkel is. Ezért nézem az utóbbi években izgalommal a családi ügyvédi irattár anyagait, melyben – azt mondhatnám, hogy valami csoda folytán – 1893 és 2014 között minden irat megmaradt. Megmaradt a nagyapám levelezése is. Ő 1922-ben társelnöke lett az akkor alakult jugoszláviai Magyar Pártnak, aztán a két világháború közötti időszakban huzamosabb ideig elnöke, és mindvégig az egyik vezetője. Ez a levelezés azért is értékes, mert pártirodák nem léteztek. Az iratok, levelezések a szereplőknél maradtak. Voltak természetesen nagyapámon kívül más neves délvidéki magyar politikusok, akik szereplői voltak a levelezésnek és törekvéseknek, de a sors úgy hozta, hogy az irataik nem maradtak meg. Az 1921-ben alakult Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesületről biztos léteznek még valahol anyagok. Németh Ferenc kultúrtörténész igyekszik most erről monográfiát írni. Ő azt állapította meg, hogy Felvidéken 1925-ben engedélyeztek először magyar művelődési egyesületet, Temesvárott 1928-ban, Erdélyben 1930-ban. (Természetesen létezett valamilyen Trianon utáni magyar kultúrélet korábban is, de engedélyezett művelődési egyesület nem.) A családi irattárban ott van a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület Alapszabálya nyomtatott kiadásban. A 4. paragrafus szerint az egyesület célja a magyar nyelv és kultúra „társadalmi úton való ápolása”. A magyar szöveg után szerb nyelven ott áll, hogy **az alapszabályt a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság belügyminisztere hagyta jóvá 1921. március 29-én.** – Tehát ez volt az első. Éppen száz éve.

Milyen volt a politikai légkör 1921-ben Nagybecskerekben?

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban is változtak hozzáállások és hangulatok – és változott a politikai légkör is. Méltányosság okán hozzá kell tennem, hogy a Monarchiában is változtak a kisebbségbarát és kisebbségellenes megközelítések. Ezeknek emlékei is maradtak. Néha rostált emlékek. Az I. világháború alatt nagyapám segített néhány becskerekeli szerbnek. Egy-két esetben ez a segítség tulajdonképpen életmentés volt. Marko Nedeljkovićot 1914-ben röviddel a háború kitörése után internálták, majd 1915-ben az élete forgott veszélyben. Nagyapám felkereste Balicskó Sándor ismerősét, aki akkor a magyar vezérkar főnöke volt – és Marko Nedeljković megmenekült. Utána ismét a tekintélyes nagybecskerekeli polgárok közé

Névjegy

Várady Tibor nagybecskerekeli születésű, vajdasági magyar származású jogtudós, író. Az újvidéki Új Symposion avantgárd folyóirat egyik alapítója. 1992-ben Milan Panić kormányában Jugoszlávia (utolsó) igazságügy-minisztere. A jogtudományok doktora címet a Harvardon szerezte, a Közép-európai Egyetem professor emeritusa.

sorolódott. Erről is maradtak emlékezők. Trianon után, kisebbségi ügyekben, segített nagyapámnak ez az emlékezés. Hogy milyen arányban járult ez hozzá az 1921. március 29-i jóváhagyáshoz, arról csak találgatni tudok.

Mit tudhatunk az egyesület további működéséről?

A Nagybecskerekben létesült Magyar Közművelődési Egyesületnek fiókjai is alakulhatnak a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén. Tehát nemcsak Nagybecskerekre terjedt ki a hatásköre, hanem az egész Vajdaságra, Horvátországra és Szlovéniára is. Sok helyen nagyon nehezen ment a fiókszervezetek megalakulása. Zomborban például még 1933-ban sem engedélyezték helyi művelődési egyesület megalakulását. Nagybecskerekben (és másutt is) élénk és tartalmas kultúrélet folyt. Pezsgett az irodalmi élet. A harmincas évek elején Nagybecskerekben két operettet adtak elő, melyeknek nemcsak az előadóművészei, de a szerzői is nagybecskerekeli magyarok voltak. (A „Szerelmi Rt.” librettóját Borsodi Lajos írta, a zeneszerző Fischer Károly volt. A „Sárit elrabolják” operett zeneszerzője Láng Imre volt, a librettót pedig Láng Imréné írta.) Aztán 1934-ben nagyon megromlottak a politikai viszonyok (a magyar–jugoszláv viszonyok is), és betiltották a nagybecskerekeli Magyar Közművelődési Egyesületet – és ezzel valamennyi, Jugoszláviában működő magyar művelődési egyesületet is. Két évig tartó jogi csata után 1936-ban ismét engedélyt kap egy új nagybecskerekeli Magyar Művelődési Egyesület, de ennek a hatásköre csak Nagybecskerekre terjedt ki. Hadd tegyem még hozzá, hogy – Jugoszlávia területén – **a II. világháború után is Nagybecskerekben alakult az első magyar művelődési egyesület.** Ez 1945. május 6-án történt. Az alakuló közgyűlést a nagyapám vezette. Az alapszabályzatot az apám (Várady József) fogalmazta. Az első elnök, az akkori elvárásokhoz alkalmazkodva, egy gyári munkás lett. Ez Marocsik György volt, aki a cukorgyárban dolgozott, de amatőr színjátszással is foglalkozott. Az alelnök az apám lett, a titkár B. Szabó György (később ismert irodalomtanár az Újvidéki Bölcsészeti Kar Magyar Tanszékén). Sok minden volt – és sok mindenre kellene emlékezni is.

Érthető okokból Jugoszlávia utolsó igazságügy-minisztereként figyeled és ismered a mai szerbiai eseményeket. Szerbia jól áll a koronavírus elleni küzdelemben. Minek köszönhető ez?

A válaszkeresésben nem segít a családi irattár. Egy párhuzamot igyekszem vonni – ezzel valamennyire közelítve (kicsit talán kerülve is) a választ. Amikor 1992-ben kevesebb mint egy fél évig igazságügy-miniszter voltam a jugoszláv kormányban, nagyon sok nyugati diplomatával találkoztam és beszéltem. A kormány, mely nyugati ösztönzésre jött létre, valójában hatalom nélküli kormány volt. Milan Panić kormányfő egy nyugati üzletember volt, akivel angolul beszéltem (mert szerbül már alig tudott). Milošević volt a hatalom tényleges birtokosa. A helyzet akkor változhatott volna, ha az előre hozott választásokon Panić nyer. 1992 júliusában alakult a Panić-kormány, 1992. december 20-án voltak az előre hozott választások – Milošević nyert. Július és december között sok nyugati diplomatával találkoztam. A legtöbb találkozó után azt éreztem, hogy akikkel beszélek, emberileg természetesen felette vannak a Milošević-örületnek, de nem igazán képesek látni azt, ami atipikus. E mögött az állhat (ha jól látom, amit láttam), hogy a mi világunkkal szemben Nyugaton már hosszú évtizedek óta normalitás volt, a gondolkodás is ehhez igazodott, a megoldásképletek is szokásos problémák és kérdések nyomán alakultak. Ami Jugoszláviában történt a kilencvenes években, kívül esett a normalitás képletein, és ezért nem igazán tudták besorolni és kezelni. Most, amikor az egész világ egy atipikus problémával szembesül, lehet, hogy nem a hagyománykövető (és az atipikust nehezen percipáló) európai gondolkodás a legcélszerűbb. Így nyerhetett esélyt Szerbia is.

„A vulkanikus erő beléd száll”

*Esztergályos Jenővel, az
Apáczai Kiadó alapítójával beszélget
Bincze Diána Ibolya*

Gyermekkoromban én is a celldömölki Apáczai Kiadó könyveiből tanultam az alapvető ismereteket. Az Esztergályos Jenő szerkesztette olvasónaplókat töltöttem, az írás-olvasást, a helyesírást is az ő kiadványaiból gyakoroltam. Több generáció is elmondhatja ezt. Az Apáczai Kiadó tankönyvei megkapták a Magyar Termék Nagydíjat, a Frankfurti Nemzetközi Könyvkiállításon és Vásáron. Az én matematikám 2. tankönyv elnyerte a Best European Schoolbook Awards elismerő oklevelét. Neki köszönhetjük a pedagógusok Kossuth-díjának nevezett Genius Apáczai Diploma Díjat. Ő alapította a Zenit 41 díjat is, amire a kiemelkedő szorgalommal és kitartással bíró, Apáczai Csere János szellemiségét követő, 41 év alatti pedagógusok pályázhattak. Esztergályos Jenő, akit mindenki csak tanár úrnak szólít, számos rangos elismerést és kitüntetést tudhat magáénak, 2009-ben még a Magyar Köztársaság Érdemrend lovagkeresztjével is kitüntették. Vele beszélgettem Kemenesaljáról, a helyi hagyományokról, anyanyelvünk jelentőségéről.

Tanár úr, kérem, meséljen celldömölki kötődéséről, itteni gyökereiről!

A celldömölki gyökerek Alsóságra vezetnek, mert 1938. május 9-én ott születtem, és hűséges is maradtam hozzá. Ott kereszteltem meg Alsóságon az evangélikus templomban, ott jártam iskolába. Nyilván akkori kedves barátaimkal bejártunk Celldömölkre művelődni és szórakozni. 1945 után nehéz évek vártak a parasztszülőkre és gyerekeikre. A végrehajtók kemények és kíméletlenek voltak a beszolgáltatások és a „padlássoprések” idején. 1951. augusztus 11-én elvesztettem az édesapámat. 1952-től a községi tanítóképzőbe jártam. Negyvennégyen kezdtünk a tanítóképzőben, huszonnégyen végeztünk. 1956-ban büntetésből lerúgtak az Alföldre tanítani, és ott töltöttem három évet. Amikor az Alföldről hazakerültem, Egyházashetyén, Berzsenyi szülőhelyén folytattam. Később Celldömölkön alapítottam meg az Apáczai Kiadót, ami 24 éven keresztül sikeresen működött. Az általunk kiadott tankönyveket az egész Kárpát-medencében ismerik.

Miért ajánlaná a kirándulni vágyóknak Kemenesalját és kifejezetten a Ság hegyet?

A Ság hegy kedvelt kirándulóhely. A tájegységből jellegzetesen kiemelkedő vulkanikus kúp 279 méter magasságával már messziről felhívja magára a figyelmet. Ha a Ság hegyet említjük, idézzük fel a IV. Bélához köthető mondát! A tatárjárás után a király körüljárta az országot, várakat akart építtetni, mert a tatárok a váríváshoz nem értettek. Gonosz tanácsadói valami miatt nem akarták, hogy várat építtessen, ezért nyolcadszor-tizedszer vezették körbe a Ság hegy oldalán, amikor a király megkérdezte: Nem érünk még fel? Azt felelték erre a tanácsadók: Uram, királyom, ez egy ilyen nagy, magas hegy! Na, ha ez ilyen magas, akkor ezt a tatárok úgyse tudják meghódítani, akkor ide ne építtessünk várat! És van egy monda a Ság hegyi borral kapcsolatban is. A vulkanikus erő ugye férfiaságot kölcsönöz. Miután nehezen akartak megszületni császárnőnk gyermekei, a Ság hegyről vitették bort. Aztán jöttek szépen sorjában valamennyien és eredményesen. A Ság hegy borkultúrája nagyrészt jelenlegi gazdáinknak köszönhető. Felzárkóznak a somlói borvidék minőségéhez, és jó híret viszik, akik ezt fogyasztják. Arról nem is beszélve, hogy az a hír járja a Ság hegyi borról, hogy mérséklettel fogyasztva nagyon jól tesz a vese működésének, és elősegíti az egészséges életmódot is.

Milyen helyi hagyományokra hívna fel az érdeklődők figyelmét?

Esztergályos Jenő

A városnak egy nagyon jó főlelevenített szokása a szeptember eleji hétvégén a szüreti felvonulás. Ugyan Celldömölkön van a búcsújáráshely, de Ság-on szoktak lenni a hatalmas nagy búcsúi bálók. Én magam is ezeken nőttem fel. Tavaly a trianoni emlékműsort szerettük volna megtartani, egy csodát képzeltünk el, mert Szakály Sándorral az élen a legkiválóbb történészek vállalták volna. Bánhegyi Ferenc barátunk – aki a történelemtankönyveink szerzője – kérdezett volna. És itt tartottuk volna meg a művelődési központban a trianoni emlékülést a 434 főnek, közben a koszorúzást a trianoni keresztnél, az irodalmi műsort, amelybe beszálltak volna az általános iskolák és a gimnázium. Elképzelesem megragadta Majtényi László kiváló barátomat, a Vas megyei közgyűlés elnökét. Sajnos a Covid közbeszólt, és nem lehetett megtartani, pedig szívünkön volt. Bármikor jártak nálunk tanárok, tantestületek, felvittük őket a Ság hegyi trianoni kereszthez, és elmondtuk a történeti igazságtalanságot, ők pedig magukkal vitték a trianoni keresztről szóló történetet.

Több kortárs szerző is itt él. Mi vonzotta ide, mi tartja itt őket?

Én is kinn voltam a télen Majtényi Laci barátomnál Egyházashetyén. Láthatatlan ez a kisugárzás, de biztos, hogy van valami. Berzsenyi örökében nem is olyan nehéz akár az irodalomnak élni vagy azt ápolni. A tudományos életben is meglehetősen jócskán származtak el innen Celldömölkről kiváló matematikusok, irodalmárok. Régebben mondogattuk, hogy „üljél le itt a Ság hegyen, és akkor az a vulkanikus erő beléd száll!” Ez benne van a levegőben, megéri a szellemünket itt a Ság hegyen keresztül. Ez a „Kiscell” ezelőtt 50-80 évvel is egy kis elegáns, kicsi városka volt a maga országos vásáraival, és persze mint vasúti gócpont is ismertté vált. Amikor jöttünk be Ságról apámmal, mindig megragadott a város hangulata, mindig kaptam is valami vásárfiát. És a Ság hegy is hozzájárult ahhoz, hogy a Ság meg a bor fogyasztója két jó barát lett, és mindenki jó szívvel, jó hangulattal emlékezik vissza arra a barátságra, amelyet itt a Ság hegy borával vagy a gazdájával kötött.

Mit jelent tanár úr számára az anyanyelv?

Méltó válasz lehet erre egy nagyon kedves Kiss Dénes-versike:

A szó ékszer / békés, kékes, / anyanyelvem / édes, ékes //
Édes, ékes / békességes / anyám szava / gyöngyös, fényes //
Átadom, mint / ékszer – éket / izzon, égjen, / ha beszélek.

Hát ezért fontos a tanítóknak meg a magyartanároknak, de minden pedagógusnak a szerepe, főleg az édesanyáknak, mert már a kilenc hónap alatt is tőlük tanulják a gyermekek édes anyanyelvünket, tehát ők is vigyázzanak, szépen beszéljenek! Mint ahogy Nagy László is írta: Nem elég magyar anyanyelvűnek születnünk, tanulnunk kell magyarul a sírig. Ezért fontos, hogy erre ügyeljen mindenki, aki tollat vesz a kezébe, legyen az újságíró, tollnok vagy költő, író vagy egyszerűen pedagógus.

Az Apáczai Kiadót Esztergályos Jenő 1990-ben alapította Celldömölkön. 2008-ra az ország második legnagyobb magántulajdonú tankönyvkiadója lett. Legnagyobb sikereit az alsó tagozatos anyanyelvi és matematika-tankönyveivel érte el. Ezek a tankönyvek az alsó tankönyvpiac 2/3-át adták. A kiadó portfóliójában több mint félezer tankönyv, folyóirat, kézikönyv, interaktív tananyag szerepelt. 2014-ben a kiadót megvásárolta az állam, kiadványainak egy része a továbbiakban állami tankönyvként rendelhető meg. A kiadó egykori dolgozói 2021. szeptember 17-én Celldömölkön találkozót szerveznek.

Az én anyanyelvem már „kiment a divatból”!?

Erdélyi Erzsébetet Blankó Miklós kérdezi

Erdélyi Erzsébet pedagógus, nyelvész, irodalomtörténész – magával ragad, hogy ebben a sorrendben tünteti fel foglalkozásait. S megismerve őt valóban egy „paedagogus natus”. Az ELTE ny. főiskolai docense ma a Károli Református Egyetem Tanítóképző Karának óraadó oktatója. Március 15-én a közársasági elnök Magyar Arany Érdemkeresztrel tüntette ki tanárnőt, ebből az alkalomból beszélgettünk.

Mikor fordult érdeklődése a magyar nyelv irányába?

Középiskolai éveimet bearanyozták a magyarórák. Egy fiatal, friss diplomás házaspár – osztályfőnököm, dr. Kiss Lászlóné dr. Kovács Katalin és férje – új szemlélettel közelítettek mind az irodalmi művek, mind a nyelvtani kérdések felé, így nem is megtanulandó leckeként fogtam fel a tananyagot, inkább élményként, ajándékként. Az ő biztatásukra jelentkeztem a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, magyar–latin szakra. Itt aztán, kitűnő tanárain lévén, hol az irodalom, hol a nyelvészet, hol a klasszika filológia vont a bűvkörébe. Irodalomprofesszoraimat: Bán Imrét, Barta Jánost, Julow Viktort öröm volt hallgatni, a nyelvészet kiválóságait: Papp Istvánt, Kálmán Bélát, Sebestyén Árpádot, Nyirkos Istvánt mind emberi kiválóságuk, mind tudói felkészültségük miatt tiszteltem, Borzsák István professzortól a filológiai pontosságot tanultam meg. Hol az egyikük, hol a másikuk tárgyáért rajongtam, még szakdolgozati témát is nehezen tudtam választani. Végül Berzsényi nyelvi ereje győzött. Egy dologban biztos voltam: doktorálni névtanból fogok. Így is lett: Kálmán Béla és Sebestyén Árpád egyengette ehhez az utamat.

A nyelvtudomány mely ágai érdeklik leginkább?

Azt mondhatnám: mindegyik érdek. Már a tanárképzés is sokféle feladattal kínált meg, de jelenlegi munkaköröm még inkább. A Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Karának oktatójaként az óvodapedagógus- és tanítójelöltek magyar nyelvi kurzusaiból szinte mindent tanítottam már. Mindig az érdekel leginkább, aminek tanításával megbíznak, hiszen fel kell frissíteni a tudásomat ahhoz, hogy korszerű ismeretekhez tudjam juttatni a hallgatóimat. Mivel épp intézményünk vállalta az idén a Simonyi Zsigmond Kárpát-medencei helyesírási verseny lebonyolítását, jelenleg a helyesírással bíbelődöm, de szívesen tanítok bármilyen másra is. Örök szerelmem az onomasztika, ez végigkíséri egész pályámat, 400 tétel felé haladó publikációs listám jelentős részét a helytörténeti kutatásokon alapuló névtani tanulmányok teszik ki.

Hogyan függ ez össze pedagógiai munkásságával?

Van egy latin mondás: Poeta non fit, sed nascitur, vagyis Költővé nem válik valaki, hanem születik – én ezt a pedagógusra vonatkoztatva is igaznak érzem. Még nem jártam iskolába, de már a kis társaimat „tanítottam”, még nem tudtam írni, de már verset készítettem fejben.

Mi egy mai nyelvész felelőssége?

Hadd világítsam ezt meg egy példával! 1994-ben gyökeres fordulat következett be pályámon: a nagykőrösi Arany János Gimnázium tanári állását felcserélhettem az ELTE Tanárképző Karának oktatói státuszával. Vonattal utaztam új munkahelyemre, és megdöbbenve észleltem, hogy Ferihegyet elhagyva az óriásplakátokról szinte zúdult rám a rengeteg angol nyelvű

információ. A belváros is tele volt ilyen reklámokkal. Kétségbeesve kezdtem keresni a helyemet a magyar fővárosban, és azonnal hozzáláttam az angol nyelv tanulásához, mert úgy éreztem, egy másik hazába kerültem, ahol az én anyanyelvem már „kiment a divatból”. De ahova kerültem, az biztonságot jelentő pontnak számított: a Kazinczy utcai főiskolai kar, elsősorban magyar nyelvi tanszékünk, de más tanszékeken is találtam olyan kollégákat, akik a klasszikus nemzeti értékeket, a helyes és szép magyar nyelvhasználatot képviselték, gyakorolták, sőt, védtek is, ha szükség volt rá. És szükség volt rá, hiszen egyre többen észlelték az angol térhódítását a magyar nyelv kárára. A „magyar reklámtörvény” már nyílt összecsapásokhoz vezetett, háborúskodással fajult. A felelősséggel szembe kellett néznünk, állást kellett foglalnunk.

Tanszékünk oktatói valamennyien úgy érezték, hogy le kell tenni a voksukat a nyelv palléroztatásának szükségessége mellett, és erre 1997-ben jó alkalom adódott. Tanszékvezetőnk 65. születésnapján olyan kötetet köszöntöttük Grétsy Lászlót, amely az alkalmazott nyelvészet valamelyik ágához kapcsolódva nyelv művelő írásokat szedett csokorba az új, nyelvromboló tendenciák hatásának ellensúlyozására. Az *Oktatási tapasztalatok – kutatási eredmények* című tanulmánykötetet öt év múlva kiegészítettük egy hasonló céllal készült kiadvánnyal, az *Élőítő anyanyelvünkkel*.

Mit gondol a nyelv művelést ellenzőkről?

Az ellenzőkről nem gondolok semmit, de a nyelv művelés fontosságáról annál többet. Ahogyan a legszebb növény is elsatnyul, elpusztul – különösen akkor, ha valamely kártevő megtámadja –, úgy a nyelvet is ápolni, gondozni kell. Az emberek jelentős része érzi is ennek a felelősségét; nem véletlenül lettek a média nyelv művelő műsorai rendkívül népszerűek, évtizedeken át életben tarthatóak. Azért válhatott mozgalommá a nyelv művelés, mert a helyes és szép magyar beszéd a műveltség fokmérője volt. Már az óvodás gyermekek nevelésében is kiemelt szerepet kap az anyanyelvi képességek fejlesztése. Az óvodai alapprogramban az anyanyelvi nevelés valamennyi tevékenységi forma keretében megvalósítandó feladatként jelenik meg, és a nyelv művelés szempontjából fontos változásra is felfigyelhettünk. A 2009-es dokumentum kiemeli a helyes mintaadás és szabálykövetítés szükségességét, megszorítva ezzel a zárjeles kiegészítéssel „(a javítgatás elkerülésével)”. A 2012-es alapprogramból ez elmarad, szabad utat engedve a tapintatos és helyes mintára épülő nyelvi gondozásnak. Az iskolában folytatódik ez a tendencia.

Hogyan érhető el, hogy az iskolában az anyanyelv és a nemzeti irodalom szeretete kialakuljon?

A szeretetre nagyobb hangsúlyt kellene tenni. A Z és alfa nemzedék legfeljebb „elsajátítja” az ide vonatkozó tartalmakat, de sem az egyiket, sem a másikat nem szereti meg, ha nem az ő nyelvükön és nem élményszerűen közvetítjük. A már jól bevált, hagyományos eszközök továbbra is fontosak, de nem elegendőek; módszertanilag is meg kell újulni. Mondok erre is egy példát: a Covid-19 okozta pandémia rászorította az iskolákat a digitális oktatási formára. A kényszerhelyzettel meg kellett alkudni, ugyanakkor felkínált olyan megoldásokat is, amelyekben a mai diák otthonosabban mozog, jobban érzi magát. Ilyen a 24. alkalmához érkezett Simonyi Zsigmond Kárpát-medencei helyesírási verseny, amely az idén először ölt digitális formát. A nemzeti irodalom megszerettetésére épp a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága és a Rákóczi Szövetség által nemrég megjelentetett *Magyar táj, magyar ecsettel* című antológiát említhetném, amely alcímével is jelzi (*Vallomások a nemzeti tájról*): a klasszikus iskolai tananyagot teljesen új köntösben kínálja fel a diákoknak.

(Kép: Dedák Csaba)

Erdélyi Erzsébet

Új szavakat tanulok

Túlél

Kézbe vettem egy napilapot, és mindjárt az első oldalon ezen a címen akadt meg a szemem: „Vészforgatókönyv nélkül is *túlél* a Vasas.” Nem vagyok ugyan Vasas-szurkoló, de örülök annak, hogy ez a nagy múltú sportegyesület fennmarad, megmarad, hiszen nyilván ezt jelenti itt a *túlél* szó. Az azonban feltűnik, hogy a *túlél* igének hiányzik a tárgyi vonzata: *túléli a válságot, az anyagi nehézségeket* stb. Úgy látszik, ez a kötelező vonzat (*túlél valamit* vagy ritkán *valakit*, mint ebben a filmcímben: *Túlélni Picassót*) immár nem kötelező, a *túlél* tárgyatlan is lehet, nagyjából ebben a jelentésben: 'életben marad, fennmarad, megmarad'.

Ezt tanúsítja, hogy a világhálón is jó néhány ilyen címet találunk:

Kelemen Patrik *túlél* a karanténban

Talán *túlél* a ruhaipar

Schengen *túlél*, de mi lesz a menekültekkel?

Merkel kancellárként még mindig *túlél*

Sok évvel ezelőtt hasonló vonzatvesztést tapasztaltam az *egyetért* ige használatában: *Egyetértesz? – Igen, egyetérték* (ÉA 2001. februári szám). A különbség csak annyi, hogy az *egyetért* az állandó határozóját, határozói vonzatát veszítette el (az addigi gyakorlat szerint *valamivel értettünk egyet* vagy *valakivel értettünk egyet valamiben*). De az újabb változat mellett tovább él a régebbi is.

Ugyanez figyelhető meg a *túlél* esetében. A példák többségéből nem marad el a tárgy:

Akár kétméteres zuhanást is túlél az új Gorilla Glass [okostelefon]

Az olvasás *mindent túlél* (Bárdos András)

A szerelem *bármit túlél* (Radics Gigi)

Ez a kis ház a folyó közepén *minden árvizet túlél* stb.

Ezek szerint a tárgyi vonzat is *túlél*, másképpen szólva *mindent túlél*, még a nyelvi változást is.

Tabulálták a mamát

A tévéhíradóban az országhatáron veszteglő gépkocsi vezetője, egy védőmaszkot viselő fiatalasszony azt magyarázza, miért kell a járványhelyzet ellenére átlépniük a határon: A mamát *tabulálták*, fogorvoshoz megyünk.

Mit is csináltak a kedves mamával, aki ott ül a vezető mellett szintén arcmaszkban? Nem elég, hogy fáj a foga, még *tabulálták* is?

Utánanézzve a dolognak, hamarosan kiderül, hogy a *tabulálás* nem egyéb, mint adatok rendszerezése, különösen számok, információk egy helyre gyűjtése, listába foglalása a könnyebb átláthatóság és összehasonlíthatóság kedvéért (wikiszotar.hu).

A jelentés magva tehát a 'táblázatba foglalás', hiszen a szó a *tabula* 'tábla, táblázat' főnévből ered. A híradóban nyilatkozó, feltehetőleg szomszédos országbeli magyar nő ezek szerint azt akarhatta mondani, hogy édesanyját egy bizonyos időpontra *előjegyezték* a fogorvosi kezelésre, vagyis *időpontra mennek*, nem várhatnak addig, amíg a határzárat feloldják.

Könnyen meglehet, hogy ennek a szónak megvan a pontos megfelelője a szomszédos államnyelvekben, a szerbben, a románban vagy az ukránban, és ez befolyásolta a nyilatkozó nyelvhasználatát. Ne marasztaljuk el emiatt, hiszen végső soron egyetlen szóval tudta kifejezni azt, amire a hazai magyarban csak körülírás van: *előjegyzésbe vesz, meghatározott időpontra berendel* stb.

Emiatt tehát ne fájjon a fejünk, illetve az adott esetben a fogunk! A mamát kikezelik, a szó bekerül a szótárba, és idővel a határokat is megnyitják. Csak ki kell várni.

Volt szenátor, néhai barát, egykori polgármester

Annak idején egy országos napilap tudósítója ezt írta John McCain amerikai republikánus politikus búcsúztatásáról: „A Nemzeti Székesegyházban tartott gyászszertartáson a volt szenátor lánya, Meghan arról beszélt, hogy egy nagyszerű amerikait gyászolnak.”

Volt szenátor? – gondolkodhatott el az olvasó. Hiszen McCain Arizona állam szenátoraként halt meg, halála pillanatában is szenátor volt. Ha egy király, elnök vagy szenátor meghal, akkor a királyt, az elnököt, a szenátort temetik, nem pedig a *volt* királyt, a *volt* elnököt, a *volt* szenátort. A *volt elnök* titulus annak jár ki, aki korábban elnök volt, de most már nem az. Például Clintont, a *volt elnököt* gyakran *kérlik fel előadások tartására*.

Sok évvel ezelőtt már írtam erről, akkor az országnevek, politikai szervezetek neve kapcsán (Hol *volt*, hol nem *volt*, I. Nyelvi mozaik című könyvemben is). Úgy gondolom, hogy ami érvényes az országokra, az érvényes az emberekre, a tisztségekre is.

Némiképp rokon ezzel a jelenséggel az a szótévesztés, amelyet ugyanennek a lapnak egy másik munkatársa követett el, amikor a következőket írta: „Ismeretes, az egykori kollégiumi szobatárssal ugyan rendre ki akar szűrni néhai barátja, de a bíróságok általában neki adnak igazat.” A szerző feltehetőleg nem akarta megismételni az *egykori* szót (az újságírók, ha jól sejtem, jobban tartanak a szóismétléstől, mint bármely más nyelvi hibától), ez azonban nem halmazmazza fel őt arra, hogy élő emberre a *néhai* jelzőt alkalmazza. Aki *néhai*, az már nem él. Ebben az esetben viszont mind a két egykori barát életben van, csak a barátság szűnt meg köztük. Ezért a cikkírónak nem a *néhai*, hanem a *korábbi* barát kifejezéshez kellett volna folyamodnia, ezzel egyben a szóismétlést is elkerülve.

Harmadik idevágó példám a lap heti mellékletében jelent meg. A cikkben szerepel Pawel Adamowicz, „az egykori gdanski polgármester, akit egy terrorista merénylet ölt meg”. Nem túlzás ez az *egykori*? A lengyel politikus ugyanis alig két hónappal a cikk megjelenése előtt vált merénylet áldozatává. Legjobb lett volna ki sem tenni ezt a pontoskodó melléknevet, és csupán ennyit írni: *P. A. gdanski polgármester*... Hiszen amikor megölték, még az *volt*, Gdansk polgármestere (a lengyel város nevében az *n* betűn vessző van, ez azonban már egy másik probléma).

Elnézést kérek olvasóimtól, hogy ilyen alapfokú szóhasználati tudnivalókkal untattam őket. De talán beleolvasnak lapunkba újságírók is, és megszívlelik a tanácsot.

Kemény Gábor

Felülüberol - felülüberel

A látvány mindent felülüberolt! – hallottam a minap a rádió egyik műsorában. A *felülüberol* ige (amelynek létezik *felülüberel* alakváltozata is) a *kiexportál*, *beimportál*, *ledegradál*, *áttranszformál* stb. igék rokonainak tekinthető, de még ezeket is felülüberolja, azaz 'túlszárnyalja', 'lepipálja', 'lekörözi', 'lehagyja', 'meghaladja', 'túltesz rajtuk' stb., több tekintetben is. A *felülüberol* ~ *felülüberel* több szempontból is érdekes képződmény: legalább három észrevételem is van vele kapcsolatban:

1. A kérdéses alakváltozatok azért is érdekesek, mert a – meglehetősen sokféle jelentéssel és szófaji értékkel rendelkező – német *über* többől jöttek létre. A legvalószínűbbnek a 'felett ~ fölött', 'túl' jelentésű igekötőből történő származtatás tűnik. Ehhez a német igekötőhöz járult a magyar *-(V)l* honosító igeképző. Az úgynevezett honosító (vagy adaptációs) képzők olyan jövevényszavakon fordulnak elő, amelyek eredeti formájukban nem képesek igeként beilleszkedni a magyar nyelv grammatikai rendszerébe, pl. ang. *to blog* > **blog-ok*, **blog-sz*, **blog-Ø* → *blog-ol-ok*, *blog-ol-sz*, *blog-ol-Ø* stb., ang. *to chat* > **cset-ek*, **cset-sz*, **cset-Ø* → *cset-el-ek*, *cset-el-sz*, *cset-el-Ø* stb. A magyarban kötelező a derivációs beillesztés (az ún. honosítás): csak a rendszerbe már igeként adaptált idegen elem ragozható, illetve képezhető tovább. Az ún. igésítés feladatát ma már csak néhány produktív képző képes ellátni, többnyire az *-(V)l* vagy a vele szinonim jelentésű *-(V)z* képző (pl. *twitter-ezik*, *wifi-zik*).

Az *überol* ~ *überel* alak azért is különös, mert az *-(V)l* képző leggyakrabban főnévi alapszóhoz járul (pl. *ebéd-el*, *hegedü-l*), persze olykor más töveken is felfedezhető, pl. melléknéven: *csúf-ol*, *fehér-lik*, *helyes-el*, *helyé-l*, számnéven: *egy-el*, *harmad-ol*, határozószón: *hátrá-l*, *ismét-el*, módosítószón: *igen-el*, az *überol* esetében viszont idegen eredetű igekötőhöz kapcsolódik, ami egészen kivételes.

überlol,
übergáz,
übergagy,
überkula

2. Amennyiben a bázisszót igekötőnek tekintjük, akkor a *felülüberol* ~ *felülüberel* alakváltozatokban igekötő-halmaz történet. Az igekötő duplázása idegen (leggyakrabban latin) eredetű igéken fordul elő: előttük gyakran akkor is használunk igekötőt, ha azok már tartalmaznak prefixumot. A kettős igekötő-használat elvben kifogásolható (logikailag helytelen), ugyanakkor érthető: az idegen szót nem érezzük kellőképpen jelöltnek, ezért egy újabb (magyar) igekötővel erősítjük meg. Az idegen igekötős ige – éppen az igekötő jelentésének bizonytalan ismerete miatt – keveredik a rokon értelmű magyar szó igekötős megfelelőjével, pl. *felülüberol* (*überol* x *felülműl*), *beinvesztál* (*investál* x *befektet*), *beinstallál* (*installál* x *beiktat*), *beinjekcióz* (*injekcióz* x *beadja* az *injekciót*), *beinhalál* (*inhalál* x *belelegez*), *kiexportál* (*exportál* x *kivisz*), *kiexhumál* (*exhumál* x *kihantol*), *kidisszidál* (*disszidál* x *kivándorol*), *ledegradál* (*degradál* x *lefokoz*), *ledesztillál* (*desztillál* x *lepárol*), *áttranszformál* (*transzformál* x *átalakít*).

Aki ezeket a példákat a kettős igekötő-használat miatt kifogásolja, az az „eredet csapdájá”-ba esik (fallacia etymologica), hiszen egyrészt a magyar anyanyelvű beszélőtől általában nem lehet számonkérni idegen nyelvi grammatikai ismereteket, másrészt az idegen nyelv ka-

tegóriait sem lehet rákényszeríteni a magyarra. Az eredetileg igekötőt tartalmazó idegen eredetű igék újabb igekötővel való ellátása a nyelvi rendszer logikájából következik. Az igekötő-halmaz grammatikai redundanciának tekinthető, hiszen végső soron azonos funkciójú grammatikai eszközök ismétlődnek egyetlen szóalakban.

3. A magánhangzó-illeszkedés (a toldalékharmónia) ősi jellemző vonása anyanyelvünknek (ez a jelenség a rokon nyelvek egy részében ma is megvan, az indoeurópai nyelvekben azonban ismeretlen), amely a mai magyar nyelvben is erős szabály. Ez a harmónia a többalakú toldalékok révén valósul meg, amelyek egyikében elől-képzett (magas vagy palatális: *e-é, i-í, ö-ő, ü-ű*), a másikban hátulképzett (mély vagy veláris: *a-á, o-ó, u-ú*) magánhangzó van (pl. *-ban/-ben, -ság/-ség, -ól/-ő*). Az egyalakú toldalékok (pl. *-ig, -ként, -ért, -nyi*) értelemszerűen nem illeszkednek.

Az *über* magas magánhangzókat tartalmazó igekötőhöz járuló toldalék előhangja megsérti a magánhangzó-harmónia szabályát, és diszharmonikus szóalakot teremt az *über-ol* igében. Ez nem kivétel nélküli, vö. pl. *becsekk-ol* 'repülőjegyet kezeltet' (jóllehet ennek is van harmonikus változata: *becsekkel*), *gründ-ol* 'alapít, létrehoz', *lébec-ol* 'könnyen, jól, gond nélkül él, nagyvonalúan költekezik', *lejm-ol* 'kölcsonkér', *sib-ol* 'sikkaszt', *taper-ol* 'fogdos', *beszissz-ol* 'beoson'. A fenti igetövek idegen (általában német vagy angol) eredetűek, pl. n. *gründ-* 'alapít, alapoz' vagy ang. *to check* 'ellenőriz'. Nádasdy Ádám szerint (Bizalmas diszharmonia. *Magyar Narancs* 2005: 10/06) ha valamely fő önálló szóként is használatos, akkor „szabályos”, azaz harmonikus a toldalékolása: *skicc* > *skicc-el*, *index* > *index-el*, *smink* > *smink-el*, *bridzs* > *bridzs-el*, *cset (chat)* > *cset-el*, *rep (rap)* > *repp-el*, *hekk (hack)* > *hekk-el*, *klikk (click)* > *klikk-el*. Rendhagyó ellenpéldák persze vannak: **menedzs-* > *menedzs-el*, **bekk-* > *kibekk-el* 'átvészel', **dinszt-* > *dinszt-el* 'párol' – a fentiek alapján várható **menedzs-ol*, **kibekk-ol*, **dinszt-ol* helyett. Ha a fő kötött, tehát önállóan nem használatos, akkor a toldalékolás diszharmonikus (pl. **gründ-* > *gründ-ol*, **lejm-* > *lejm-ol*, **sib-* > *sib-ol* stb.). Természetesen ez alól is vannak kivételek: a kötött tövű *becsekk-ol*, *über-ol* nemcsak diszharmonikus formában él: *becsekk-el*, *über-el*). A diszharmonikus szócsoporthoz közös sajátossága tehát nem is fonológiai, hanem feltehetően inkább szemantikai-stilisztikai jellegű: a Nádasdy által tárgyalt szavak mindegyike szlengszó, több közülük tolvajnyelvi eredetű. A diszharmonikus toldalékolást esetükben elsősorban nem formai, hanem sokkal inkább jelentés- vagy stílusbeli tényezők motiválják.

A német *über* újabb összetett szavak előtagjaként is meglehetősen sokszor előfordul 'rendkívüli, minden elvárást meghaladó', 'nagyon', 'túlontúl' jelentésben, pozitív és negatív értelemben egyaránt, pl. *überfasza* 'rendkívül jó', *überlol* 'a LOL magasabb szintje: rendkívül vicces', *übergáz* 'rendkívül kínos', *übergagy* 'nagyon vacak, felülmúlhatatlanul rossz', *überkula* 'nagyon rossz/szar'. Ezek a formák aztán igazán mindent felülüberolnak, nehéz lenne überolni őket!

H. Varga Márta

Plajbász és penkala

Apámnak és cégtársának levélpapirosán „Büky és Buday épület- és bútortársztalosok üzeme” volt olvasható. Gyerekkoromban gyakran megfordultam e gyárban, ugyanis selyemhernyóimnak az udvarban zöldellő eperfáról szedtem leveleket. Megfigyeltem, hogy apám is, a segéd urak is a fülkék mögé dugva tartják a ceruzájukat, ezeket a különféle léceken, deszkákon jelölésre használatos eszközöket *plajbásznak* hívták. Így azután, amikor hétévesen iskolás lettem, csodálkozva értettem meg, hogy nekem nem oda kell tenni a plajbászt, hanem a tolltartóba. Az is furcsa volt, hogy *ceruzát* kaptam, nem *plajbászt*, ahogy az íróeszközt addig megnevezni hallottam. Édesanyám azonban soha nem mondott *plajbászt*. Apám a kisváros olyan részén nőtt föl, ahol a környék nyelvjárása hatott, míg anyám a város közepén, ahol nem ez a szó járta.

Ezek után később értettem, miről van szó a Lúdas Matyiban, amikor Fazekas Mihály hőse az erdő fát vizsgálja: „Meg lessz már, így szólt Matyi, meg lessz Döbrögi verve. El-fordul onnan, veszen egy félkézi szekertzet, Zsebbeli Ölméröt, 's *plajbászt* [...]”

Petőfi Sándor egy Orlay Petrics Somának szóló levelében is megvan a szó, így: „Még többet is írnék, de már nem fog a *pelejbászm*.”

Kosztolányi Dezsőtől is lehet idézni a szót, méghozzá jelképes értelemben: „[...] a fennkölt és unalmas márványhölgy, akit régi szoborművekről ismerünk, és kezében aggályosan bús közönnnyel egy kőtablát tart. Nekünk azonban nincs kőtablánk és *márványplajbásznak*. Mi elrongyolódott papírra írunk, ideges kézzel, táncoló tollal [...]” (1912. május 23).

Gárdonyi Géza egyik novellájában a falusi halottvirasztók kártyázásba kezdenek, miközben az imádságokat is mondják: „Makk az adutt!... Szenteltessék a te neved... Meg köllene ezt a filkót *pelejbászolni*” (Pöhölyék). Ebből az adatból is látszik, hogy a *plajbász* nem csupán alapjelentésében és -alakjában volt használatos, hanem másként is. Gárdonyi bakterja 'megjelölni' értelemben mondja.

A nyelvjáráskutatók seregnyi változatot gyűjtöttek, néhány ezekből: *palajbász*, *palajbászt*, *pélajbász*, *pelébác*, *pilajbász*, *plobács*, *polajbász*. A bajor-osztrák eredetű német *Bleiweiß* végül magyarrá lett, ámbar ma a köznyelvben alig fordul elő. A *ceruza* szó használatos, ennek a latin *cerussa* az őse. A latinok a bázisos ólom-karbonátot hívták így, ez fehér festékként használható anyag, ezért aztán az ólomfehér színt is megnevezték vele. (Egyébként a latinság a görögöktől vette a kifejezést.) A régiségben a *cerussa* az iskolai oktatás során rajzeszköz(ök) nevévé lett; bár idővel grafit váltotta föl a cerussát. Kisiskolás koromban persze mindezekkel nem találkoztam, a ceruzát legtöbbször *cerkának* neveztük,

hasonlóképp a füzetet *irkának*. Ez utóbbi szó ma már alig használatos.

Másik gyerekkori emlékem az íróeszközökről szintén apámmal kapcsolatos, akitől nemegyszer hallottam ott-hon, amikor valamilyen írónivalója volt: „Nem láttad a *penkalámat*? Valahova letettem.” A töltőtollát kereste.

Slavoljub Penkala (másképp Eduard Pékala) Liptó-szentmiklóson született, apja lengyel, anyja holland; horvát felesége révén kerül Zágrába. Nevéhez sok találmány fűződik: forróvíz-tároló palack (a *termofor*), mosópor, forgó fogkefe, zseblámpa és még több tucatnyi dolog. A mechanikus ceruzát Budapesten szabadalmaztatta a 20. század legelső évtizedében. Nagyszerű találmány, nem kell faragni, ha elkopott a grafitbél, egy nyomással kijebb tolható. (Apám annak idején asztalosvésővel mindig nagyszerűen kihegyezte ceruzáimat.) Penkala gyárában töltőtollak is készültek, ezek szerkezetét Kovács Tódor tökéletesítette: a tintát parafa dugattyúval szívatta föl. Az ilyen tollakat azután Penkala zágrábi gyáránál tökélesebb német gyártók (Pelikan, Mont Blanc) terjesztették el. Azonban Penkala neve köznévvé lett:

penkala, töltőtollat jelentve. Jegyezzük meg, hogy a Bíró László József – akinek Schweiger László József és Ladislao José Biro nevei is jelzik életútját a Tézvárostól Argentínáig – golyóstollat *biro*, *birome*, *biron*, *biropen* névvel használják sokfelé a világban.

A *penkala* szóra a sok-sok milliós magyar szövegtárak egyetlen adatot mutatnak Németh László Emberi színjáték című regényéből: „[...] az öreg Behr mutatta meg a *penkala* fületét s pötyögő autókosztlumát [...]”. Ehhez tudni kell, hogy Penkala mérnök eszelte ki a ceruzákon, tollakon levő csíptetőt, fület (klipszet) is, amellyel rögzíteni lehet zsebben az íróeszközt.

Bő száz éve, hogy Kosztolányi Töltőtollam halálára (1913) címmel tárcában emlékezett meg sokáig használt, gumiszívókás íróeszközéről, amelyiknek „egyszer kétszer ki kellett cserélnie a tollát is, mert irídiuma elnyűvödött”, amelyik „Gép volt, de lélek is volt, szellemi munkás.” Kosztolányi Dezső egyszer az elromlott töltőtollat Karinthy Frigyesnek adta, aki megjavította azt, azután alkudozásba kezdtek, hogy mennyit fizessen Kosztolányi a reparálásért. A vitát a szerkesztőség tagjai próbálták eldönteni, köztük Londez Elek (író, műfordító), aki egész rakomány töltőtoll birtokosa „és nagy *Penkala*-szakértő” volt. Ő úgy döntött, hogy „a tárgy Désiré tulajdona, de írni csak Fricinek szabad vele” – amint a névtelen szerző írja a Színházi Életben (1918-ban).

Büky László

**palajbász,
ceruza,
cerka,
biro**

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Moldvai nyelvjárási korpusz Tánczos Vilmos néprajzi gyűjtéséből

A Kárpát-medencén túl, a Szeret, a Tatros, a Tázló és a Beszterce mentén is élnek magyarok. Erdély két, nyelvjárásában is jellegzetesen különböző területéről, a Mezőségről és a Székelyföldről letelepültek át mostani, moldvai lakhelyükre, új falvakat, közösségeket hozva létre.

A magyar nyelv moldvai változataival legtöbbször az évszázadokon át tartó elszigeteltségben megőrzött középkori imádságokon keresztül, néprajzi, népzenei gyűjtések közvetítésével találkozunk, ami azt a benyomást keltheti, mintha itt megállt volna az idő. A moldvai magyarságot valóban nem érte el a magyar köznyelv, mindössze néhány évig volt magyar nyelvű az oktatás, a 20. század közepén. Mivel a nyelvjárások változását sokszor a köznyelvhez való közeledésként értelmezik, úgy tűnhet, hogy ott, ahol számottevő köznyelvi hatás nincsen, változás sincsen. A nyelvi változás azonban állandóan zajló folyamat (ez alól csak a holt nyelvek jelentenek kivételt), a beszélőknek pedig folyamatosan le kell tudniuk írni a körülöttük lévő világot. Így lesz a mikrohullámú sütő *kemencécke* vagy a biciklikormány *szarv*. A különböző eredetű nyelvjárások kölcsönhatásából is új formák jöhetnek létre, így válik általánossá például az állatok kicsinyeinek megnevezésére a *-fiú*, *-fióka* utótag használata (pl. *bivalyfiú*, *macskafiú*, *lúdfiú*). De nemcsak a szóhasználat, akár a hangtan terén is történhetnek olyan változások, amelyek a mező-ségi és a székelyes nyelvjárások találkozásából adódnak. Így például, ahol a székely nyelvjárásokban jellemzően zárt *-t* ejtnek (ilyen például a *meg* igeekötő), ott nyílt *e*, akár egészen nyílt *ă* is állhat (pl. *me?gke?restük*, *măgfi?te*), különösen Bákó környékén. A román nyelvi hatás is folyamatosan érvényesül, a román eredetű szavak, kifejezések használata általánosan jellemző, de a hangrendszer is kiegészül a román veláris *ă* és *î* hangokkal (pl. *felvîrăgăzvă*).

Ahhoz, hogy a moldvai nyelvhasználatot alaposabban, rendszerszerűen tanulmányozhassuk, nyelvatlazsokon, szótárakon túl leginkább élő, beszélt nyelvi szövegekre van szükségünk. A magyar nyelvészet régi adóssága a moldvai magyar nyelvjárások kutatására alkalmas, megfelelő pontossággal lejegyzett szövegkorpusz létrehozása. Tánczos Vilmos kolozsvári néprajzkutató évtizedeken át kutatta a moldvai magyarság archaikus népi imáit, és magát a világképet, gondolkodásmódot, vallásgyakorlatot, amely ezekhez a szövegekhez elválaszthatatlanul kapcsolódik. Gyűjtése páratlan kincs nemcsak a néprajztudomány, hanem a magyar nyelvészeti kutatások számára is. A közelmúltban a Nyelvtudományi Kutatóközpontban Balázs Renáta kolléganőmmel megkezdődtek ezeknek a moldvai felvételeknek a nyelvészeti szempontú feldolgozását.

A hangzó anyag lejegyzését a magyar nyelvjáráskutatásban meghonosodott standard szerint végezzük, Vékás Domokos magyar nyelvjárási adatok lejegyzésére és elemzésére készült számítógépes alkalmazásával (<http://bihalbocs.hu/>). A felvételeket az eredeti hangzó változat és a lejegyzés összekapcsolásával hozzuk létre, így a szövegek olvasása közben egyetlen kattintással elérhetővé válik a lejegyzett részletek eredeti, hangzó formája (az alábbi

rövid példában a fekete körök az időzítési markereket, vagyis a szöveget a hanggal összekapcsoló szinkronizációs pontokat jelzik). A rövid példában is megjelenő, a magyar ábécében nem szereplő betűk és ékezetek valójában a kiejtés minél pontosabb visszaadására használatos fonetikai szimbólumok. A nyelvjárás-kutatásban használatos magyar egyezményes hangjelölés szabályaitól csak néhány esetben térünk el, figyelembe véve A moldvai magyar tájnyelv szótárának gyakorlatát is, annak érdekében, hogy minél egyszerűbben tudjuk az anyagokat – a különböző kutatói igényekhez alakítva – többféle formába konvertálni. A hangminőségek megfelelő pontosságú jelölése lehetővé teszi, hogy a mező-ségi és székely eredetű nyelvjárások hangtani sajátosságait, illetve a kölcsönhatásukból eredő jelenségeket vizsgáljuk. Munkaanyagainkat – amelyeket folyamatosan ellenőrzünk és javítunk – online is megjelenítjük (<https://nlp.nyitd.hu/csango/>), így mindenki számára, aki a korpuszt nyelvi, néprajzi vagy akár népzenei vonatkozásai miatt böngészni szeretné, már az adattár készítésének folyamatában elérhető a lejegyzések.

A hangfelvételek rögzítik az archaikus imaszövegeket és személyes történeteket az imákkal, az imádkozás hatásával, erejével kapcsolatban, így az élő nyelv és a kötött szövegek jellegzetességeinek vizsgálata egyaránt lehetséges a korpusz alapján. A magyar nyelvet még használó közösségekben is általános a román nyelv használata. Az interjúk lejegyzése során a kutatási céloknak megfelelően arra törekedtünk, hogy jelöljük a román nyelvű részleteket, de sokszor ez a besorolás alkalmazhatatlan még olyan interjúhelyzetben is, ahol a kérdező következetesen magyarul teszi fel a kérdéseket. Az adatközlők nyelvhasználata leginkább a transzlingválás koncepciója mentén látszik megragadhatónak, amely a beszélők nyelvi repertoárját (a megszólaláshoz szükséges valamennyi

nyelvi erőforrását, nyelvtől függetlenül) alapvetően egységessnek tekinti, vagyis ebben a megközelítésben a megnyilatkozások nyelvek szerinti felcímkézése nem is igazán merül fel. Az általunk alkalmazott, nyelvek szerinti kategorizációt tehát csak külső, egyes kutatási célokból következő szempontból értelmezhetjük; a számunkra elsősorban különösnek tűnő, egyszerűen két nyelvhez köthető nyelvhasználat a moldvaiak számára teljesen természetes.

Bízom benne, hogy munkánk a nyelvészeti kutatáson túl hasznára lehet mindenkinek, aki egy kicsit közelebből is megismerkedne a moldvai nyelvjárások hangzásával, jellegzetességeivel. Kedvcsinálónak kiválasztottam egy rövid részletet a szitási felvételekből, amely valamelyest bepillantást enged az interjúk hangulatába és a mindennapokat átható imádságok eltűnőben lévő világába is.

•Măghalni, csak úgy, hirtelen măghalni. | °.us sem jó, de. | °.betegségét és el kè viselni tiszta szűből met. | °.úgy hatta a Jó-isten, hogy a nehésségébe és. | °.úgy. | °.oanok légýünk, mind a könyésségébe. •Nemáj kevéségýünk a könnyésségébe, s aztánd eresszük le magunkat a nehésségbe. •Hănem mindñfélét el kè viűsýünk. •En ezt így értettem mēg én evvel a gyēnge eszēmme, hogy. | °.nehésségét és úgy kēl vinni, mind az öröme. •S akkor úgy hogy. •azét mondom, hogy bódog vagyok. (Rotár Mária, Szitás, 1998., a felvételt a Gyöngyökkel gyökerez-tél c. dokumentumfilm nyersanyagából való, rendező: Mohi Sándor)

Vargha Fruzsina Sára

A moldvai korpusz kialakítása a Veszélyeztetett uráli nyelvek szintaxiselméleti és magyar nyelvtörténeti tanulságai című Élvo-nal projektben történik (NKFIH 129921, a kutatás vezetője É. Kiss Katalin). A szerző a Nyelvtudományi Kutatóközpont Történeti Nyelvészeti és Uralisztikai Intézetének tudományos munkatársa.

„Egy időjárás-jelentésben is meg tudom látni a költészetet”

Szálínger Balázssal beszélget
Birtalan Andrea

Szálínger Balázs József Attila-díjas költő, drámaíró, 2012 és 2017 között a Hévíz folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi verseskötete, a 361° a Magvető Kiadónál jelent meg 2018-ban, ezt követte a Vaskapu-szorosnál 2019-ben eltöltött nyaralás során készült napló, az Al-dunai álom kiadása 2020-ban.

1999-ben jelent meg az első kötete, drámáit is versformában írja. Tavalý viszont egy prózakötettel rukkolt elő, melynek a címe Al-dunai álom. Milyen szempontok alapján dönt arról, hogy az adott témát milyen műfajban írja meg?

Az ötlettel együtt jön a műfaj, eleve műfajba születik az ötlet. Ahogy a fogantatással megvan a gyerek neve. Volt már olyan dilemma a pályámon, hogy gondolkodtam egy művön, vajon miben kéne megírni – aztán nem is lett belőle semmi. Ez eleve naplónak indult, így hozta is magával a prózát.

Érdekes figyelmeztetés jelenik meg a könyv elején, miszerint a valósággal való egyezés nem a véletlen műve, hanem a költői képzeleté. Mi volt a legnagyobb kihívás a kötet megírásakor? Szerzőként milyen új vagy más dolgokat tapasztalt meg a prózáírásban a lírához képest?

Ahogy egy napló más harcmódort követel, mint egy vers, úgy volt ez más. Nem szoktam naplót írni, itt viszont annyi élmény ért, hogy muszáj volt lejegyezni. Utána, jó pár hónappal később kezdtem beleírni a kultúrtörténeti, földrajzi, történelmi sávokat. Valójában a munkának ezt a részét éreztem csak munkának, a többi tényleg csak napló volt.

A naplóírás egyik kulcsaként talán a rendszeresség is kiemelhető lehet. Harmincnégy napot követhetünk végig a könyvben. Mennyire tud tartható lenni az ilyen „mindennapírás”? Főképp egy nyaralás alkalmával?

Hát elismerem, volt olyan nap, amikor úgy ültem neki este a bejegyzésnek, hogy a hátam közepére se kívántam, mert szívesebben néztem volna helyette a Duna túloldalán a szerbiai partot. De aztán, ahogy írni kezdtem, elkezdett húzni a szöveg, nyilván az élmények megidézése miatt.

Egy olyan szöveg esetében, amely nem könyvnek készül, mivel lehet meggyőzni egy szerzőt, hogy mégis adja ki?

Biztos ott állt a hübrisz a fülem mellett, és súgott. Én se tudom, hogy gyulladt ki a kiadás szándéka, volt egy gyöngye pillanatom, aztán hajrá! Nem bántam meg, mert nagyon színes és boldog és mély időszakot örökített meg. Volt olvasó, aki azt mondta, hogy amilyen világ van most egy éve, különösen jól esett ezt olvasnia.

„A fotók se bizonyítanak semmit, olyan hihetetlenek vagyunk” – olvasható a fülszövegbe kiemelt rész végén. A borítón a Vaskapu-szoros mintha egy impresszionista-pointillista festmény lenne. Nem mellékelte fotókat a könyvhöz. Mi volt ennek az oka?

Akkor útikönyv lett volna belőle, így maradhatott szépirodalom.

A szépirodalomként való definiálással a referenciális olvasástól való elemelés a cél?

Igen!

Ennyire könnyű lenne átcsúszni egyik műfajból a másikba?

Sajnos igen, láttam én már verses epikámat versek, prózák és drámák között is a könyvespolcon. És sajnos tényleg nem mindegy, hogy első körben miként veszi kézbe, minek olvassa az olvasó. Művön belül persze már ő maga is állíthatja a vágá-

nyokat, de szerintem fontos, hogy a vonatkoztatást melyiken indítom el.

Ön melyik polcra tenné a verses epikát?

Azta, micsoda visszakérdezés! Egrészt nyilván nem olyan egyszerű dönteni, másrészt akkor hát legyen: a magyar verses epikának, hagyományai alapján, igazán járna már egy saját, vékony polcocska. Több készül belőle, mint gondolnánk, és nemcsak búvópatakszerűen tör elő, hanem egészen folyamatos a jelenléte. Ha lenne egy jó kis könyvesboltláncom, a szépirodalom-szekcióban már csak a műfaj népszerűsítése okán is külön polcot adnék neki.

Ha jól tudom, az erdélyi önéletírók munkái azután válnak szépirodalomká, miután beemelték a szépirodalmi közegbe, addig történelmi dokumentumokként kezelték. Az Ön számára mitől válik szépirodalomká egy szöveg?

Hú! Nem tudom. Mi nem költészet egyáltalán a világban? Pár éve viszonylag sok régi nyelvzetű geológiai szakszöveget olvastam, elbűvölt a nyelv

szépsége, kifejezetten a költészetes receptóriumaimat érte. Egy időjárás-jelentésben is meg tudom látni a költészetet, a vízállásjelentésről nem is beszélve.

Most hirtelen az „áfásszámla-igényét kérem, előre jelezze” hexameter jutott eszembe, nyilván nem tűnik túl szépirodalmiassáknak. Miben látja a mai köznyelvtől eltérő fogalmazásmód költőiségét?

Tökéletesen kontextusfüggő sajnós, úgyhogy erre szerintem nincs recept. Néha a legtragább

kifejezések képesek megcsillanni a legmindennapibb szituációban is.

Milyen elvárásokkal ül le szépirodalmat, verset, drámát írni? Mikor tekint egy adott szöveget késznek?

Elkezd húzni, és nincs elvárás, az övé vagyok. Ha elenged, akkor van kész.

Visszatérve az előbbi témához; említi, hogy sem Jókai, sem pedig Krúdy nem kellett elmenjen személyesen a Vaskapuhoz, mégis tudott írni róla. Ön elment, nem akart írni (könyvet legalábbis), mégis írt róla. Milyen hatással volt/tud lenni az írásra ez a fajta valóságtapasztalat, benne levés?

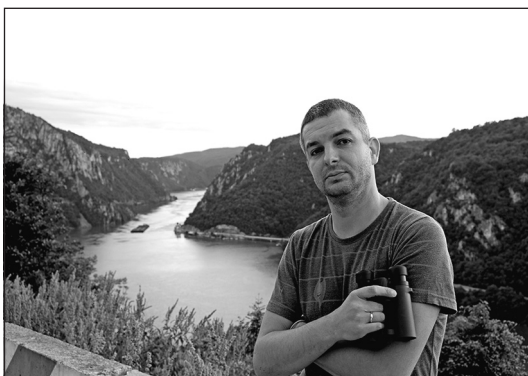
Teljesen átfolyt rajtam, nem volt kérdés, hogy az élmény irányít, én maximum terelgetem a szókincsemmel, a mondатаimmal, a világlátásommal. Van hasonló élmény a versírásakor is, illetve ritka, de ezt az érzést, az ún. ihletet hajszoja szerintem minden költő.

Felmerül a netköltészet témája is, amikor az egyik szereplő a Google Translate segítségével „gyönyörű verssort hozott létre”, nyilván véletlenül. Hogyan értékeli a netköltészetet mint jelenséget? Lát benne jövőt?

Biztos sok mindent lehet szimulálni, és sok dolog terén képtelen az ember versenyezni a géppel – ő például bármikor hozzáférhet a teljes magyar költészethez, én meg nem. Láttam ilyen verseket, és valóban inspiráló, költészettel felérő, váratlan, olykor teljesen beteg képek és más megoldások voltak bennük. De ennyi, szerintem nem több ez érdekességnél, egyre profibb szimulációnál. Azt nem hiszem, hogy bármikor fogékonyak lehetnek a közérzetre, a boldogságra, a bánatra.

Legutóbbi verseskötetei, a 360° és a 361° nagy népszerűségnek örvendtek. Lesz folytatás? Mi várható a közeljövőben?

Jó fél éve nem írtam semmit a járványhelyzetből adódó logisztikai nehézségek miatt, ilyen szünet után pedig mindig valami olyasmi jön, ami engem is meglep. Kíváncsian várom, mi lesz. Addig pedig nem fog ártani egy kis csönd.

A Kazán-szorosnál

A vándorlások és a betakarítás évei

Kováts Dániel monográfiái

Lenyűgöző az a szorgalom és teljesítmény, amely Kováts Dániel tanár úr életművét jellemzi. És ez a munkabírás nem lankad most sem, a 90. életévét elhagyva, miközben szeretett tájáról, Sárospatakról Budapestre költözött; tudjuk, hogy az alkotó embert mennyire meg tudja zavarni egy lakóhelyváltás. Igaz, életének első harmadát is a szüntelen vándorlás jellemezte. Az elmúlt években született művei a „betakarítás”, összegzés igényével születtek. Kováts Dániel ahhoz a korosztályhoz tartozik, amelyik önzetlenül, a nagyobb elismerés és siker reménye nélkül végzett áldozatos tudományos munkát az irodalom- és helytörténetben, nyelvészetben. Művelődésünk helyi munkásai nélkül pedig nem lehet szintézis, noha őket országos figyelem ritkán övezi. Áttekintéssel arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy az északkeleti régióban tanító, kutató Kováts Dániel munkássága mi-

(Kép: B.G.)

ként nő túl a helyi kereteken; bizonyos tekintetben egyedülálló és iskolateremtő jelentőségű. Hogy ezt rögtön meg is válaszoljam: Kováts Dániel munkásságának középpontjában a Kazinczy-kultusz felélesztése, új elemekkel való bővítése, ma úgy mondanák, „emlékezetpolitikájának” kialakítása, egy korszerű nemzeti irodalmi emlékhely kialakításának koncepciója áll. Ezt a munkát alkalmazott irodalomtudománynak, részben irodalmi vagy nyelvészeti muzeológiának is tekinthetjük. Kisebb kitérőkkel, egyéb irodalmi, történeti, néprajzi, nyelvészeti munkákkal foglalkozva voltaképpen egész életét ennek a munkának szentelte; s az elmúlt tíz évben ezt foglalta össze vaskos kötetekben. Könyvespolcomon külön szakaszt nyitottam a Kazinczy-szakirodalomnak, s ennek tekintélyes részét Kováts Dániel könyvei foglalják el. Súlyra és terjedelemre nézve is monumentális munkák, a most áttekintendő öt kötet összoldalszáma: 1936 oldal, de ha hozzácsapnánk még néhány, ugyancsak mostanában megjelent kisebb könyvet, akkor hamar elérnénk a 3000-es számot...

Nem született még hasonló terjedelmű és alaposságú munka magyar irodalmi emlékhelyről, mint Kováts Dániel monográfiája: „Fény s nagyvilág énnéem Széphalom” (A Kazinczy Ferenc emlékhely története és hatása, Sátoraljaújhely, 2009). Persze az is igaz, hogy vajon van-e még egy olyan jelentős irodalmi emlékhelyünk, mint a széphalmi? Kováts Dániel alighanem mindent tud Széphalomról, bizonyítéka ez a kötet, amelyben Kazinczy Széphalma, az emlékhely kiépítésének története és a Kazinczy-kultusz létrejötté szerepel. A tájszeretet csodája, ahogy Kazinczy (részben még kilátástalan körülmények között a börtönben) megálmodta a széphalmi házát és kertjét, amely később a magyar irodalmi élet központja lett. (A börtönnek, később olvasni fogják, Kováts Dániel életében is meghatározó szerepe van.) A kultusz Kazinczy halála után közvetlenül megindult, erre a legtalálóbbrak Petőfi Sándor szavai: „Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyar-nak életében legalább egyszer odazarándokolnia, mint a mohamedánoknak Mekkába” (169). A Kazinczy-kultuszt új elemekkel gazdagította Kováts Dániel, és az általa alapított Kazinczy-társaság. Ez pedig az irodalmi országjárás (Kemecsei Balázs – Kováts Dániel: A rab Kazinczy útján. Párhuzamos útinapló. Sátoraljaújhely, 2017). Egy lelkes csapat a Fogságom naplója és Kazinczy levelei nyomán 2009-ben egy 3000 kilométeres utat járt végig Regmectől (a letartóztatás helyszínétől) Budán, Brünnön, Kufsteinen, Prágán, Dévényen, Munkácsan át Széphalomig. A párhuzamos útinapló ötletes és érdekesítő műfaj. Sárga alapon olvashatjuk Kazinczy leírásait, fehér alapon az utódok tapasztalatait. A múlt és jelen ilyesfajta egybeszókázatása élményszerű és tanulsá-

gos; és valószínűleg hasonló jellegű irodalmi emléktúrákat is ösztönöz. Kováts Dánielék korábban bejárták az Erdélyi levelek útvonalát is – csaknem 2000 kilométeres utat a Partiumban és Erdélyben.

A Kazinczy-kultusz ébresztése leginkább a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Társasághoz kötődik, amelynek 1984. évi megalapításában oroszlánrésze volt Kováts Dánielnek. A társaság történetét A Kazinczy Ferenc Társaság 35 éve című kötetben írta meg (Sátoraljaújhely, 2020; ez a kötet a Széphalom évkönyvsorozat 30. kötete). A társaság 1984 óta működik, és a régió megkerülhetetlen művelődési tényezőjévé vált. Már az eddigiekből is kiderült Kováts Dániel kötődése Újhelyhez és Patakhhoz. 87 írásban (esszében) vall erről a kötődésről a Sárospatak ege alatt című kötetben (Sárospatak, 2014).

* * *

Kováts Dániel leginkább nyugodt alkotómunkára, közösségi feladatokra, tanításra vágyott, a sors azonban keletől nyugatig sodorta, de ő „mindenütt otthon” érezte magát, építkezésen, vándorlók oktatásában is, mert annyira szereti szülőföldjét, anyanyelvét s az azt hordozó embereket. Abaújnásdasdon született, a Trianon elszakította faluban, majd Miskolcra kerültek, négy évet járt az Ottlikról elhíresült cőgerájba (kőszegi katonai alreáliskola), majd magyar–angol szakos budapesti egyetemista lett. 1951-ben egy (Eszme címmel) sokszorosított lapért népellenes tevékenység vádjával perbe fogták, elítélték, megjárta a gyűjtőfogház, Márianosztrát, majd Dobogókőn dolgozott egy építkezésen. Azután kitelepítették a hortobágyi Borsos-tanyára (kényszermunkatábor, büntetőtábor; ahol a legjobb hely egy tyúkol volt), utána a Miskolc melletti Percesen kapott könyvtárosi-tanári állást, majd következő Zemplénagárd, ahol tanítóskodott – és megismerkedett feleségével. Még 1956 előtt törölték büntetett előéletét, bár erre később itt-ott hivatkoztak ezzel akadályozva előmenetelét. Élete ezek után főleg Sátoraljaújhelyhez és Sárospatakhoz kötődött, nyugdíjas-ként – családi okokból – Szeged, Dunaharaszti, Budapest (Kispest) következett. A településnevekből jól megrajzolható az elmúlt csaknem száz év történelme. „Szülőfalumat visszavonhatatlanul elvesztve legszívesebben Kazinczy falujában, Széphalmon telepedtem volna meg; ott, azon a tájon – Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen, a Bodrogházban, a Hegyalján, a Hegyközben, a Hernád völgyében – járok legothonosabban, itt érzem igazán a történelem kisugárzását, innen táplálkoznak szellemi gyökereim. (...) Tapasztalatom szerint az Isten háta mögött is lehet reményekkel teli az ember” (17, 442). Az Egynapi járóföld című könyv dokumentumok (napló, feljegyzés, fénykép) és szakadozó emlékek összefűzésével mutatja be egy huszadik századi, népéért elkötelezett, mindig a jóért cselekedni akaró, a történelem által ide-oda rángatott magyar értelmiségi első harminc „vándorévének” kalandos fejezeteit. „Egyszer azt mondtam barátaimnak, hogy minden tanárnak készülő ifjúnak jól tenne egy néhány hónapos, önként vállalt építőipari segédmunka” (361). Tanári és kutatómunkája alapját egyetemista korából származó egyik naplóbejegyzése világosan mutatja: „Általában a gyengék, a lenézettek oldalára szoktam állni. Vajon miért?” (273). Sokszor lett volna oka kétségbeesni, olykor gátolták előmenetelében, de ő megteremtette magának a kiegyensúlyozott világot: a feleségével töltött csaknem 60 boldog évet, megtalálta az örömet a kutatásban, honismeretben, tanításban; és most a 90-en túl is gyermekei, unokái körében alkotómunkát végez. Önsajnálatra hajló korunkban lehet tőle tanulni önfegyelmet, bölcsességet, divatos szóval ma azt mondanánk: a túlélés művészetét. (Egynapi járóföld. Barangolás vándoréveim ösvényein, Sátoraljaújhely, 2019.)

Balázs Géza

Kemény Gábor búcsúztatása

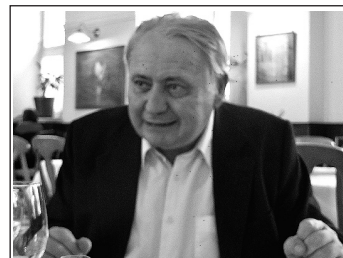
„Nem élt belőle több és most sem él / S mint fán se nő egyforma – két levél, / a nagy időn se lesz hozzá hasonló...” A költő sorai híven idézik a szavakba nehezen foglalható fájdalmat, megrendültséget, melyet mindannyian érzünk kedves kollégánk távozása miatt. Kemény Gábor professzor úr végső távozása pótolhatatlan vesztesége egyetemünknek, karunknak, intézetünknek, oktatóinknak és hallgatóinknak. Fájóan nehéz elfogadni, hogy kedves barátunk és kollégánk, hallgatóink szeretett tanára, a kivételesen széles látókörű és jelentős életművet felmutató tudós, a magyar nyelvészet és irodalomtudomány meghatározó alakja távozott közülünk.

Kemény Gábor személyében olyan egyetemi tanárt, kollégát veszítettünk el, aki igazi, klasszikus filológusként hatalmas tudással rendelkező, alkotó szellemű tudós volt, teljesítményével mindannyiunk tiszteletét kivívta, ugyanakkor mindig szerény volt, segítő, támogató kollégával, hallgatóval egyaránt. Jellegzetes, szerény mosolyával fordult mindenkire, soha nem volt bántó, inkább finom, szelletes a mondandója, akkor is, ha kritikát fogalmazott meg. A félmosolya, a hozzánk forduló arca, mindig barátságos tekintete, kifogástalan úriember milvolta mintha most is velünk lenne.

Kemény Gábor szakmai pályafutását az egyetemi évek kitüntetéses befejezése után az MTA Nyelvtudományi Intézetében kezdte, ott vált a magyar stilisztika, nyelvművelés és lexicográfia ismert és elismert kutatójává. A filológus alapossága,

pontossága jellemezte oktatóként is. 1994-től oktatott a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszékén. Oktatott tárgyai elsődlegesen a stilisztika, nyelvészeti módszertan és a szövegtan témaköréből kerültek ki. 2018-as nyugállományba vonulását követően professor emeritusként számíthattunk rá. Nekünk, tanszéki kollégáknak azonban ő nemcsak a tanszék professzora volt, hanem a szakmai tudásával, tapasztalataival, emberségével mindig mellettünk álló, segítő, támogató kollégánk is, akit szerettünk, akivel szerettünk együtt lenni, akitől mindig tanultunk valamit, aki olykor-olykor szelletes adomással is szórakoztatott minket. Örökre emlékeztetéseink maradnak gesztusai, szeretetteljes mosolya, embersége, segítőkészsége, fiatalokat támogató, motiváló hozzáállása. És velünk marad hatalmas szellemi öröksége is, melynek továbbadói, napi alkalmazói leszünk szakmai munkánk során.

Kedves Gábor! Köszönjük, amit az egyetemért, a karért, a tanszékért, értünk tettél! Köszönjük, hogy voltál nekünk, hogy dolgoztál velünk, köszönjük, hogy segítettél, szeretted minket, kollégáidat és tanítványaidat! Köszönünk téged a Mindenhatónak! Tisztelt Professzor Úr! Kedves Tanár Úr! Drága Gábor! Isten Veled! (Illésné Kovács Mária dékán beszéde elhangzott 2021. április 19-én a Farkasréti temetőben)

Fájó szívvel egy elmaradt jubileum kapcsán...

Csaknem harminc évig dolgoztunk együtt az Édes Anyanyelvünk szerkesztésében, közelgett is az évforduló, 2022-ben lett volna, de Kemény Gábor 73 éves korában váratlanul itt hagyott bennünket. Két hete, vasárnap megkért, hogy a lap áprilisi számát kicsit korábban küldjem át neki ellenőrzésre, mert kórházba kell mennie. Elkészültem a feladattal, felesége érte jött, Gábor átnézte az anyagot, majd küldött egy e-mailt: „Kedves Géza! A -ba ragot -ban-ra javítottam. Remélem, hogy március közepén, amikor a korrektúra lesz, már újra tudok dolgozni. Köszönöm segítségedet. Üdv. Gábor (2021. febr. 21. 14.05)”. Ekkor vonult kórházba, és a következő hír már az volt, hogy két héttel később, 2021. március 7-én, ugyancsak vasárnap délelőtt meghalt. Az utolsó e-mailben benne van minden, amivel Kemény Gábor jellemezhetjük: pontosság, odafigyelés, mérhetetlen precizitás, odaadás és persze a remény. Az utolsó percekben is a lapot akarta rendben látni, s csak azután ment be a kórházba.

Tehát csaknem 30 éve dolgoztunk együtt az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségében; minden jelzőért, szóért, s ahogy az utolsó leveléből látható, ragért felelősséget érzett. Szinte mindig egyeztetett a szerzővel: lehetséges-e, hogy az egyik jelzőt egy másikra cserélje. Én mindig engedtem, sőt hálás voltam érte, mert azt nem tudom, hogy hányan olvassák az írásaimat, de hogy ő betűről betűre elolvasta, értelmezte az összeset, az biztos.

Kemény Gábor nagy műveltségű, széles kitekintésű nyelvész volt, ő azonban részben szerénykedve, részben ironikusan Kovalovszky Miklóst idézve így határozta meg magát: „Csak filológus vagyok.” Természetesen valódi nyelvész volt, hiszen (főleg 20. századi) szövegekkel foglalkozott, komplex módon, nem pusztán stilisztikai szempontból, hanem minden nyelvi összetevőre figyelemmel. És nyelvészként állt hozzá a nyelvműveléshez is, amelyet Lőrincze Lajos nyomán emberközpontúnak és pozitívnak tartott, sőt egyik írásában megtoldotta a stilisztikai jelzővel is. Egyébként irodalomtörténésznek készült, de az egyetemen az egyik csoporttársa méltatlanul, poli-

tikai indítekből annyira leszóltta a Babits költészetét tárgyaló szemináriumi dolgozatát, hogy rögtön váltott az ideológiamentesnek remélt nyelvészetre.

Kemény Gábor ismeretterjesztő tevékenysége az Édes Anyanyelvünk mellett egy időben az Élet és Tudományban, a Magyar Tudomány szaknyelvi rovatában, valamint a Népszabadságban bontakozott ki. Nemcsak kiváló stilisztika, lexicográfus, remek nyelvérzékű szerkesztő, esszéista, hanem nagyszerű előadó is volt. Erről bárki meggyőződhetett, aki élő előadását meghallgatta. Rendszeres előadója volt a magyar nyelv hete rendezvénysorozatnak – személyesen többször is tapasztaltam, ahogy kis cédláit elővéve egy-egy nyelvi jelenséget színesen, élvezetesen és mindig csöppnyi ironiával boncolgatott. Legutóbb pedig 2020 szeptemberében az Anyanyelvápolók Szövetségének rendezvényén hallhattuk, ahol friss nyelvészeti könyveket mutatott be kerekre formált mondatokkal, kellő derűvel, sőt olykor némi humorral. Minden kis írása (nyelvi esszéje) műretek. Érdemes olvasni őket: Nyelvi mozaik (2007), A nyelvtől a stílusig (2010) és a legutóbbi: Tanuljunk magyarul is! (2020).

Kemény Gábor díjakkal nem halmozta el, viszont a tudományos és anyanyelvi civil szervezetek nagyon is értékelték tevékenységét: a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1978-ban Gombocz Zoltán-éremmel, 2012-ben Kosztolányi Dezső-díjjal, az Anyanyelvápolók Szövetsége 1999-ben Lőrincze Lajos-díjjal jutalmazta.

A tudós kolléga iránti tiszteletből írtam ezeket a sorokat, igyekeztem felvillantani azt az arcát, amelyet ismertem, amelyet szerettem, s amely hiányozni fog, és nemcsak nekem. Hiányozni fognak a jó hangulatú szerkesztőségi ebédek, az apró stilisztikai egyeztetések, az egykori Duna-parti Lánchíd utcai, később Attila úti lakásban folytatott beszélgetések. Váratlanul és korán ment el egyik utolsó tagja annak a nyelvész generációnak, amely azt a bizonyos kulturális nyelvészetet a legmagasabb fokon képviselte. (Balázs Géza)

Segítség, szóvégi h!

Ha a kezdet kezdetétől nem is, de az Anyanyelvpolók Szövetségének megalakulása, 1989 óta ismerem és olvasom az Édes Anyanyelvünk lapot, amely szorosan kapcsolódik a Szövetséghez. Hat évtizedes oktatói és tudományos tevékenységem során a helyes magyar köznyelvi kiejtés kérdései foglalkoztattak leginkább. Így jó néhány cikkem, tankönyvem, sőt a kétkötetes nagyszótárom is megjelent a kiejtést kutatva. Nem csoda, hogy sokszor és sokan szegeztek már nekem azt a kérdést, hogy a *h*-ra végződő szavainkat és azoknak bizonyos toldalékos alakjait, hogyan is kell ejteni. Tudom-tudjuk, hogy az érintett szavak közül a fontosabbak: a mindenkor helyesírási szabályzatban megtalálhatók. Ám kiejtésük nem! Ezért *A magyar helyesírás szabályai* című, 2015-ben megjelent, jelenleg is érvényes tizenkettedik kiadásából gyűjtöttem ezt az oldalnyi szókincset. (A gyűjtés nemcsak szótári alakokból áll, hanem a *-val*, *-vel* toldalékos formákat is közli, sőt egy-két szóösszetételt is tartalmaz.)

Amikor találkozom egy *h*-ra végződő szóval, akkor három gondolat villan agyamba: ejtjük vagy nem ejtjük azt a *h*-t, vagy ejthetem is, meg nem is: azaz mindkét változat helyes? Segítségül: itt a három csoport szótári alakokban, sőt a *-val*, *-vel* toldalékokkal is!

I. Ejtjük a h-t a következő szavak végén: ah [ah], ajatollah [ajatollah], Allah [allah], doh [doh], éh [éh] /sic!/, fellah [fellah], kazah [kazah], moh [moh], mullah [mullah], padisah [padišah], potroh [potroh], sah [sah].

II. Nem ejtjük: cseh [cse], oláh [olá], pléh [plé].

III. Ejthetjük is, meg nem is: céh [cé v. céh], düh [dü v. düh], juh [ju v. juh], méh [mé v. méh], rüh [rü v. rüh].

Továbbá:

IV. Ha ejtjük a szóvégi h-t, akkor a -val, -vel toldalékot ketőzzük, azaz hosszan írjuk és ejtjük: ahhal [hh], ajatollahhal [hh], Allahhal [hh], dohhal [hh], éhhal [hh], fellahhal [hh], kazahhal [hh], mohhal [hh], mullahhal [hh], padisahhal [hh], potrohhal [hh], sahhall [hh].

V. Ha nem ejtjük a szóvégi h-t, akkor a -val, -vel toldalékot változtatlanul kapcsoljuk a szótári alakhoz: csehvel [csevel], oláhval [olával], pléhvel [plével].

VI. Ha ejthetjük is, meg nem is azt a h-t, akkor a toldalékos alakokat így ejtsük! Például: céhhel [céhhel], céhvel [cével]; dühhel [dühhel], dühvel [düvel]; juhhal [juhhal], juhval [juval]; méhhel [méhhel], méhvel [mével]; rühel [rühel], rühvel [rühel].

VII. S végül egy-két összetett szó: céhcímer [cécímer v. céhcímer], céhgyűlés [cégyűlés v. céhgyűlés], céhműhely [céműhely v. céhműhely]; csehboltozat [cseboltozat], csehgyémánt [csegyémánt], csehszlovák [csehszlovák]; dohszag [dohszag]; dühkitörés [dükítörés v. dühkitörés], dühroham [düroham v. dühroham]; éhbér [éhbér] /sic!/, éhgyomorra [éhgyomorra], éhhalál [éhhalál], éhkopp [éhkopp]; juhbeles [jubeles v. juhbeles], juhús [juhús v. juhús], juhnyáj [junyáj v. juhnyáj], juhrüh [jurü v. juhrüh] /sic!/, juhsajt [jusajt v. juhsajt]; méhcsalád [mécshalád v. méhcsalád], méhkaptár [mekaptár v. méhkaptár], méhlegelő [mélegelő v. méhlegelő], méhraj [méraj v. méhraj], méhrák [méraj v. méhrák]; pléhdoboz [plédoboz], pléhgallér [plégallér], pléhhordó [pléhordó], pléhkrisztus [plékrisztus], pléhlavor [plélavor], pléhpofa [plépofa], pléhvödör [plévödör]; potrohszakadás [potrohszakadás], rühatka [rüatka v. rühatka] (sic!).

Fekete László

Korrektúrára fel!

A korrektor tudja, hogy nagyon fontos a munkája, mert nálunk óriási presztízse van a helyesírásnak. Gyakran előkerül a politikában, a közösségi platformokon pedig szinte napi szinten javítgatják egymást a kommentelők. A korrektor munkája látszólag egyszerű: megtanulja a helyesírási szabályokat, időnként felüti a szótárt, belepillant, és pikk-pakk kész is van. Nos, ennél azért árnyaltabb a helyzet. Előfordul ugyanis, hogy egy szó nem szerepel a helyesírási szótárban, ilyenkor meg kell keresni az analógiát, azaz egy hozzá szerkezetében, esetleg tartalmában hasonló kifejezést. A korrektor nagyon sokat tanulhat, hiszen egészen különleges és változatos munkák helyesírási ellenőrzésére kéri fel. Így például a javítás során megismerkedhet a bivalyhúsból készült ételreceptekkel, bővül a tudása egy történelmi folyóirat cikkeinek az ellenőrzésekor is, és jól szórakozhat egy kisgyermeknek készült kötetke javítása közben vagy a képregény történetének elolvasása során. A korrektor nem ígérget, hiszen tudja, senki nem tökéletes, a tökéletességre csak törekszünk, így nem mondja soha azt, hogy egy pezsgőt fizet annak, aki hibát talál az általa átnézett szövegben. Nagy felelőtlenség volna. A korrektor fejében van egy képzeletbeli kapcsoló. Ez arra szolgál, hogyha nem helyesírási ellenőrzést végez, hanem csak úgy olvas

szépirodalmat, napilapot, egyebet, akkor kikapcsolja a javítási üzemmódot. Megpróbálja nem észrevenni a helyesírási, nyelvhelyességi hibákat, és csak a szöveg tartalmának átadni magát. Gyakran mondom a hallgatónak, hogy ezt a feladványt bizony szerepeltetném abban a helyesírási totóban, amely a korrektorjelöltek kiválasztását szolgálja. Úgy vélem, itt az alkalom, hogy a Budapesten 2021. szeptember 25-én rendezendő 3. Kárpát-medencei korrektorverseny előtt ez megtörténjen. (A megoldás a 24. oldalon található!)

Minya Károly

Melyik a **hibásan** írt szó?

	1	2	X
1.	regösének	előljáró	bűnhődik
2.	húgostul-öcsöstül	öccshöz	öccsét
3.	elburjánzanak	elburjánzzanak	odavonza
4.	estélye	estéje	szerálya
5.	Desewffy Arisztid	Egressy Béni	Werbőczy János
6.	dzsessz-zenész	dzsessz-szerű	dzsesszszongorista
7.	cikcakk	irányópirinyó	égen-földön
8.	áfamentes	magyarlakta	ezüstnyaklánc
9.	kommunikáció-elmélet	jobbágyfelszabadítás	illesztőprogram-telepítés
10.	asztalgymölcs-készítés	hollóháziporcelán-bolt	adóvevőkészülék
11.	Agár-tető	Marshall szigetek	Dobogó-kő
12.	vörös-tengeri	Palm Beach-i	szemlő-hegyi-barlangi
13.	kisfaludys	delacroix-s	Batthyányynyal
13+1	backstage	hipszter	köremail

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Online Simonyi Zsigmond Kárpát-medencei helyesírási verseny

A 23 évvel ezelőtt elindult versenyt Antalné Szabó Ágnes vezetésével az ELTE Bölcsészettudományi Karának tanárai lankadatlan energiával szervezték csaknem negyedszázadon át, mert szívügyüknek tekintették a felső tagozatos diákok helyesírási tudásának összemérését. A koronavírus-járvány azonban 2020 tavaszán lehetetlenné tette a jelenléti versenyztetést. A Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kara vállalta a verseny digitális formában való megszervezését. A Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE BTK képviselőiben a korábbi szervezők továbbra is biztosították a szervezőket a támogatásukról. A Nemzeti Tehetség Program pályázatainak, valamint az Anyanyelvpolók Szövetsége és a Károli Gáspár Református Egyetem támogató

együttműködésének köszönhetően pedig az anyagi háttér is megteremtődött. A fejlesztési munkákat és a verseny szervezését Tóth Etelka végezte: „A verseny célja továbbra is az anyanyelv iránti szeretet erősítése, a tehetséggondozás, valamint a Kárpát-medencei tanár-diák kapcsolatok fejlesztése, ápolása. Mindezek a célok most kiegészülnek a digitális írástudás fejlesztésének beemelésével”. A szakmai zsűri elnöki feladatát változtatlanul Keszler Borbála, az ELTE professzora vállalta. Az új, digitális megmértetésre gyakorló feladatsorok alapján készülhettek fel a diákok. Égi és földi szerverek szolgálták ki az első, iskolai forduló nem csekély létszámú, több mint 11 ezer diákját, majd a második, április végi forduló mintegy 2400 versenyzőjét, illetve a májusi döntőbe jutott versenyzőket is. Bebizonyosodott, hogy a szükségből erény is kovácsolható. A visszajelzések szerint a tanulók örömmel fogadták a digitális formát, és bár a feladatok tartalma ugyanolyan komoly maradt, a játékos megjelenítés motiváló volt számukra. Jól szimbolizálja ezt a változást a digitális versenyfelületen látható logó (Galuska László Pál munkája) is. A tudós nyelvész cinkosan összekacsint a mai fiatalokkal, a rontott helyesírás humora pedig oldja a feszültséget, jókedvre deríti a versenyzőket. (Erdélyi Erzsébet)

Az 55. Kazinczy-verseny díjazottjai

A 2021. évi győri Kazinczy-verseny országos döntőjén (2021. ápr. 22.) Kazinczy-érmet nyert tanulók (gimnázium I. kategória): Dabasi-Halász Gellért (Fényi Gyula Jezsuita Gimn., Miskolc, tanára: Löveiné Árva Melinda), Greman Dorka (Madách Imre Magyar Tannyelvű Gimn., Somorja, tanára: Szedlák Mária), Kormos Anni Zsófia (Váci Madách Imre Gim., tanára: Ogliné Czepek Mária és Boda Mária), Pacskó Csaba (Eötvös József Gimn., tanára: Csúzné Harasztosi Julianna), Pál Dorka (Segítő Mária Római Kat. Gimn., Csíkszereda, tanára: Bogos Róbert), Péter Szende (Segítő Mária Római Kat. Gimn., Csíkszereda, tanára: Bogos Róbert), Rablanszky Gitta (Mohácsi Kisfaludy Károly Gimn., tanára: Sziebert Ferencné), Rédler Zsolt (Balassagyarmati Balassi Bálint Gimn., tanára: Horváth Anita), Stift Kata Terézia (Czuczor Gergely Bencés Gimn., Győr, tanára: Némethné Pálkúti Anikó), Wellner Tibor (Kazinczy Ferenc Gimn., Győr, tanára: Grábics Júlia, Polczerné Ujlaki Csilla), (gimnázium II. kategória): Békési Benjámin (Lorántffy Zsuzsanna Ref. Gimn., Kaposvár, tanára: Nógrádiné Pócs Lujza), Berecz Kristóf Uwe (Újpesti Bródy Imre Gimn., tanára: Sütőné Seres Adrienn), Francia Flávia (Kosztolányi Dezső Gimn., Szabadka, tanára: Vass-Borsodi Borbála), Hegedűs Anna Eszter (Gárdonyi Géza Ciszterci Gimn., Eger, tanára: Tóthné Török Anna), Kopasz Sára (Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimn., tanára: Hnatik-Riskó Márta), Szalay Mátyás (Selye János Gimn., Komárom, tanára: Spátay Adrienn), Szűts Anna Zsófia (Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Gimn., tanára: Ujlaki Tibor), Weinhoff Péter Tibor (Zrínyi Miklós Gimn., Zalaegerszeg, tanára: Vass Szilvia), Zentai Péter (Radnóti Miklós Gimn., Szeged, tanára: Vancsó Marianna), Zsigmond Rozi (Leőwey Klára Gimn., Pécs, tanára: Braun Mónika). – A 2021. évi versenyen Kazinczy-érmet nyert szakképző iskolai tanulók: Burián András (Ipari Techn., Veszprém, tanára: Terray-Sógor Csilla), Gyovai Dániel (Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Techn., tanára: Widder László), Hoca Veronika Laura (Irinnyi János Ref. Okt. Kp., Kazincbarcika, tanára: Bodó Mária), Ihász Dániel (Puskás Tivadar Távközlési Techn., Bp., tanára: Szabó Miklós), Kiss Dávid Jonatán (Szegedi Déri Miksa Műsz. Techn., tanára: Gergelyné Bodó Mária), Pápai Kerubina Dea (Nyíregyházi Műv. Szakgimn., tanára: Jeszenszki András), Pfluger Amelita (Zalaegerszegi Keszthelyi Asbóth Sándor Szakgimn., tanára: Csiza Tünde), Puskás Patrik (Szegedi Gábor Dénes

Techn., tanára: Némethné dr. Balázs Katalin), Ribíánszky András (Erzsébetvárosi Két Tannyelvű Szakgimn., tanára: Lakatos István), Stanka Renáta Ildikó (Baross Gábor Két Tanítási Nyelvű Közgazd. Techn., Győr, tanára: Semsák Liza), Szalma Rebeka Lenke (Nemes Nagy Ágnes Műv. Szakgimn., Bp., tanára: Töröcsik Tamás), Széll Marcell (Bercsényi Miklós Közl. Techn., Győr, tanára: Dóczy Antónia), Szolnoki Balázs (Nemes Nagy Ágnes Műv. Szakgimn., Bp., tanára: Töröcsik Tamás, Szurmik Zoltán), Tóth Csege (Siófoki Mathiasz János Techn., Balatonboglár, tanára: Kiss Gabriella), Vidosa Veronika (Miskolci Egyetem Ferenczi Sándor Eü.-i Techn., Miskolc, tanára: Tóth Éva). – Az Anyanyelvpolók Szövetségének jutalmát kapták (gimnazisták): Berki Ákos (Balassagyarmati Balassi Bálint Gimn.), Fekete Lujza (Selye János Gimn., Komárom), Hegedűs László (Békéscsabai Andrassy Gyula Gimn.), Kertész Márton (Kazinczy Ferenc Gimn., Győr), Király Vanda Katalin (Horváth Mihály Gimn., Szentes), Menduina-Valentin Kristóf László (Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Gimn.), Nagy Gréta (Szent István Kat. Gimn., Sátoraljaújhely), Orosz Anna Izabella (Neumann János Gimn., Eger), Répás Márton (Szent István Gimn., Bp.), Straub Dorka Szofi (Tatai Ref. Gimn.), Süveges Veronika Julianna (Bonyhádi Petőfi Sándor Ev. Gimn.), Szűcs Emese (Lehel Vezér Gimn., Jászberény). – Az Anyanyelvpolók Szövetségének jutalmát kapták (szakképző iskolai tanulók): Bokor Anna (Kossuth Zsuzsanna Techn., Szeged), Csiszár Levente (Komlói Techn.), Csongrádi Anikó Boglárka (Sátoraljaújhelyi Kossuth Lajos Szakgimn.), Farkas Réka Bonita (Mathiasz János Techn., Balatonboglár), Gyarmati Lehel (Szentesi Boros Sámuel Techn.), Karsay Vivien (Erzsébetvárosi Magyar-Angol Két Tanítási Nyelvű Szakgimn.), Kenyeres Fanni (Komlói Techn.), Németh Regina (Békéscsabai Széchenyi István Két Tanítási Nyelvű Közg. Techn.) – Mindkét szöveg kiemelkedő összesített teljesítményéért a Rotary Club Győr különdíját kapta Pacskó Csaba, a tatai Eötvös József Gimn. versenyzője. Mindkét szöveg kiemelkedő összesített teljesítményéért Az Iskoláért és az Anyanyelvért Alapítvány díját kapta Kopasz Sára, a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimn. diákja. Mindkét szöveg kiemelkedő összesített teljesítményéért Az Iskoláért és az Anyanyelvért Alapítvány díját kapja a szakképző iskolai kategóriában Szalma Rebeka Lenke, a Nemes Nagy Ágnes Műv. Szakgimn. tanulója. – A Kazinczy Ferenc Gimnázium 18 éve elhunyt volt igazgatójának, Hérics Lajosnének hozzátartozói és az iskolában működő „Az Iskoláért és az Anyanyelvért Alapítvány” HÉRICS LA-

JOSNÉ-díjat alapított, melyet három tagozattal működtet. Az anyanyelvi tagozaton Hérics Lajosné-díjban részesül a Kazinczy Ferenc Gimnázium azon tanulója, aki a Szép magyar beszéd verseny országos döntőjén kiemelkedően szerepel. A díjat Wellner Tibor kapta. Karsainé Horváth Klára tanárnő emlékére lánya, Karsai Klára művésznő „Rendületlenül” díjat alapított a legjobb eredményt elért Erdélyből érkezett diáknak. A díjat ebben az évben Péter Szende, a csíkszeredai Segítő Mária Római Kat. Gimn. diákja kapta. A bírálóbizottság folyamatos és eredményes felkészítő munkájáért Z. Szabó-emlékérmet adományozott Csúszné Harasztosi Juliannának, a tatai Eötvös József Gimn. tanárának.

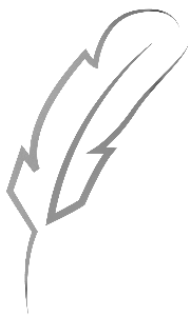
Kazinczy-tábor

A győri Kazinczy Gimnázium 39. alkalommal rendezi meg anyanyelvi szaktáborát augusztus 23–28. között. A táborba jelentkezés határideje június 10-e a Kazinczy Gimnázium honlapján. A jelentkezés elfogadását a tanév befejezéséig visszaigazolja.

55. magyar nyelv hete – A költészet nyelve (ASZ, MNYKNT, 2021. április 11–18.)

A koronavírus-járvány miatt egy héten át online (és az interneten a későbbiekben is elérhető) műsorok az Anyanyelv- és Kultúra Nemzetközi Társasága Facebook-oldalán.

55. magyar nyelv hete

Az idei magyar nyelv hete fő témája „A költészet nyelve” volt, ezért a szervezők a hetet a költészet napján indították. Április 11-én Juhász Judit (Anyanyelv-ápolók Szövetsége), Balázs Géza (Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága), Debreczeni-Droppán Béla (Honismereti Szövetség) nyitotta meg a magyar nyelv hetét, majd egy új nyelvi sorozat debütált, a Tempora mutantur. Görög Ibolya protokollszakértővel Blankó Miklós és Cservenka Judit beszélgetett. 12-én a költészet nyelvéről cserélt eszmét Balogh Andrea (Partiumi Keresztény Egyetem), Boka László (Irodalomtudományi Intézet), Hartay Csaba (író-költő-gazdálkodó, Szarvas) és Balázs Géza. 13-án Nyelvi kérdezz-felelek kere-

Nyiri Péter igazgató kalauzolja az érdeklődőket Széphalomban

tében lehetett előben Minya Károly és Pölcz Ádám nyelvészekről kérdezni. 14-én Magyaróra-fórumon vehettek részt az érdeklődők. A résztvevők: Hadikné Végh Katalin, Terdikné Takács Szilvia, Blankó Miklós és Balázs Géza. 15-én Nyiri Péter mutatta be a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumát – többek között az egykori Kazinczy-kúria feltárási munkálatait. 16-án Mészáros Márton azt a kérdést tette föl, hogy miért olvasunk verset. Vendégei, Ágh István, Bánkői Dorottya és Kukorelly Endre válaszoltak kérdéseire. 17-én A nyilvánosság nyelvéről ren-

nyelvi versenyt középiskolások részére, amely 1992-től Implom József nevét viseli. A magyarországi határokat átlépve a határon túli magyar középiskolásokat is megmozgatja, tehát Kárpát-medencei megmérettetés, amelyen 2006-tól a legmagasabb pontszámot elérő versenyző, valamint a felkészítő tanára Implom József-díjat kap. „Békés” időben Lilla a döntőre Gyulára utazott volna a felvidéki versenyzőkkel együtt. Ám az idei verseny rendhagyóra sikerült: Lilla az iskolában írta meg a tollbamondást, illetve töltötte ki az online feladatlapot a Moodle-felületen. (Író Erzsébet, felkészítő tanár, forrás: Új Szó online, 2021. április 22.)

Békési Imre nélkül

Békési Imre (Kalocsa, 1936. április 3. – Szeged, 2021. április 4.) a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) professor emeritusa a szerettei körében elhunyt. Gyászolja az MTA Nyelvtudományi Bizottsága, a szintaktikai megközelítésű szövegkutatás elemzőinek sora itthon és külföldön, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola (majd Pedagógusképző Kar) korábbi és jelenlegi munkatársi gárdája, a nyelvész kollégák és tanítványok több nemzedéke. Kutatói teljesítményét más témák mellett elsősorban a kettős szillogizmus elméletének és alkalmazásainak kidolgozása emeli ki kortársai közül: nevét és az SZTE hírért angol és német nyelvű publikációi elvitték Itáliába és Németországba, Szlovákiába és Torontóba is. A magyarországi kutatásszervezésben Békési Imre teremtette meg Petőfi S. Jánossal, majd Vass Lászlóval a Szemiotikai Szövegtan című periodika húsz kötetét (1990–2010). A magyar-

A nyilvánosság nyelve online beszélgetés

deztek fórumot, amelyen Dunai Mónika országgyűlési képviselő, Rangos Katalin szerkesztő, Constantinovits Milán újságíró és Balázs Géza nyelvész fejtette ki véleményét. A magyar nyelv hete záróprogramja Erdős Róbert operaénekes estje volt, zongorán kísért: Harazdy Miklós, a művészt Cservenka Judit kérdezte. A magyar nyelv hete előadásainak látogatottságát áprilisban így köszönték meg (2021. április 22-i állapot):

országi tanárképzésben 1963-tól 2016-ig vett részt, 1982-től tanszékvezetőként, két turnusban főigazgatóként. Velünk marad igényes témakezelése, a kollégák, munkatársak, hallgatók iránti tisztelete, figyelme az MTA-n is, az egyetemeken is, a zombói népfőiskolán is. Egyénisége erős, hangja halk volt: figyelni kellett a mondataira. Kedvelte és elemezte a magyar költői nyelvet: Petőfi Felhők-ciklusát is, Ady lávaömlésszerű indulatát is – de főleg József Attila művészi nyelvhasználatát. Békési Imre öröksége kötelezi utódait a gondolatmeneteinek folytatására, a tudományos, művészeti, intellektuális és humánus értékek feltétel nélküli tiszteltére. (Nagy L. János)

Lingua Materna Kárpát-medencei anyanyelvi vetélkedő

A Rákóczi Szövetség és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága első alkalommal rendezi meg Kárpát-medencei középiskolások számára a Lingua Materna elnevezésű vetélkedőt. A vetélkedőt a Cultura Nostra és a Gloria Victis című versenyek mintájára anyanyelvi-irodalmi témában hirdetjük meg. Bízunk benne, hogy minden évben több száz Kárpát-medencei középiskola háromfős diákcsoportja kapcsolódik be. Az évente más-más témakörben meghirdetett vetélkedő idei címe: „Magyar táj, magyar ecsettel.” Tájérolalom, tájnyelv, a nemzeti táj és az egyén viszonya. A vetélkedő három fordulóból áll. Háromfős csapatok egy kreatív feladat beadásával nevezhetnek 2021. június 11-ig. A legjobb 60 csapat kap meghívást a második és harmadik fordulóba, amelyet a Rákóczi Szövetség egy háromnapos ifjúsági találkozón, Sátoraljaújhelyen rendez meg 2021. november 5–7. között. További információk: www.rakocziszovetseg.org.

Rendezvények

(A koronavírus-járvány miatt a rendezvények időpontja, helye, jellege változhat!)

2021. jún. 4. Trianon-kislexikon (2., bővített kiadás) és a Lingua Materna összmagyar anyanyelvi verseny sajtótájékoztatója (MNYKNT)

2021. jún. 16. Deme László-émlék-konferencia, PIM (ASZ)

2021. jún. 30 – júl. 4. 10. Magyarórá-tábor (korábban nyelvészta-bor), Sátoraljaújhely-Széphalom. (IKU). Fő téma: Internet és magyaróra; Megújuló magyartanítás

2021. júl. 19–25. 6. partiumi szabadegyetem, Berettyóújfalu (Bihari Népművészeti Egyesület). Tájéképek (szemiotika, művészet, nyelv)

2021. aug. 23–28. Kazinczy anyanyelvi tábor, Győr (Kazinczy Gimnázium)

2021. szept. 25. 3. Kárpát-medencei korrektorverseny (jelenléti és online formában) (IKU)

2021. okt. 15–17. Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny, Sátoraljaújhely

2021. nov. 3. Kulturális, nyelvi örökség. 3. alkalmazott nyelvészeti ankét (ELTE)

2021. nov. 5–7. Lingua materna összmagyar anyanyelvi verseny, döntő, Sátoraljaújhely (Rákóczi Szövetség, MNYKNT)

Kiadványok

Halmai Tamás: Az egyetemes Babits. Esztergomi esszék. IKU–Inter, Bp., 2021.

Honismeret 2021/1.

Kaiser László: Erkölc és teljesítmény. Németh László, Béres József. Hungarovox, Bp., 2020.

Lócsi Tamás és Pölcz Ádám szerk.: Nyelv, irodalom, nevelés – Mese és nevelés. IKU–MNYKNT–ELTE TÓK, Bp. 2020. (Könyv és e-könyv)

Múlt-kor. Negyedéves történelmi magazin. 2021. tavasz

Selmeczi Kovács Attila szerk.: Reguly Antal a Palócföldön 1857. Honismereti Szövetség, Bp., 2019.

Sz. Tóth Gyula: Tanári notesz 15. Át-szabások évada. Hungarovox, Bp., 2021.

Szikszainé Nagy Irma: Intertextuális tükrök. Összehasonlító stíluselmzések. Kalligram, Bp., 2021.

Magyar Orvosi Nyelv, XX. évf./2. szám (2020. december)

Régimagyar-óra

A Magyaróra 2021. júniusi számának tartalmából: Féja Géza: Előszó a Régi magyarság második kiadásához – Terdikné Takács Szilvia: Vesztésre áll-e a régi magyar irodalom? – „Ha a régi rosszabb lenne, akkor nem foglalkoznánk régi magyar irodalommal”. Birtalan Andrea interjúja Horváth Iván irodalomtörténésszel – Én így tanítom... a régi magyart (Blankó Miklós körkérdése) – Cservénka Judit: Erdélyi Zsuzsanna száz

éve született – Adamikné Jászó Anna: Két archaikus imádság – Farnati Anna: Legendás lehetőségek. A középkori legenda(irodalom) taníthatóságáról – Hadikné Végh Katalin: Adalékok a himnuszoktészett tematikai egységének tanításához, valamint az Ómagyar Mária-siralom értelmezéséhez – Balázs Géza: Jókai-kódex, az első magyar nyelvű könyv – Deák Márton: A mese mint alapanyag – Az Árgirus históriája és a Csongor és Tünde kapcsolatáról – Dömötör Adrienne: A magyar nyelvű drámai irodalom legrégebbi darabja, a Három köröstyén leány – Fráter Zoltán: A rejtett szókimondás verse. Janus Pannonius: Ágnesről – Witzl Balázs: A históriás/tudósító énekek – Vladár Zsuzsa: A korai magyar grammatikák – Nényei Pál: Balassi költészetének helye a megújuló magyar irodalomtanításban – Sára-Csombor Rita: Aktuális Balassi Bálint költészete a modern korban? Balassi Bálint költészetének vizsgálata gimnáziumi irodalomórákon – Szabó Roland: Irodalom- és történelemóra között – A két Zrínyi és a Z héroszok – Piroska Katalin: „Megyünk hát mögötte (...) egyetlen batyunk, botunk, fegyverünk az anyanyelv.” Apáczai Csere János (1625–1659) emlékére.

Édes Anyanyelvünk, Magyaróra

Az Anyanyelvápolók Szövetségének lapjai (Édes Anyanyelvünk, Magyaróra) előfizethetők a postahivatalokban. Az Édes Anyanyelvünket a szövetség tagjai tagdíjfizetésük időtartamában a megjelenés napján címükön megkapják. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot. Tagdíj: 2000

Ft/év. Az ASZ számlaszám: 11705008-20132015. A tagsággal, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője illetékes: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu. A Magyaróra címe: magyarora.folyoirat@gmail.com.

2020. évi személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásakor gondoljanak az Anyanyelvápolók Szövetségére!

Adószámunk:
19663155-1-41.

Korrektúrára fel!

A 22. oldalon található helyesírási teszt megoldása: 1) x; 2) x; 3) x; 4) 1; 5) 1; 6) 2; 7) x; 8) 1; 9) x; 10) 2; 11) x; 13) x; 13+1) x.

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat kérjük a következő címre küldeni: balazs.geza@gmail.com.

Először a 2021. évi 1. szám feladványainak a helyes megoldását adjuk meg.

I. Bölcsesség szó-ta-gol-va. 1. Riadó. 2. Megmintáz. 3. Keddenként. 4. Szentségház. 5. Kivégzés. 6. Veszteség. 7. Füllen-tés. A középső vízszintes sorban olvasható ókori mondás: A mindenség végtelen.

II. Hétszer hét. 1. Roletta. 2. Kitagad. 3. Robotol. 4. Padisah. 5. Araszol. 6. Felkelő. 7. Nyilasi. A bal felső saroktól a jobb alsóig olvasható gyümölcs a ribizli, a másik pedig 2-4-1-3-6-7-5 átrendezés után a jobb felső négyzettől a bal alsóig található datolya.

III. Világtalálkozó. 1. Uzsi – Arat > Ausztria. 2. Agár – Buli > Bulgária. 3. Kora – Éled > Dél-Korea. 4. Gyom – Pite > Egyiptom. 5. Rund – Soha > Honduras. 6. Áros – Gríz > Írország. 7. Vita – Lián > Litvánia. 8. Maja – Aliz (Liza). 9. Lord – Avas > Salvador. 10. Álom – Szia > Szomália.

IV. Szójátékos csattanó. Úgy látszik, kimaradt a szórásból, uram!

A legalább 70 pontot elért megfejtők közül ezúttal a következőknek kedvezett a szerencse, azaz megnyerték a Tinta Könyvkiadó gondozásában megjelent Latin–magyar közmondásszótár egy példányát: Almán Gergő, Budapest (1112); Balog Lajos, Kiskunhalas (6137); Hergár Benedek, Diósd (2049); Geszti Gyuláné, Pécs (7623); Maginyecz Antalné, Gyömrő (2230); Mikey Árpád, Vác (2600); Miklós Józsefné, Komárom (2900); Szána Iván, Budapest (1091); Szántóné Benkő Judit, Szeged (6725); Tóth Tamás, Debrecen (4032).

A Pontozó új feladatai

I. Betűrakosgató. TÍZ HARCOS ÚSZIK – egy ügyes sporttudósító talán így érzékeltethetné hallgatóival legjobban egy nyílt vízi úszóbajnokság tízezres versenyének hajrájában azt a helyzetet, amely a tízes élbolynak a többi úszótól való elhúzása s egyúttal végső elszántsága révén kialakult, s amikor mind úgy érzik, hogy ha idáig eljutottak, innen már csak győzni szabad. Ez az izgalom minket most nem sodor magával, de egy másfajta izgalmat azért megfejtőinknek is kínál. Ugyanis ez a tizen-négy betűjegyből álló szövegdarab pontosan elég arra, hogy három madárnevet rakjanak ki belőle. Mindegyik 5 pontot ér, a telitalálatos megfejtésért tehát 15 pont jár!

II. Hétszer hét. E rejtélyünknek a magyar irodalom két egykori kiemelkedő alakja a főszereplője. Ha olvasóink helyesen válaszolnak az adott meghatározásokra, akkor az ábra kitöltése után egyikük családnevét a bal felső saroktól a jobb alsóig haladva olvashatják össze, másikuk családnevére pedig – a sorok átrendezése után – a jobb felső sarokból indulva s átlósan a bal alsó sarokig lépkedve találhatnak rá. Minden megtalált szóért 1 pont jár, az átlókból kiolvasható nevekért pedig 5-5, összesen tehát 17.

1. Nemfemes, szilárd kémiai elem:
2. Kétfenekű zenekari hangszer:
3. Verejtékezés:
4. Tudás:
5. Üzlet utcafronti része:
6. Habarcs, malter:
7. Egyhangú, élettelen:

III. Bepillantás a sport világába. Rejtélyünkben tíz meghatározáspárt nyújtunk át olvasóinknak. Mindegyikre egy-egy négybetűs (betűjegyes) szóval kell válaszolniuk. A párokhoz hozzákapcsolt harmadik meghatározásra egy olyan, a sporttal kapcsolatos, nyolc betűből álló szóval kell felelniük, amelynek betűi azonosak a két megelőző megfejtés betűinek együttesével. A helyes megoldásért mind a tíz definíciócsoportban 3 pont jár, de ennek megszerzéséhez nem elegendő csak a nyolc-betűs, „sportos” szót megtalálni, hanem be kell küldeniük az alapul szolgáló négybetűs szavakat is. A hibátlan megfejtés értéke 10 x 3, azaz 30 pont. Tíz részből álló rejtélyünk teteleit a közelgő olimpia tiszteletére a sport világába való bepillantást nyújtó nyolc-betűs szavak betűrendjében adjuk meg, abban bízva, hogy e segítséggel nemcsak férfi megfejtőink birkóznak meg e feladvánnyal, hanem a sportok világában jobbára kevésbé otthonos nőolvasóink is.

1. A Nana írója (Émil):
Az egyik szülőjéhez jobban vonzódó:	Felkészülési edzősorozat:
2. Mózes öt könyve:
Ácsi, stop!:	Hosszútávfutók startmódja:
3. Ivóvíz:
Faliszekrény, tartó:	A sportok királynője:
4. Filmforgató csoport:
Heveny:	Szabadrúgás
vagy pótvízsga követi:
5. Korhol:
Pizsok:	Korong alakú sportszer:
6. Gyűjt, merít:
Homlokán fehér foltot viselő ló:	Téli sporteszköz:
7. Útról havat tologéppal eltávolít:
Gyakori köret:	Női tornaeszköz
(karika, buzogány stb.):
8. Vonatfülke:
Öntözőcső:	Sportfegyver:
9. Hosszú ideig:
Speciális tudományterület:	Szellemi sport űzése:
10. Valamit tisztán halló, felfogó:
Hárítsd el!:	A sportoló lábát óvó ruhadarab:

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a következő oldalon található, Tréfás ötlet című rejtély csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés 25 pontot ér.

A közzétett rejtélyek együttes értéke 87 pont, de a sorolásban való részvételhez már 70 pont megszerzése is elég. A feladványok megfejtését **2021. augusztus 1-jéig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének címére: gretsyl@t-online.hu Minden olvasónak kellemes szórakozást, jó nyári időtöltést és sikeres megfejtést kívánnak a feladványok szerzői:

Grétsy László (I., III.), Schmidt János (IV.), Varga István (II.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (115.)

Nem szótározott szavak tárháza

debütkötet – első kötet. Megj.: A debütál, debütálás, debütás (először lép fel, első szereplés) szóból. Változatai: debütkötet, debütvers.

figyelemeloszlás l. figyelemgazdaság

figyelemgazdaság – (siker, eredményesség, versenyhelyzet stb. érdekében) a minél több figyelmet (elérési, érdeklődési) vonzó (internetes) technikák alkalmazása. Megj.: „Az élet, siker, üzlet, gazdaság, jólét, eredményesség, versenyhelyzet, az ételtel és önmagunkkal való elégedettség mind-mind a figyelem elosztásán fordul meg... A vevőhiányos környezet változtatásának, a bevételőremésnek módja a hirdetés, a fogyasztással szembeni beállítódás befolyásolása. Ez a hiány vezetett a figyelemgazdaság gyors kialakulásához. Az első felismerés a figyelemgazdaság dolgában Herbert Simon számítógépes teoretikusé.” (Forrás: <https://sinesis.hu/szemleletunk/figyelem-gazdasag/>)

kókány – kontármunka. Pl. a közösségi médiában előszeretettel gyűjtik az efféle jelenségeket: „Kókány-sufni-gagyi-szemét-tákolts dolgok csoportja”. Vö.: sufnituning

kókányol – kontárkodik; szaktudást igénylő dolgot kellő hozzáértés nélkül csinál

lipántos – 1. csenevész, satnya, szárnyát leeresztve tartó (baromfi) (Kálnási Árpád: Debreceni cívis szótár); 2. beteg

márciuska – márciusi virágajándék. Megj.: A szó – a román martisor (márciuska) szó fordítása – széles körben elterjedt a romániai magyarságnál.

mezsponzor – a futballisták öltözetén való reklámmegjelenést támogató

oltási irigység – (a koronavírus elleni) védőoltással beoltottakkal kapcsolatos irigység

spoilerez – lelövi a poént (előre megmondja egy történet – regény, film – végét). Pl. „A szinopszis tehát spoilerez, lelövi a poént, érzékeny tartalmi betekintést nvút.”

sufnituning – házilag, barkácsoló (olykor neveltségesen), leleményes technikai megoldás. Pl. autók egyéni javítása. (MN. 2019. ápr. 27.)

techcég – (technológiai) műszaki (nagy)vállalat
(MN, 2019. nov. 23.).

techóriás ua. mint a techcég

vakcinairigység – (a koronavírus elleni) védőoltással beoltottakkal kapcsolatos irigység

vakcinapőffeszkedés – (a koronavírus elleni) védőoltással való büszkélkedés

vevőteremtés l. figyelemgazdaság

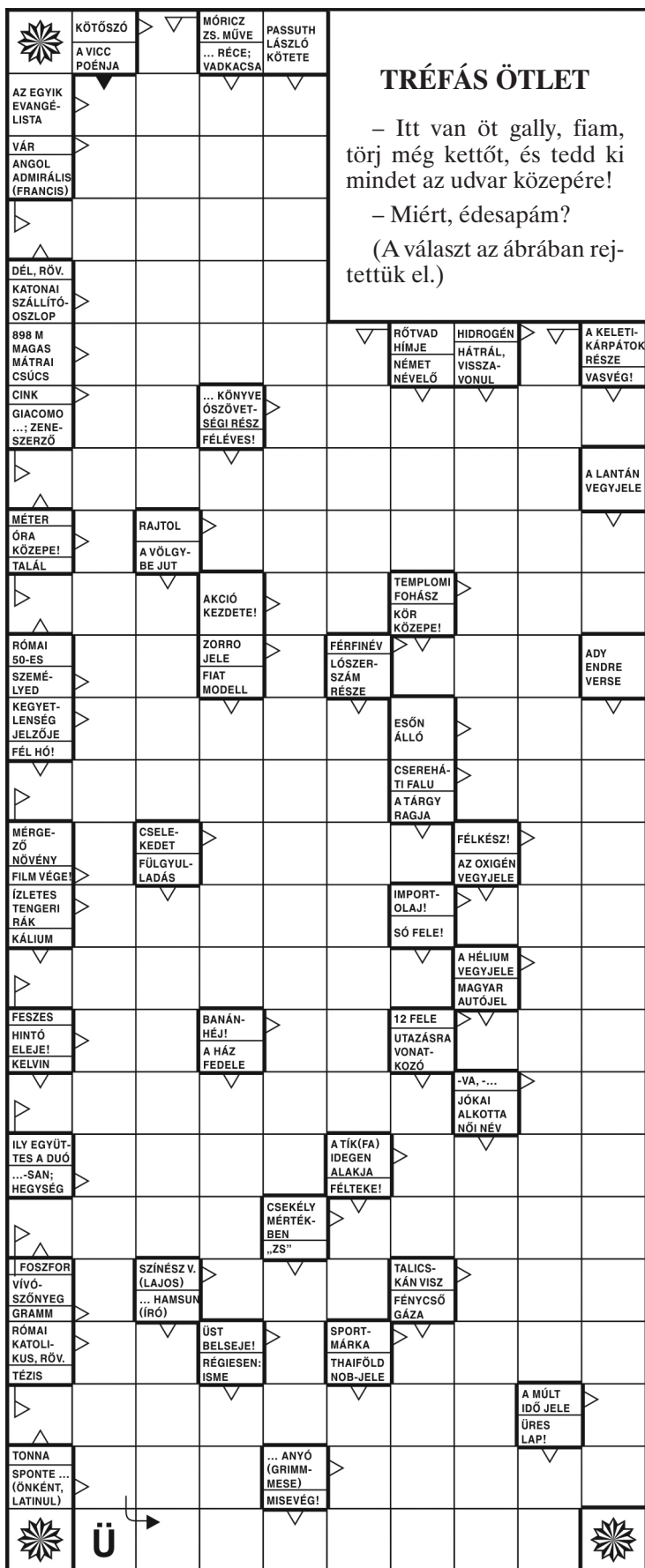
zoombi generáció – (a koronavírus járvány miatti iskolabezárások során) internetes távoktatásban részesült korosztály. Megj.: A Zoom videokonferencia-alkalmazás megnevezéséből.

zúzóslé – tyúkhúsleves (Tiszavasvári)

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megtalálható az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt. A 2016–2020. közötti szótár hamarosan megjelenik a Jelentés a magyar nyelvről (2016–2020) című kötetben.

B. G.

balazs.geza@gmail.com

Kérdések és válaszok

Hogyan írjuk: Covid-19 + áldozat, Covid-19 + halálos + áldozat?

A Covid-19 idegen eredetű szóösszevétel, melyet az eredeti alakjának megfelelően nagy kezdőbetűvel, azaz tulajdonnévszerűen írunk. A tulajdonnévi szóösszevételhez kötőjellel kapcsoljuk az utótagot (AkH. 289. a): Covid-19-áldozat. Ha a tulajdonnévi előtaghoz melléknévi jelzős szerkezetű utótag járul (mint a második esetben: halálos áldozat), erre a hasonló felépítésű díjnevek helyesírása ad támpontot (Osiris, 226., pl. Gundel-díj, de Gundel művészeti díj). Ez alapján a Covid-19 halálos áldozat formát vagy a szerkezetes megoldást javaslom: a Covid-19 halálos áldozata.

Vakcina Regisztráció Lekérdezés vagy Vakcinaregisztáció-lekérdezés vagy az utóbbi, csak kötőjel nélkül? Esetleg egyik se? A vonatkozó kormányzati oldalon az első változatban szerepel jelenleg.

A vakcinaregisztáció két szóból álló szóösszetétel, ehhez járul újabb tagként a lekérdezés szó. Az AkH. 139. szabálypontja szerint kötőjellel írjuk: vakcinaregisztáció-lekérdezés. A hosszú összetétel helyett javasljuk a vakcinaregisztáció lekérdezése szerkezetet.

Hogyan írjuk helyesen az ötödfélszáz ezer kifejezést?

Az ötödfélszáz, ötödfélmillió, ötödfélezer (MHSz., 418. o.) mintájára az ötödfélszáz ezer szót is egybeírjuk.

Hogyan írjuk a következő összetételt: Északi-sark + lakó?

A helyes írásmód: Északi-sark-lakó. A kötőjeles földrajzi névhez az újabb tagot kötőjellel kapcsoljuk. (OH. 209. o.)

Az eggyé olvad, eggyé olvadás kifejezés -i képzős alakjában is megmarad-e a különírás: eggyé olvadási élmény?

Az AkH. 127. szabálypontja alapján, ha egyetlen képző járul egy különírt szókapcsolathoz, akkor általában megtartjuk a különírást: házhoz szállít, házhoz szállítás. Ha azonban több képző kapcsolódik a különírt alakulathoz, akkor azt egybeírjuk, például: házhozszállítási (szolgáltatás), egymásutániság, egyenlőoldalúság, megemntámadási (szerződés). A helyes írásmód: eggyéolvadási élmény.

A podcast-csatorna, podcast-beszélgetés, podcast-adás, podcast-hallgatottság szavakat egyben vagy kötőjellel írjuk?

A helyes írásmód: podcastcsatorna, podcastbeszélgetés, podcastadás, podcasthallgatottság. (AkH. 215–216. szabálypontok.) Hasonló példák: rádiócsatorna, rádióbeszélgetés, rádióadás, rádióhallgatottság.

A herstory + írás szó helyesírására lennék kíváncsi. Herstoryírás vagy herstory-írás?

Teljes egybeírást alkalmazunk akkor, ha az idegen írásmódú előtag utolsó betűje a magyarban is megszokott hangértékkel rendelkezik: cowboyvirtus (OH. 276. o.). A helyes alak: herstoryírás.

Tegeződő köszönetnél miért a -sztok a toldalék többes szám esetében? Pl.: sziasztok, szevasztok, sőt hellósztok.

A 2006 óta a nap 24 órájában elérhető a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda ingyenes tanácsadása. Az elmúlt 15 évben mintegy 50 ezer kérdésre választottak, s ebből csaknem 30 ezer kérdés-válasz kereshető az e-nyelv.hu honlapon. A szolgáltatás üzemeltetését a Manyszi hamarosan átadja a Kazinczy Műhelynek, erről a régi honlapon tájékoztatást találunk majd az érdeklődők.

Átnézzük. Kijavítjuk.

iroda@e-nyelv.hu
+36 30 318 9666

MAGYAR NYELVI
SZOLGÁLTATÓ IRODA

e-nyelv.hu

Az eredeti köszönésforma a (latin) *servus* volt, melynek kialakultak változatai, a *szevasz* és a *sziasz*(!), majd *szia*. Az -sz végűekhez a többes szám második személyű rag járul: *szervusztok*, *szevasztok*, *sziasztok*. A *szia* ugyanígy kapta a ragot: *sziatok*, *sziótok*. (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, Nyelvművelő kézikönyv II. kötet 806. o.) A *sziasz* és a *sziatok* visszaszorult a nyelvhasználatban, így a *szia* és a *sziasztok* alkot egy párt. A *sziasztok* alakból tévesen vonódott el a -sztok rag, és kapcsolódott a *helló* köszönetéhez: *hellósztok*.

Helyesek-e: aggodol, tegeződöl, alkalmazkodol?

Az ikes ragozás szerint az -l személyrag a szabályos a képzett igékben: *aggódol*, *tegeződöl*, *alkalmazkodol*. Az ikes ragozás felbomlását jelzi, hogy az iktelen ragozás ragjai egyes szám első és második személyben megjelennek az ikes ragok helyén. A mai nyelvhasználatban az *aggódsz*, *tegeződsz*, *alkalmazkódsz* sokkal gyakrabban fordul elő, mint a szabályos alakok. (Nyelvtudományi Intézet, Alaktani táblázatok, Magyar Nemzeti Szövegtár)

Van-e valamilyen jelentésbeli különbség a panzió és a penzió szavak között, vagy használhatók-e egymás szinonimájaként?

A *panzió* a ma általánosan használt szó a 'lakást, ellátást nyújtó kisebb, családi szálló' jelentésben. Ritkán, régebben mondták *penzió*nak is. A *penzió* szónak van 'nyugdíj' jelentése is, ezt is régebben használták. (Magyar értelmező kéziszótár)

Melyik kifejezést helyesebb használni: törvény alapján vagy törvény mentén? Régen úgy mondták (mondtuk), hogy a törvény alapján, ma pedig a másik kifejezést lehet hallani (olvasni) gyakrabban. Például: a Székelyföld című napilapban megjelent egyik cikkben (2021. április 9?11., 4. oldal, „El kell hagyniuk a lakásokat?”) azt írják, hogy az ügyvédek a törvény mentén keresnek megoldást az ügyfelek problémájára.

A *mentén* névű eredetileg csak konkrét helyviszonyt fejezett ki, pl.: „Az út mentén hófogó rácsok találhatók.” A közéleti, politikai és sajtónyelv kedvelt fordulata az „érdekek mentén politikál” szókapcsolat (másképpen: *érdekek szerint/alapján*). Az 1990-es években vált gyakoribbá a *mentén* névű használat. Legtöbbször az *alapján* és a *szerint* jelentésben használják, de előfordul, hogy határozóragos névszót helyettesít, pl.: „A kölcsönt megfelelő garanciák mentén (ragos névszóval: *garanciákkal*) lehet fölvenni.” (Magyar nyelvhasználati szótár, 170.) Hibának nem nevezhető a *törvény mentén* névű névszó.

Övök vagy övéké, melyik helyes? Például: a dicsőség az övék, vagy a dicsőség az övéké?

Az *övék* birtokos névmás az *ők* személyes névmás -é birtokjeles alakjának felel meg, tehát főlétes elemismétléssel találkozunk az alábbi példában: *Az a labda az övéké*. Ez a nyelvjárási eredetű forma. Ha azonban valóban birtokjel funkciót tölt be a szó végi -é, abban az esetben kifogástalan az *övéké* alak is. Pl.: *Ez a tető a mi házunké, az pedig az övéké*. (Nyelvművelő kézikönyv, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, 346.)

Mit jelent: tanór?

A *tanór* tájszónak szakirodalmunkban gazdag anyaga van. Jelentése legelő, illetve olyan terület, amelyet tulajdonosa valamiféle sövényvel körülfűtött. Erről a szóról és jelentéséről bővebben olvashat az alábbi oldalon: https://mult-kor.hu/20021111_tanarok_eltunt_foldrajzi_kozneveink_nyomaban.

Miért mondják, hogy elköltik a vacsorát? Honnan származik ez a szóhasználat?

Eredetileg a *kel* igének az egyik jelentése az 'elfogyaszt, elhasznál'. Az *elkölt* már a régi magyar nyelvben (XV. század) is használatos volt ebben a jelentésben. Az *elkölti az ebédet, a vacsorát* stb. ma választékos kifejezés, rokon értelmű az *elfogyaszt* igével. (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, Magyar értelmező kéziszótár)

Összeállította: Minya Károly